

# Polarisering av miljöattityder

– en longitudinell studie av nio europeiska länder 2002–2020

Sara Joas (38945)  
Pro gradu-avhandling i statskunskap  
Handledare: Peter Söderlund  
Fakulteten för samhällsvetenskaper, ekonomi och juridik  
Åbo Akademi  
2023

# ÅBO AKADEMI – FAKULTETEN FÖR SAMHÄLLSVETENSKAPER, EKONOMI OCH JURIDIK

Abstrakt för avhandling pro gradu

Ämne: Statskunskap	
Författare: Sara Joas	
Arbetets titel: Polarisering av miljöattityder – en longitudinell studie av nio europeiska länder 2002–2020	
Handledare: Peter Söderlund	
<p>Syftet med studien är att studera politisk polarisering av miljöattityder mellan olika samhällsgrupper i Europa. Forskningsfrågorna tangerar graden av polarisering i miljöattityder mellan olika grupper i samhället i Europa och om graden av polarisering har ökat under de senaste 20 åren i Europa. Polariseringen mäts som polarisering som ett tillstånd och polarisering som en process över åren 2002–2020.</p> <p>Forskningsdesignen är upprepad tvärsnittdesign och metoden som används är Spearmans rangkorrelation. Beroende variabeln för miljöattityder analyseras med hjälp av sex oberoende variabler (ålder, kön, utbildningsnivå, politisk orientering, bostadsort och inkomstnivå) som antas ha en inverkan på beroende variabeln för miljöattityder.</p> <p>I dataanalysen förekommer korrelationer mellan variablerna som högst på svag nivå, vilket är vanligt inom samhällsvetenskaper. Graden av polarisering av miljöattityder i Europa är måttlig (mellan unga och äldre), låg (mellan män och kvinnor, låg- och högutbildade samt vänster- och högerinriktade människor) och obefintlig före de andra undersökta samhällsgrupperna. Polariseringen har ökat svagt mellan tre olika samhällsgrupper (unga och äldre, män och kvinnor samt vänster- och högerinriktade människor) i Europa över de senaste 20 åren. Det mest överraskande resultatet är ålders inverkan på miljöattityder, som uppvisar positiva korrelationskoefficienter, fastän tidigare forskning konsekvent har kommit fram till att ålder har negativa samband med variabler som mäter miljöattityder. Jämförelsen av resultaten från olika regioner av Europa visade inga tydliga mönster.</p> <p>Största delen av forskning både inom polarisering och miljöattityder har utförts i USA och därför är det intressant att kombinera dessa ämnesområden och dessutom koncentrera sig på en europeisk kontext. I Europa har polarisering främst studerats på landsnivå, medan denna studie behandlar individnivån.</p>	
Nyckelord: Europa, miljöattityder, politisk polarisering, EU, postmaterialism, partipolitisk sortering, Spearmans rangkorrelation, European Social Survey	
Datum: 10.05.2023	Sidantal: 84

# Innehållsförteckning

<b>1 Inledning .....</b>	<b>1</b>
1.1 Bakgrund .....	1
1.2 Polarisering .....	2
1.3 Syfte och frågeställningar .....	5
1.4 Disposition .....	7
<b>2 Tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter.....</b>	<b>8</b>
2.1 Miljöopinion.....	8
2.1.1 Litteraturoversikt .....	9
2.1.2 Postmaterialism, modernisering och individualisering .....	11
2.1.3 Avgränsningar .....	14
2.2 Individförklaringar .....	16
2.2.1 Ålder .....	17
2.2.2 Kön .....	19
2.2.3 Utbildningsnivå .....	19
2.2.4 Politisk orientering .....	21
2.2.5 Bostadsort .....	24
2.2.6 Inkomstnivå .....	24
2.3 Hypoteser .....	26
<b>3 Metod.....</b>	<b>28</b>
3.1 Forskningsdesign och urval.....	28
3.2 Datainsamlingsmetod och källmaterial .....	30
3.3 Databearbetning och operationalisering av variabler.....	32
3.4 Dataanalys och tolkning .....	35
3.5 Validitet och reliabilitet.....	38
<b>4 Resultat och slutsatser .....</b>	<b>42</b>
4.1 Redovisning av resultat .....	42
4.1.1 Ålder .....	42
4.1.2 Kön .....	46
4.1.3 Utbildningsnivå .....	50
4.1.4 Politisk orientering .....	53
4.1.5 Bostadsort .....	57
4.1.6 Inkomstnivå .....	60

4.2 Slutsatser .....	63
<b>5 Diskussion och avslutning.....</b>	<b>70</b>
<b>Källförteckning.....</b>	<b>78</b>

## **Tabellförteckning**

<b>Tabell 2.1:</b> Avhandlingens hypoteser.....	26
<b>Tabell 4.1:</b> Polarisering enligt ålder .....	42
<b>Tabell 4.2:</b> Polarisering enligt kön .....	47
<b>Tabell 4.3:</b> Polarisering enligt utbildningsnivå .....	50
<b>Tabell 4.4:</b> Polarisering enligt politisk orientering .....	54
<b>Tabell 4.5:</b> Polarisering enligt bostadsort.....	58
<b>Tabell 4.6:</b> Polarisering enligt inkomstnivå .....	60
<b>Tabell 4.7:</b> Stöd för hypoteser.....	63
<b>Tabell 4.8:</b> Ländernas medeltal per variabel .....	68

## **Figurförteckning**

<b>Figur 4.1:</b> Polarisering enligt ålder .....	45
<b>Figur 4.2:</b> Polarisering enligt kön .....	49
<b>Figur 4.3:</b> Polarisering enligt utbildning.....	52
<b>Figur 4.4:</b> Polarisering enligt politisk orientering.....	56
<b>Figur 4.5:</b> Polarisering enligt bostadsort.....	59
<b>Figur 4.6:</b> Polarisering enligt inkomst .....	62

# 1 Inledning

## 1.1 Bakgrund

Miljöfrågor, med klimatförändringen och förlusten av biologisk mångfald i spetsen, väcker stort intresse och debatt i dagens samhälle och har blivit mer uppmärksammade och politiserade sedan 1990-talet (Birch, 2019, s. 697; Frizzell, 1997, s. 1; Karol, 2018, s. 10). Åtminstone i USA har miljöfrågor delat befolkningens åsikter och miljöattityderna har blivit alltmer polariserade under de senaste åren (Hamilton, 2011, s. 231). Den absolut största delen av forskning kring polarisering och miljöattityder har utförts i USA (McCright, Dunlap, & Marquart-Pyatt, 2016, s. 339), vilket gör det intressant att rikta in sig på liknande västerländska samhällen, som inte blivit lika studerade, i en europeisk kontext. Även polarisering har ökat i intresse, både för forskare och för allmänheten och litteraturen om ämnet frodas (Oscarsson, Bergman, Bergström & Hellström, 2021, s. 19).

Till en början då miljöfrågor blev politiserade och uppenbarade sig på den politiska agendan på 1960-talet fanns det enighet om hur man skulle hantera frågorna och de åskådliggjorda problemen bland hela befolkningen, utan några skillnader mellan olika samhällsgrupper. Det var en tid då alla var oroliga för miljön och dess tillstånd och miljöreformer samt -lagstiftning åtnjöt ett starkt stöd hos befolkningen. Detta stöd byggdes upp över partigränser och var därmed gränsöverskridande. Först sedan 1990-talet har klyftorna mellan samhällsgrupperna så småningom börjat växa i fråga om miljöattityder (Dunlap & McCright, 2008, s. 26–27). På vissa håll diskuterar man bland annat hur man på samhällelig samt individuell nivå kunde förebygga ett av de (enligt naturvetenskaplig forskning) större miljöproblemen i dagsläget, nämligen klimatförändringen, medan man på andra håll för diskussion om det är en verklig utveckling på jorden överhuvudtaget. Förebyggandet av klimatförändringen och förlusten av biologisk mångfald samt de konsekvenser som de förorsakar hotar moderna samhällen och eventuellt också den rådande livsstilen i dem. Problemen som uppkommer i och med dessa utvecklingar är omfattande, vilket resulterar i att miljöfrågan har blivit en kontroversiell och debatterad fråga – kanske den mest omtvistade inom miljöpolitiken (Tjernström & Tietenberg, 2008, s. 315). Debatten företer sig ofta vara utmanande och polariserad, alltsedan det ursprungligen endast vetenskapliga området om den antropologiska klimatförändringen expanderade och blev en politiskt fragmenterad fråga (Hamilton, 2011, s. 231; McCright m.fl., 2016, s. 338–339). Klimatförändringen och andra stora miljöproblem, som förlusten av biologisk mångfald, är komplicerade ämnesområden att hantera inom miljöpolitiken, eftersom de handlar om globala problem med inslag av allmänna resurser och en lång vänteperiod mellan handlingar och eventuella konsekvenser. Frågan om klimatförändringen inkluderar också ett viktigt tidselement som har en viss

betydelse för implementeringen – kostnaderna för investeringarna och handlingarna tillkommer den nuvarande generationen, medan det först är senare generationer som kan dra nytta av dem (Tjernström & Tietenberg, 2008, s. 315–316).

Speciellt i USA har forskare märkt en växande klyfta gällande miljöattityder i allmänhet och attityder om klimatförändringen mellan anhängare av det demokratiska partiet och anhängare av det republikanska partiet (Dunlap & McCright, 2008, s. 27). Det finns studier som visar att ämnet har blivit polariserat även i andra länder som Storbritannien, Australien och Kanada och den allmänna opinionen gällande klimatfrågan är till viss del kluven i dessa länder (McCright m.fl., 2016, s. 339).

## **1.2 Polarisering**

I denna avhandling ligger fokus på polarisering av specifikt miljöattityder i Europa. Fenomenet diskuteras närmare i detta underkapitel genom att kartlägga vad som avses med begreppet polarisering i allmänhet och hur det ska tolkas i frågeställningarna som behandlas i följande underkapitel. I avhandlingen redogörs för politisk polarisering (hädanefter polarisering), som definieras som samhällelig polarisering som avser skillnader i politiska åsikter, värderingar och beteende hos de viktigaste aktörerna inom politiken: partier, medier och medborgare (Oscarsson m.fl., 2021, s. 19). Polarisering som fenomen är mångfacetterat, vilket innebär att det inte finns ett entydigt sätt att definiera begreppet. Polarisering har ofta beskrivits som ett fenomen där människor i ansenliga mängder samlas i kluster som motsätter sig varandra. Det finns en diskrepans mellan vad forskare menar att polarisering är och det är komplicerat att förklara både teoretiskt och metodologiskt. Man talar om samma fenomen, men menar egentligen två olika saker (Desportes Bowman, 2010, s. 66–68). Graden av polarisering bestäms genom att mäta avståndet mellan, homogeniteten inom och storleken på de motsatta grupperna. Avståndet mellan grupperna och samstämmigheten inom grupperna brukar ramas in i ideologiska termer; hur långt ifrån varandra grupperna är i den ideologiska dimensionen och hur enhetlig deras ideologi är inom gruppen. Dessa skillnader kan mätas mellan olika sociala grupper i samhället såsom unga och äldre, män och kvinnor och så vidare (Esteban & Ray, 1994, s. 822–829).

Polarisering kan ses både som ett tillstånd och som en process och i denna avhandling kommer båda definitioner att klargöras samt användas för olika ändamål. Polarisering som tillstånd (eller skiljaktighet) indikerar till vilken utsträckning åsikter i en fråga är motsatta i förhållande till något teoretiskt maximum. Polarisering som process (eller särgående) avser tilltagandet av denna motsättning över tid (DiMaggio, Evans & Bryson, 1996, s. 693; Oscarsson m.fl., 2021, s. 21).

Samhällelig polarisering karakteriseras ofta som något som händer över tid och som definieras på ideologisk basis, alltså polarisering som en process. Denna policy- eller ideologiskt baserade uppdelning av människor speglar skiljaktigheten mellan politiska partier, partiernas anhängare eller befolkningen överlag och deras syn på ideologiska problemområden och deras ställning på olika värderingsdimensioner. Samhällelig polarisering ger uttryck för en ökning i standardavvikelsen av specifika värderingar och attityder. Enligt detta synsätt på polarisering ökar graden av polarisering i samhället med tiden (Iyengar, Sood & Lelkes, 2012, s. 405–407).

Begreppsmässigt finns möjligheten att polarisering endast existerar inom vissa problemområden, vilket gör upptäckandet av polarisering svårt ifall problemområdena är olämpligt samlade eller ifall man studerar fel problemområde. Polarisering kan också skifta mellan olika problemområden med tiden, så att endast studera ett specifikt område kan medföra att man förbiser polariseringen inom flera samlande problemområden (Desportes Bowman, 2010, s. 66–68). Fastän det finns belegg för att påstå att västerländska samhällen har blivit mera ideologiskt polariserade över tid för Dalton och Berning (2022, s. 16) problemet med konvergens på tal i sin artikel ”Ideological Polarization and Far-Right Parties in Europe”. Där tar de upp den pågående debatten om utjämnandet av skillnader mellan olika politiska problemområden, alltså att polarisationen fluktuerar mellan olika problemområden över tid, vilket betyder att medelvärdet för polarisering i allmänhet aldrig är förhöjt eller särskilt lågt. När vissa problemområden har ökande polarisering kan det hända att andra områden blir mindre polariserade och vice versa. Metodologiskt är det invecklat att bevisa polariserande effekter, eftersom det inte finns någon allmän konsensus om hur mycket åsikter ska skilja sig från varandra för att de ska anses vara polariserade. Dessutom menar man att mäta åsiktsrörelser mot motsatta poler är ett orealistiskt kriterium och människor som svarar på undersökningar ofta undviker att välja de mest extrema alternativen och svaren tenderar således samlas kring mitten (Desportes Bowman, 2010, s. 67).

Det står klart att polarisering inte endast sker inom de politiska eliterna, utan också på massnivå (Desportes Bowman, 2010, s. 66–68). Polarisering på massnivå är processen som får människorna att röra sig mot de extrema polerna av en ideologisk fördelning, vilket gör polerna starkare och minskar andelen människor i mitten. Detta medför inte endast positiva känslor för det egna klustret, utan också negativa gentemot det motsatta klustret. På partipolitiskt plan representerar identifieringen med partiet en betydelsefull känsla av grupptillhörighet, vilket gör detta till ett känslomässigt eller affektivt mått på polarisering. För partiernas del kan det handla om att de ideologiskt glider ifrån varandra (Castanho Silva, 2018, s. 222–224). Tidigare forskning har kommit fram till att det finns ett samband mellan polarisering på mass- och elitnivå i flera länder (Castanho Silva, 2018, s. 222). Vissa

säger att polarisering på elitnivå inte är en reaktion på polarisering på massnivån, utan uppkommer oavsiktligt som en följd av institutionella förändringar. De menar också att eliterna inte har övertalat sina anhängare att anta mera extrema åsikter, utan att medelmedborgaren koncentrerar sina åsikter kring mitten av spektret. Andra, å andra sidan, har påvisat förminskning av andelen människor som ideologiskt placerar sig på mitten genom att undersöka den kraftiga tillväxten av medelavståndet mellan den ideologiska självplaceringen av demokraternas och republikanernas anhängare. I medeltal har åsikterna inte ändrats så mycket över tid, alltså är det svårt att bestämma ifall befolkningen verkligen är ideologiskt polariserad eller inte (Iyengar, Sood & Lelkes, 2012, s. 407).

Esteban och Ray (1994, s. 148) skriver att graden av polarisering stiger när antalet grupper sjunker, vilket också kan tillämpas på situationer och partisystem med få etablerade politiska partier. Här menas alltså att ju färre partier som finns, desto större är risken för politisk polarisering mellan anhängarna av dessa partier. I USA har man upptäckt växande polarisering mellan partierna, speciellt ideologiska skiftningar i politisk kultur och sociala problem, vilket man menar att är en av de bidragande orsakerna bakom Trump-fenomenet (det vill säga Donald Trumps vinst i det amerikanska presidentvalet 2016) (Norris & Inglehart, 2019, s. 21). Det finns också studier som har kommit fram till att ju fler partier det finns inom ett valsysteem, desto större sannolikhet finns det för polarisering – vilket därmed alltid är en möjlig utvecklingsgång för länder med proportionella valsysteem. Dessutom har också enstaka forskningsresultat antytt starkare polarisering i länder med mera fragmenterade partisystem än länder med mindre fragmenterade partisystem. Polarisering har bevisligen ökat inom västeuropeiska partisystem, både mellan partierna och mellan partiernas anhängare. Globaliseringen och de debatterade sociokulturella problemen har lett till polarisering och ökande popularitet av nya populistiska partier. Dessa nya omtvistade politiska frågor har också format om etablerade partier i tvåpartisystem genom att polarisera dem inifrån. Överlag är alltså partisystemen i Västeuropa mera fragmenterade än förr, vilket möjligtvis kan öka på polariseringsgraden mellan partianhängarna (Grande, 2008, s. 338–344).

En annan definition av polarisering är en situation där en grupp eller befolkning samlas i separata grupper (kluster) och det finns en stark samhörighet inom gruppen samtidigt som det finns en stark diskrepans mellan de olika grupperna. Politisk polarisering kan ske på mass- och elitnivå, som uppdelning av individer (massan) eller partier (eliten) i avskilda ideologiska läger som är placerade i de extrema ändorna av spektret, medan positioner i mitten undviks. Detta sätt att definiera polarisering används på det partipolitiska planet och kallas därmed partipolitisk sortering. Begreppet betyder att människor med en specifik ideologisk inriktning mera sannolikt identifierar sig med ett specifikt politiskt parti. Polarisering enligt detta synsätt går att urskilja genom att hitta ökande



multipel korrelation mellan partipreferens och specifika värderingar. Ett tydligt exempel är USA, där människor som själv beskriver sig som liberala identifierar sig med det demokratiska partiet och människor som själv beskriver sig som konservativa identifierar sig med det republikanska partiet (Castanho Silva, 2018, s. 222). Partipolitisk sortering handlar alltså om två grupper som har motsatta åsikter – inte som en utveckling eller polarisering som sker över tid, utan en polarisering som sker just nu. Det kan beskrivas som sammankopplingen och likriktningen av ideologi och partisympati. Detta kräver dock ett stabilt och institutionaliserat partisystem, eftersom partianda påträffas i högre grad hos system med väletablerade höger- och vänsterpartier än hos system med större väljarrörlighet och mera fragmenterade partier. Det behöver emellertid inte betyda att polarisering skulle finnas i mindre grad hos system med tydligare väljarrörlighet (Norris & Inglehart, 2019, s. 15–22). Ämnet har främst undersökts av forskare i USA, men även i Sverige har man i Demokratirådets rapport 2021 kommit fram till den slutsatsen att partipolitisk sortering visar tecken på att öka i Sverige, också utanför ramverket av sakfrågor som relateras till vänster-höger dimensionen (Oscarsson m.fl., 2021, s. 14).

Politisk polarisering ska i denna avhandling förstås både som ett tillstånd och som en process och skillnaden mellan dessa definitioner framkommer tydligt i forskningsdesignen och också i dataanalysen av avhandlingens forskningsfrågor. Forskningsfrågorna diskuteras närmare i följande underkapitel, men man kan ändå konstatera här att den första forskningsfrågan besvaras utgående från definitionen av polarisering som ett tillstånd och den andra forskningsfrågan använder sig av definitionen av polarisering som process. Som tidigare diskuterades kan polarisering fluktuera mellan olika politiska ämnesområden, vilket gör det intressant att studera ett framträdande område som miljöfrågan och miljöattityder. Kommer detta specifika problemområde följa utvecklingsriktningen för polarisering inom andra ämnesområden i Europa eller omfattas miljöattityder inte av den allmänna trenden för polarisering?

### **1.3 Syfte och frågeställningar**

I denna magisteravhandling ämnar jag kartlägga vad politisk polarisering är utgående från tidigare forskning i ämnet och sedan undersöka ifall politisk polarisering förekommer inom miljöattityder hos befolkningen i Europa. Jag kommer också att beskriva vad miljöopinion är och hur den framkommer i samhällsdebatten. Den teoretiska kartläggningen och också avhandlingens statistiska dataanalys behandlar inom vilka samhällsgrupper som de största skillnaderna i miljöattityder främst förekommer och varför.

Jag har för avsikt att mäta politisk polarisering enligt två olika definitioner i denna avhandling. Jag vill fastställa genom statistisk dataanalys på surveymaterial ifall det finns skillnader gällande miljöåsikter mellan vissa samhällsgrupper i Europa. Därtill vill jag undersöka om de eventuella skillnaderna har ökat eller minskat över en viss tidsperiod i Europa, alltså ifall storleken på den åsiktsklyfta som enligt teorin borde existera varierar. Därmed analyseras också ifall den samhälleliga polariseringen inom miljöattityder fördjupas över tid, så som tidigare forskning antyder. Polarisering kommer studeras utgående från två definitioner: polarisering som ett tillstånd, där motsättningar mellan grupper mäts vid en viss tidpunkt – denna definition tangerar den första forskningsfrågan. Den andra definitionen är polarisering som en process, vilket alltså sker över tid och motsättningarna antingen ökar eller minskar mellan grupperna och påverkar polariseringsgraden (DiMaggio, Evans & Bryson, 1996, s. 693). Denna definition används för den andra forskningsfrågan.

Avhandlingens forskningsfrågor är:

1. Hur hög är graden av polarisering i miljöattityder mellan olika grupper i samhället i Europa?
2. Har graden av polarisering ökat under de senaste 20 åren i Europa?

De faktorer som antas ha en inverkan på miljöattityder och utgående från vilka även polariseringen i Europa undersöks är: ålder, kön, utbildningsnivå, politisk orientering, bostadsort och inkomstnivå. Dessa faktorer anses vara determinanter bakom miljöattityder och används ofta i studier om miljöattityder (Hamilton, 2011, s. 242; van Liere & Dunlap, 1980, s. 190; Karol, 2018, s. 8). Forskningsfrågorna kommer att analyseras också separat för Nord-, Syd-, Väst- och Östeuropa, eftersom det antas finnas skillnader mellan miljöattityder hos nord- och sydeuropeer samt väst- och östeuropeer enligt tidigare forskning (McCright m.fl., 2016, s. 351). Länderna som inkluderas i analysen och får representera sina respektive regionala delar av Europa är Estland, Finland, Frankrike, Portugal, Polen, Spanien, Sverige, Tjeckien och Tyskland.

Eftersom den största delen av den genomförda forskningen inom polarisering och miljöattityder har ägt rum i USA (McCright m.fl., 2016, s. 339; Birch, 2019, s. 697), är Europa ett relevant område att utöka vidare forskning till. I Europa, särskilt inom Europeiska unionen, har man liknande förhållanden och till viss del samma reglerande miljölagstiftning. Forskning visar ändå att det finns skillnader i miljöattityderna hos befolkningen även inom Europa, speciellt mellan västeuropeiska länder och forna kommunistiska länder, vilket också kommer att kartläggas och studeras närmare i denna avhandling (McCright m.fl., 2016, s. 340–344). Om man kan konstatera att det finns en skillnad mellan Väst- och Östeuropa, kan man tänka sig att samma dynamik också kunde uppmätas mellan Nord- och Sydeuropa, vilket föranleder att även denna dimension undersöks. Länderna som

undersöks i denna studie ger en relativt heltäckande bild av miljöåsikterna i Europa, mera specifikt i sina respektive regionala delar. Tidsintervallet som kommer att behandlas i denna avhandling inleds under 2000-talet, en tid efter att miljöfrågorna började politiseras och också gradvis polariseras (Dunlap & McCright, 2008, s. 27). Finanskrisen 2008 och dess följder samt en mera profilerad miljöpolitik inom EU sedan 2009 kan tänkas ha en inverkan på miljöattityderna hos den europeiska befolkningen (Verick, 2009). För att förankra analysen i nutid kommer den statistiska dataanalysen att använda det senaste datamaterialet som är tillgängligt, eftersom det är intressant att se hur förhållandet mellan polarisering och miljöattityder ser ut i dagens läge.

## **1.4 Disposition**

Dispositionen för den fortsatta avhandlingen börjar med kapitel 2 ”tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter” som är självbeskrivande. Det första underkapitlet 2.1 definierar miljöopinion som forskningsområde samt redogör för forskningsresultat inom miljöattitydsforskning, dessutom ges också en historisk överblick över miljöattitydernas utveckling i USA. Den teoretiska inramningen sker främst i form av postmaterialism i underkapitel 2.1.2. Därefter diskuteras avhandlingens avgränsningar utgående från miljöattitydsforskningen och varför just Europa är ett intressant fokusområde att forska i. Följande underkapitel 2.2 handlar om olika individuella förklaringsfaktorer bakom varierande miljöattityder hos olika samhällsgrupper. Den metodologiska delen av avhandlingen, som börjar vid kapitel 3 med att beskriva källmaterialet som används i den statistiska analysen, behandlar forskningsdesignen och -strategin samt datamaterialets hantering och tolkning. Resultaten för den statistiska analysen presenteras i kapitel 4 och analysen av resultaten hanteras i därpå följande underkapitel 4.3. Efter det diskuteras analysen i kapitel 5. Till sist listas alla de källor som använts i avhandlingen, enligt alfabetisk ordning.

## 2 Tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter

### 2.1 Miljöopinion

Inom forskning betyder miljöopinion oftast den allmänna opinionen om miljöfrågor. Opinionsforskningen har blivit specialiserad, vilket betyder att det finns olika modeller genom vilka man studerar opinioner inom olika ämnesområden. Åsikter kan studeras både på individnivå och på kollektiv nivå. Allmän opinion ska åtskiljas från privata åsikter, men ibland kan privata åsikter också förvandlas till allmän opinion. Begreppen åsikt och attityd används ofta synonymt med varandra, men åsikter är egentligen bara en del av attityder. Attityderna byggs upp av en kognitiv, en evaluerande och en handlingsinriktad komponent. Oftast analyserar man endast den evaluerande komponenten (en positiv eller negativ inställning gentemot något), vilket i grund och botten egentligen bara är en åsikt. Den allmänna opinionen om miljöfrågor består av de åsikter som befolkningen har om miljön, i sin kapacitet som debatt- och beslutsföremål inom politiken (Bennulf, 1994, s. 20–24).

Personliga och politiska beslut handlar ofta om att välja mellan värdesatta mål som ligger på motsatta sidor i en viss situation. Ifall man måste välja någotdera alternativet, måste man rangordna värderingarna enligt vad som man personligen anser vara viktigast (Dalton, 2014, s. 2–3). Begreppet ”saliency” (på svenska ungefär: viktighet) förklarar hur viktig en person uppfattar att en sakfråga är. Begreppet är omtvistat i och med att den engelska termen egentligen borde översättas till ordet ”framträdande” på svenska. När man talar om olika grader av framträdande karaktär för politiska frågor är det motiverat att använda ordet viktighet på svenska. Frågor som upplevs som viktiga formar den politiska debatten. Medborgare lyssnar i större omfattning till politikernas åsikter i dessa frågor och politiker lyssnar också till allmänheten i frågor som anses viktigare. Frågans subjektiva grad av viktighet kan också styra beteende och vara en avgörande faktor bakom individens val att handla på basis av den specifika frågan (Lindell & Strandberg, 2020, s. 33–34).

Det allmängiltiga begreppet ”miljöfråga” är ett politiskt sakfrågeområde som består av flera, tydligare definierade delfrågor, som syftar på hela människans naturgivna omgivning, fenomen som uppkommer i samband med den och resurser som människorna är beroende av. Vilka delfrågor som räknas höra under samlingsbegreppet miljöfrågan är svårt att definiera, eftersom många frågor uppvisar miljöaspekter fastän de vanligtvis bedöms höra till ett annat ämnesområde. Man kan empiriskt bestämma om en fråga kan anses höra under begreppet miljöfrågan genom att kontrollera ifall miljöaspekten av problemområdet tas i beaktande inom politisk debatt. Miljöfrågan är också en valensfråga, vilket handlar om hur trovärdiga olika aktörer är i fråga om att uppnå det gemensamma målet som hela befolkningen är överens om, vilket i detta fall är en bättre omgivning och mera

välståndande miljö (Bennulf, 1994, s. 21–22). De flesta människor värdesätter ofta både materiella och postmateriella mål – man vill till exempel ha både ekonomisk tillväxt och en trivsammare och mer välståndande miljö. Genom politiken skapar man en konflikt mellan dessa två separata ämnesområden. Det är viktigt att studera värderingar i ett sammanhang, i stället för isolerat, eftersom de värderingar som prioriteras av allmänheten när värderingar vägs mot varandra är av vikt för opinionsforskning (Dalton, 2014, s. 88).

Det finns en stor skillnad mellan miljövänliga attityder och miljövänligt beteende och det är viktigt att särskilja dem. Attityder utgör endast en begränsad del av människors beteendemönster. Fastän man uppvisar miljövänliga attityder, leder det nödvändigtvis inte till ekologiskt sammanhängande handlingar. Forskare har kommit fram till att fastän äldre människor i allmänhet uppvisar mindre oro för miljön, är de ändå villiga att handla miljövänligt i större utsträckning än unga (Oloffson & Öhman, 2006, s. 770–771). Forskare har observerat att det är svårt att förklara miljöbeteende med miljöattityder och endast 5–17 procent av variansen inom miljöbeteende kan förklaras med attityder (Engel & Pötschke, 1998, s. 317). Miljöattityder är dock viktiga att forska i, eftersom de kan, och har delvis bevisats förutsäga miljömässigt beteende, vilket i sin tur behöver studeras för att förstå hur människor lever och hur man kan planera miljövänligare verksamhet som går att tillämpa av människor i vardagen (Wang, Hao & Liu, 2021, s. 4).

Man kan använda flera metoder för att studera miljöattityder och allmän miljöopinion. Miljöattityd utformas ofta i surveyundersökningar som en fråga som handlar om hur orolig man är för miljön. Det teoretiska tillvägagångssättet för att studera oro för miljön innebär att redovisa oro för miljö som ett ”attitydobjekt”, vilket ofta mäts genom omfattande surveyundersökningar (Oloffson & Öhman, 2006, s. 769). Oro för miljön har ofta i undersökningar operationaliserats som uppfattningar om miljöproblem, stöd för miljölagstiftning och -reglering och ekologiskt beteende (Samdahl & Robertson, 1989).

### **2.1.1 Litteraturöversikt**

Så gott som alla (99,9%) klimatforskare och andra naturvetare som studerar klimatförändringen eller miljöfrågor i allmänhet har enats om att världen genomgår en aldrig förr beskådad höjning av medeltemperaturen (Lynas, Houlton & Perry, 2021, s. 4). Samma nivå av enighet går dock inte att observera hos vanliga medborgare. Där går åsikterna isär och miljöattityder varierar i olika länder (Sohlberg, 2016, s. 39). Miljöfrågor har inte heller diskuterats i större utsträckning förrän 1960-talet (Dunlap & McCright, 2008, s. 26).

En stor del av forskningen kring miljöattityder har utförts i USA. Genom att studera folkopinionen gällande miljöfrågor har forskare kommit fram till att miljön har blivit ett starkt politiserat ämne sedan 1980-talet, först på elitnivå och sedan 1990-talet även på massnivå (Birch, 2019, s. 697–699; Karol, 2018, s. 10). Man har kommit fram till att den politiska inriktningen hos individer påverkar miljöattityderna. Man operationaliserar ofta politisk ideologi längs ett liberalt-konservativt kontinuum och har genom denna uppdelning funnit att människor som identifierar sig som liberaler och demokrater ofta demonstrerar högre nivåer av miljömedveten som bättre stämmer överens med resultaten av klimatforskning, än vad människor som identifierar sig som konservativa eller republikaner gör. Demokraterna är också genomgående mera oroliga över till exempel effekterna av global uppvärmning (McCright m.fl., 2016, s. 340).

Människors politiska inriktning har en inverkan på hur man uppfattar vetenskapen bakom klimatförändringen. Bland andra forskare har Hamilton (2011, s. 238) i en undersökning över sambanden av utbildning och miljöattityder påträffat att det tidigare väldigt starka sambandet mellan högre utbildning och starkare oro över klimatförändringen inte vidhåller sin styrka i kombination med politisk inriktning. Ju högre utbildning en demokratisk anhängare har, desto större är sannolikheten att hen är orolig för klimatförändringens konsekvenser. Däremot, ju högre utbildning en republikansk anhängare har, desto lägre sannolikhet att hen är orolig. Utbildningsnivå har alltså ett positivt samband med miljöattityder som är förenliga med den allmänna naturvetenskapliga synen på klimatförändringen hos demokratiska partiets anhängare, medan sambandet är negativt hos republikanska partiets anhängare. Denna oförenlighet med tidigare forskning markerar en social övergång från verifierade mönster, alltså är utbildningsnivå i dagens läge inte en lika viktig determinant för miljöattityder som förr. I en multinationell studie, med deltagare från 26 länder (även flera från Europa), observerade Tjernström och Tietenberg (2008, s. 318) att liberal politisk inriktning ökar sannolikheten för att man är orolig över klimatförändringen.

Befolkningens miljöattityder har en konkret betydelse, eftersom de ofta speglas i miljöpolitiken, i mån av bland annat ekonomisk möjlighet (Tjernström & Tietenberg, 2008, s. 322). Värderingar anses överlag vara viktiga, eftersom de är allmänna till sin natur och kan därför samtidigt påverka flera olika övertygelser och beteendemönster hos människan (de Groot & Steg, 2007, s. 318; Engel & Pötschke, 1998, s. 328).

Undersökningar om miljöattityder och mycket av tidigare forskning kring ämnet har oftast utförts på landsnivå, vilket lämnar en vetenskaplig lucka som kan fyllas med data på individnivå. Tjernström och Tietenberg (2008) har gjort en undersökning över miljöattityder i 26 länder, varav flera är

europiska, för att sedan jämföra resultaten med ländernas koldioxidutsläpp och därmed deras gällande klimatpolicy.

Miljömedvetenhet växte bland allmänheten i den industrialiserade världen på 1960- och 1970-talen, bland annat till följd av Rachel Carsons bok ”Silent Spring” som publicerades 1962 och även också på grund av synliga föroreningar och miljöproblem. Miljöorganisationer och -partier grundades (bland andra *Friends of the Earth* som ännu i dagens läge är en av de större organisationerna) och blev allt fler under perioden, samtidigt som den politiska lobbyn för miljöfrågor fick sin början. I USA blev miljövärd och bevarandet av miljön i sitt naturliga tillstånd under den tiden ett debatterat diskussionsämne i samband med miljöorganisationernas närvaro i Washington inför val. På grund av partisystemets utformning i USA har gröna partier aldrig åtnjutit större framgång där. Miljöfrågor började debatteras under samma tidsperiod som andra sociala och kulturella problem, såsom vapenkontroll, abort och LGBTQ-rättigheter, vilket även ger stöd till den postmaterialistiska teorin som diskuteras i följande underkapitel 2.1.2 (Karol, 2018, s. 1–4).

Under denna tid var polariseringen bland befolkningen i USA överlag som lägst. Först uppkom de regionala och religiösa skiljelinjerna inom dessa nya sociala problem, samtidigt som både republikanerna och demokraterna gick den miljömedvetna allmänheten till mötes med miljöreformer och -lagstiftning. Miljöattityder blev först senare polariserade även längs partilinjerna och detta skedde gradvis, liksom med de andra nya sociala och kulturella problemen (Karol, 2018, s. 1–4). Historiskt sett har det inte funnits någon signifikant skillnad mellan miljöattityderna hos de olika partiernas anhängare, men efter vissa nya republikanska strategier inom miljöregleringen på 1980-talet har främst partieliterna (partimedlemmar i parlamentet) främjat sig från varandra, medan partiernas anhängare följde efter i polariseringen under sent 1990-tal (Dunlap & McCright, 2008, s. 27). Denna motsättning mellan två starka partier har försatt USA i en avvikande status gällande miljöattityder i avancerade industriländer. Även i andra länder såsom Storbritannien, Australien och Kanada har ämnet bevisligen blivit politiserat och allmänhetens åsikter gällande klimatfrågan är delade (McCright m.fl., 2016, s. 339).

### **2.1.2 Postmaterialism, modernisering och individualisering**

Till näst diskuteras avhandlingens huvudsakliga samhällsliga förklaringsmodeller: postmaterialism, modernisering och individualisering. Dessa teorier förklarar socio-kulturella problem såsom miljöfrågor och av dessa används speciellt postmaterialism ofta inom forskning av miljöattityder. Teoriramen utgör utgångspunkten för sambanden som antas förekomma bland de faktorer som analyseras i denna studie och de hypoteser som fastslås till sist i detta kapitel

Postmaterialistiska värderingar har skapat nya politiska partier och provocerat fram en skiftning i partiernas konkurrens om väljarna. Fördjupade kulturella skillnader hos väljarkåren rubbade de etablerade partisystemen, när de växte fram i slutet av 1960-talet. Före detta var ekonomiska problem de mest dominanta och social klass samt religion var de starkaste skiljelinjerna bland väljarna. Fastän ekonomiska problem som arbetslöshet, hälsovård, välfärd, beskattning och social rättvisa har minskat i betydelse, är de ännu i dagens läge betonade under recessionstider. Detta förklaras av Maslows behovsteori – när man har ordning på försörjningen och ekonomin kan man fokusera på andra områden i livet, som livsstilen och livskvalitetsfrågor (Norris & Inglehart, 2019, s. 32–35 Martínez-Alier, 1995, s. 2). Ronald Inglehart (1997, s. 50) har beskrivit uppkomsten av miljöpartier och värderingarna kring dem på följande sätt:

Environmentalist parties have begun to emerge in many societies in which the electoral system doesn't tend to strangle new parties. Why? The environmentalist cause is only one of many post-modern issues favored by post-materialists. This electorate is distinctive in its entire worldview: they are relatively favorable to women's rights, handicapped groups, gay/lesbian emancipation, ethnic minorities and a number of other causes. But the environmental cause has emerged as the symbolic center of this broad cultural emancipation movement ... Nevertheless, the rise of post-materialist causes has given rise to negative reactions from the very start.

I dagens läge är de mest brännande problemområdena i västerländska kulturer precis kulturella problem, liksom integration av etniska minoriteter, invandring, gränsbevakning, terrorism, LGBTQ-rättigheter, användning av kärnvapen, staternas suveränitet i motsats till internationellt samarbete och sist men inte minst, skyddandet av miljön samt klimatförändringen. Oro för miljön är ett typiskt uttryck för ett postmaterialiskt samhälle (Norris & Inglehart, 2019, s. 88, s. 124; Karol, 2018). I västeuropeiska länder med de första miljöpartierna var det mellan fem och tolv gånger så sannolikt att postmaterialisterna skulle rösta på miljöpartier än materialisterna. Vissa menar att en ny socio-kulturell dimension har vuxit fram på grund av den tilltagande avsaknaden av sociala problem. Denna dimension ryms inte in på vänster-höger-skalan som ofta används för traditionella ekonomiska problem och skapar därmed en ny skiljelinje, med liberala värderingar i ena polen och mer konservativa i den andra, som skär igenom vänster-höger-skalan. Andra säger att opinionsförändringen på 1960-talet stimulerade framväxten av vänster-liberala partier som miljöpartier, vilket samtidigt skapade en motreaktion hos människor med traditionella värderingar, vilket medförde en "tyst motrevolution" som den populistiska högern gagnades av (Norris & Inglehart, 2019, s. 453–456). De förändrade värderingarna angående miljöfrågor har ökat deras angelägenhet, till exempel genom en allmänt ökande nivå av utbildning bland befolkningen. I och



med förändrade värderingar, ändras också attityder och handlingar. Denna värderingsförändring bottnar enligt Ronald Inglehart antingen i ”scarcity hypothesis” (på svenska ungefär: hypotesen om knapphet), vilket betyder att man värdesätter bristvaror mest, eller i ”socialization hypothesis” (på svenska ungefär: socialisationshypotesen), vilken avser att man prioriterar högst värderingar som man omringades av under ungdomstiden (Dalton, 2014, s. 89).

Den postmaterialistiska teorin tilldelas ofta en stor förklaringsgrad i forskning om de senaste årtiondenas skiftande miljöattityder. Det finns dock andra teorier, som antingen kompletterar eller kritiserar den postmaterialistiska teorin. Eftersom den postmaterialistiska teorin bottnar i att fysiska behov först ska bli uppfyllda för att man sedan ska börja eftersträva andra mål i livet, finns det ett grundantagande att oro för miljön och ekologism främst är fenomen som förekommer i rika, industrialiserade länder. Enligt denna teori har utvecklingsländer inte ännu upplevt den nivå av välstånd och säkerhet som krävs för att utveckla postmaterialistiska värderingar, vilka i sin tur krävs för uppkomsten av oro för miljön (Tjernström & Tietenberg, 2008, s. 316). Antagandet att vissa länder är för fattiga för att kunna förverkliga en grön, hållbar miljöpolitik, har bland annat behandlats i artikeln ”Spain, too poor to be green?” i den populärvetenskapliga tidskriften *New Scientist* (Luke, 1992). Här framkommer den allmänna uppfattningen om att fattigdom och miljövänlighet inte är förenliga med varandra. Förklaringarna till denna teori är bland annat att fattiga saknar kännedom om miljöfrågor, eftersom de har mera akuta ärenden som måste åtgärdas först för att sedan ha möjligheten att börja utveckla ekosystemtjänster. Ett ytterligare påstående är också att de inte har tillräckliga resurser för att investera i miljöarbete. Rikedom och miljövänlighet överensstämmer inte alltid med varandra och fattigdom kan inte alltid ses som en motpol. Enligt Martínez-Aliers (1995) teori ”effluents of affluence” (på svenska ungefär: utloppet av välstånd) är man mer medveten om miljöproblem och orolig för miljön i rika länder, eftersom man vet att den ekonomiska verksamheten är väldigt påfrestande för naturen. Rikedom leder alltså till en inskränkning av naturresurser och en försvagad miljö i form av bland annat föroreningar, vilket sedan motsägelsefullt nog leder till ökande kännedom om och oro för miljön och dess tillstånd. Miljö- och resursekonomer förklarar ofta att ökad rikedom är bra för miljön, eftersom man sedan har möjligheten att investera i ny teknik och en korrigering av miljökonsekvenserna av varuproduktion. Att sätta så mycket tillit till ny teknik och därmed godkänna behovet av välstånd och ett betydande förråd av resurser för att uppnå miljövänlighet är att blunda för resursbegränsningarna och miljökonsekvenserna beträffande massproduktion och varuförbrukning. Ekologism likställs ofta med postmaterialism, åtminstone i rikare, ofta västerländska länder (Martínez-Alier, 1995, s. 2–3). Ekologism är historiskt sett en ganska

ny ideologi och etisk rörelse, som strävar efter att förbättra den naturliga miljöns tillstånd genom att reglera skadlig mänsklig verksamhet (Northcott, 2013, s. 335–337).

Som andra stora samhällsförändrande teorier kan nämnas individualisering, som kopplas ihop med postmaterialism. Det är en teori som behandlar förändrade politiska inriktningar och värderingar hos befolkningen i postmoderna industriella samhällen. Människor i mera individualiserade samhällen strävar efter att uppnå immateriella och frigörande mål, i motsats till gångna tiders respekt för tradition och auktoritet och betonar också självförverkligande gentemot materiell välfärd. Fastän självständighet är en stor del av individualiseringen är det ändå tydligt att förbindelser till andra människor är väsentliga för ett lyckligt liv (van Deth & Scarbrough, 1998, s. 33–37).

Modernisering är en annan teori som, vars tillämpning har medfört spridning av välstånd, den pågående arbetsfördelningen, minskning av primär produktion, urbanisering, ökad utbildningsgrad, ökad rörlighet, tillväxten av massmedia och stabilisering av födsel- och dödsstatistik på historiskt låga nivåer. Förändringar inom dessa samhällsegenskaper för med sig förändring av personliga värderingar och människors sociala placering. Dessa förändringar i sin tur kan resultera i förändring av handlingsmönster (van Deth & Scarbrough, 1998, s. 33–37). Dalton och Berning (2022, s. 16) skriver att modernisering av sociala förhållanden och globalisering i allmänhet har fört med sig en omställning av människors politiska ståndpunkter och värderingar, vilket också har resulterat i en omställning av dessa människors partipreferenser. Detta är ett fenomen som syns i Europa, men också över hela resten av världen. De strukturella aspekterna av moderniseringsprocessen är sammanbundna med kulturella framsteg, vilket medför skillnader mellan personliga inställningar inom olika länder och vilket också innebär att olika kulturer har olika prioriteringar (van Deth & Scarbrough, 1998, s. 193–194).

### **2.1.3 Avgränsningar**

I detta underkapitel diskuteras avhandlingens avgränsningar vad gäller undersökningsenheterna och tidsramen. Europa och mer specifikt EU motiveras som fokusområde och tidsramen bestäms utgående från händelser som antas ha haft en inverkan på miljöattityder hos européer.

Europa är ett naturligt område att undersöka miljöattityder inom, på grund av sin tongivande ställning inom internationell miljöpolitik och verkställandet av den, särskilt inom utsläppshandeln. Fastän EU till viss del har gemensamma miljöpolitiska mål (till exempel klimatneutralitet senast år 2050 (Europeiska kommissionen, u.å.)) och en centralstyrd miljöpolitik finns det skillnader i miljöattityderna hos medborgarna, även inom unionen (Sohlberg, 2016, s. 48). Den största skillnaden ligger mellan forna kommunistiska länder och västeuropeiska medlemsstater (McCright m.fl., 2016,

344). I jämförelse med USA har EU en mycket mera framåtsträvande miljöpolitik och den politiska elitens, industriernas och vanliga medborgares kritik mot klimatvetenskap och -politik får mindre synlighet i Europa (McCright m.fl., 2016, s. 343).

Västeuropa har genomgått en betydande social förändringsprocess sedan 1960-talet, i och med ökande välstånd, strukturförändringar i arbetskraften, utökade utbildningsmöjligheter, religiös sekularisering, större social rörlighet och uppkomsten av informationssamhället. Traditionella sociala uppdelningar och klyftor har blivit utmanade av nya konflikter och nya utgångspunkter för ideologiska klyftor i postindustriella samhällen. Partieliterna i Europa reagerade först negativt till dessa nya sociala rörelser, men senast i och med generationsskiftet i politiken har eliterna antagit dessa nya värderingar. Hos allmänheten har polarisering kring nya kulturella och sociala problem, till exempel miljöfrågor, ökat under den postindustriella perioden (Dalton, 1987, s. 976–981).

Klimatförändringen och miljöfrågor överlag har inte fått mycket uppmärksamhet som politiska problem i de forna kommunistiska länderna i Östeuropa. Politisk mobilisering brukar inte ske kring ämnen som inte är särskilt framträdande, vilket föranleder ett antagande om att det finns en skillnad mellan öst- och västeuropeiska miljöattityder, vilket också har bevisats i tidigare forskning (McCright m.fl., 2016, s. 351). Även identifieringen av placeringen på vänster-höger-skalan är problematiserad i forna kommunistiska stater, på grund av deras politiska historia. I Västeuropa har den politiska vänstern traditionellt förknippats med social förändring och statliga program för främjandet av ekonomisk, politisk och social jämlikhet, medan högern anses motverka förändring och stå för ett mera hierarkiskt politiskt, socialt och ekonomiskt system. Dessa skillnader är otydligare eller har till och med försvunnit i vissa öststater. I de forna kommunistiska länderna associeras den politiska vänstern inte med social förändring eller jämlikhet och sambandet mellan politisk orientering, traditionalism och godkännande av ojämlikhet är signifikant svagare i dessa länder än i västeuropeiska länder (McCright m.fl., 2016, s. 340–344). I den 66:e Eurobarometern har man valt att göra en distinktion mellan de första femton EU-länderna, som främst är västeuropeiska och de tio senaste EU-länderna varav många är forna kommunistiska länder. Resultaten av barometern visar att ungefär 3 av 4 respondenter prioriterar miljöskydd över ekonomisk tillväxt, dock mycket tydligare i gamla jämfört med nya EU-länder, som främst är östeuropeiska (Europeiska kommissionen, 2007).

Också inom Östeuropa kan det möjligtvis finnas skillnader mellan länderna, där specifikt de baltiska länderna med Estland i spetsen står ut med beteenden som skiljer sig från andra forna kommunistiska länders. Forskning har bevisat att Estland har ekonomiskt sett och också enligt människors beteende börjat närma sig de nordiska länderna och öka avståndet till andra östeuropeiska länder (Feldman,

2000, s. 420). Det är intressant att undersöka om detta närmande till Norden också har skett inom den estniska befolkningens miljöattityder.

Tidsramen för avhandlingen sträcker sig från år 2002 till år 2020. Eftersom miljöfrågor har blivit alltmer debatterade sedan 1990-talet (Birch, 2019, s. 697) och en växande klyfta mellan specifikt anhängare av det demokratiska partiet och det republikanska partiet i USA började formas efter lanseringen av Kyotoprotokollet år 1997 (Dunlap & McCright, 2008), vill jag ta avstamp i undersökningen under sent 1990-tal eller tidigt 2000-tal. Särskilt efter 2008 har det hänt mycket inom miljöpolitiken i Europa, bland annat den misslyckade och hårt kritiserade klimatkonferensen i Köpenhamn år 2009, det slutligen framförhandlade Parisavtalet år 2015 och EU:s mål att vara klimatneutralt tills år 2050 (Europeiska kommissionen, u.å.). Efter finanskrisen år 2008 har vi upplevt den värsta ekonomiska tillbakagången sedan andra världskriget. Bland annat arbetslösheten som ökade drastiskt efter krisen har bidragit med allvarliga sociala konsekvenser, som ett hårdare debattklimat (Verick, 2009), vilket kan tänkas ha lett till en allmän åsiktpolarisering som kanske också har utvidgats till miljöattityder. Forskningscentret Glocalities lät utföra en global undersökning om miljöattityder och fann att oron för miljön har stigit i världen mellan undersökningsåren 2014 och 2019 (Lampert, 2019). Av dessa orsaker vill jag undersöka polarisering inom miljöattityder med början i sent 1990-tal och konsekvent genom de mer turbulenta åren efter finanskrisen år 2008 till slutet av 2010-talet, då oron för miljön bevisligen har stigit världen över.

## **2.2 Individförklaringar**

Syftet med avhandlingen är att undersöka graden av polarisering av miljöattityder i Europa och detta kommer att utföras genom att fokusera på de faktorer som presenteras i respektive underkapitel härnäst. De faktorer som antas ha en inverkan på människors miljöattityder är: ålder, kön, utbildningsnivå, politisk orientering, bostadsort och inkomstnivå. Dessa faktorer anses vara mer eller mindre starka determinanter bakom miljöattityder och används ofta i studier om miljöattityder (Hamilton, 2011, s. 242; van Liere & Dunlap, 1980, s. 190; Karol, 2018, s. 8).

Det finns en del bestämmande faktorer och mönster som tidigare forskning har bevisat finnas bakom miljöattityder. Man pratar om de sociala basfaktorerna för miljöhänsyn eller oro för miljön, som bland annat kan vara demografiska eller ideologiska (Hamilton, 2011, s. 231–233). Den första sammanfattande undersökningen över vilka sociala faktorer som har en inverkan på miljöattityder publicerades av Kent van Liere och Riley Dunlap år 1980. De undersökte hur basfaktorerna åldern, den sociala klassen, bostadsorten (centrum kontra periferi), tillhörigheten till ett politiskt parti, det

yrkesmässiga anseendet, könstillhörigheten, den politiska orienteringen och inkomstnivån inverkar på människors miljöattityder.

När miljöattityder har analyserats, har det ofta förekommit skillnader mellan olika grupper i samhället. De klassiska sociala faktorerna som vid upprepade forskningstillfällen uppvisar signifikanta samband med miljövänlighet (och särskilt oro för miljön som miljöattitydsvariabel) är ålder, utbildningsgrad och könstillhörighet. De mest konsekventa resultaten har man uppmätt för åldersvariabeln som uppvisar ett negativt samband med oro för miljö och utbildningsvariabeln som uppvisar ett positivt samband med oro för miljön. Könstillhörighet är också en viktig determinant, men brukar inte uppvisa lika tydliga resultat (Hamilton, 2011, s. 242).

Inkomstnivåns inverkan på miljöattityder har också ofta undersökts i studier om miljöattityder, där variabeln ofta figurerar som en socio-ekonomisk bakgrundsvariabel. Resultaten för inkomstvariabeln är heterogena, eftersom en del studier hittar positiva samband, medan andra studier hittar negativa samband mellan miljöattityd och inkomstnivå. Detta reflekteras också i longitudinella studier, där resultaten fluktuerar, men den övergripliga trenden verkar antyda att positiva samband blir färre, medan negativa samband har ökat i förklaringsgrad över tid (van Liere & Dunlap, 1980, s. 190).

Bennulf (1994) menar att man också borde undersöka den sociala klassens inverkan på miljöattityder, men flera andra studier har kommit fram till att det sällan finns samband mellan miljöattityder och alla de variabler som omfattas av social klass. Social klass är en samlingsvariabel, som består av andra grundvariabler; till exempel i van Liere och Dunlaps (1980, s. 190) sammanfattande analys om determinanter bakom miljöattityder bestod variabeln av grundvariablerna utbildning, yrkesmässigt anseende och inkomstnivå. I studien är det endast utbildningsnivån som har någon inverkan på miljöattityden av alla variabler som indikerar social klass, vilket får författarna att föredra användning av utbildningsnivå i studier framom samlingsvariabeln. Den senaste tidens forskning inom miljöattityder fastslår att de viktigaste indikatorerna för miljöattityder är politisk orientering (i vissa fall partipreferens), ålder, utbildningsnivå och könstillhörighet (Karol, 2018, s. 8).

### **2.2.1 Ålder**

Ålder har ofta utpekats som en väldigt starkt signifikant faktor till förmån för ekologiskt tänkande. Yngre människor uppvisar ofta i undersökningar större oro för miljön och dess kvalitet (van Liere & Dunlap, 1980, s. 182; Karol, 2018, s. 6–8). Efter att miljöfrågor hade börjat uppmärksammas på 1960-talet, fanns det bevis på att ålder även korrelerade positivt med oro för miljön, men på de senaste årtiondena har forskare konsekvent hittat bevis för att ålder korrelerar negativt med oro för miljön (van Liere & Dunlap, 1980, s. 182–183). Enligt Bennulf (1994, s. 119) understöder unga personer

oftare ekologism som teori, jämfört med äldre personer som principiellt nog understöder naturskydd, men kanske ändå anser att de ekonomiska aspekterna har större betydelse och därmed får företräde.

Här utgår man från att det finns skillnader mellan de olika åldersgrupperna och att dessa skillnader förknippas med åldringsprocessen och som därmed kan bli urvuxna när man åldras (van Liere & Dunlap, 1980, s. 183). Unga kan anses vara mindre integrerade in i det omgivande ekonomiska systemet och sociala ordningen. Lösningarna på miljöproblem ses ofta som hotande mot den gällande livsstilen i industrialiserade länder och därmed även mot det sociala systemet, traditionella värderingar och befintliga traditioner. Ifall ungdomar inte är lika välintegrerade i det hotade systemet, är det mera sannolikt att de understöder miljövänliga ideologier och handlingar än äldre personer som är rädda att gå miste om de resurser som de redan besitter (Malkis & Grasmick, 1977, refererad i van Liere & Dunlap, 1980, s. 183). Yngre personer har logiskt sett större intresse av vad som händer i framtiden, eftersom de relativt säkert kommer att fortsätta leva i många år framöver, jämfört med de äldre som förmodligen har en kortare framtid framför sig (Hamilton, 2011, s. 237; Tjernström & Tietenberg, 2008, s. 323).

Då det gäller åldersvariabeln spelar det även roll vilken generation man tillhör – skillnader som uppkommer mellan generationer kan kallas för kohortskillnader. Ungefär vid tonåren och i ung vuxen ålder i en människas liv sker en förändring i hennes politiska åsikter, i och med att de i stor utsträckning kollektiviseras. Beroende på hur mycket vikt som har lagts på miljöproblem i medieövervakningen och hur stor genomslagskraft som miljöorganisationernas budskap har erhållit, har olika generationer olika hög miljömedvetenhet, vilket kallas för generationsteorin. Detta betyder att olika betydande historiska händelser tidigt i livet kan påverka en ålderskohort (generation) permanent genom livet. De som har högre miljömedvetenhet har även en benägenhet för att värna i högre grad om miljön. Den allmänna opinionen gällande de problem som diskuterades under ungdomsåren redogör även för den specifika generationens åsikter i vuxen ålder (van Liere & Dunlap, 1980, s. 183; Bennulf, 1994, s. 115). Enligt generationsteorin borde dagens ungdomar, som redan nu mobiliserats till miljöns försvar som en följd av Greta Thunberg-effekten, fortsätta ha miljövänliga åsikter under resten av sina liv, förutsatt att det inte händer något annat av större historisk betydelse (Planelles, 2019, 16 mars). Speciellt gällande åldersvariabeln kan det dock finnas en diskrepans mellan miljövänliga attityder och beteende, eftersom unga ofta uppvisar vänliga miljöattityder, medan äldre människor de facto uppvisar en miljövänligare livsstil (Wiernik, Ones & Dilchert, 2013, s. 829, s. 846) Detta kallas för ”attityd-beteendeklyftan” inom miljörelaterade ämnesområden (Wang m.fl., 2021, s. 9). Bennulf (1994, s. 119) menar att unga har lärt sig att masskonsumtion är ett acceptabelt eller till och med önskat beteende, vilket också kan speglas i miljöåsikterna. Äldre generationer har

däremot varit tvungna att hushålla med resurser på ett mycket mera sparsamt sätt, vilket också kan hålla i sig i och med miljövänliga attityder senare i livet.

Det finns också studier som motsätter sig uppfattningen om ålder som enbart negativt korrelerande med miljöattityder. I Wiernik, Ones och Dilcherts metaanalys över ålder och ekologisk hållbarhet (2013, s. 841–847) kom de fram till att oro för miljön korrelerade negativt med ålder, medan miljöattityder och miljöengagemang korrelerade positivt med ålder. Slutsatsen av studien var att människor av olika åldrar inte har väldigt stora skillnader i sina miljöattityder.

### **2.2.2 Kön**

Kön är en social förklaringsfaktor, som utgör en av de mest klassiska variablerna när man mäter miljöattityder. Martin Bennulf (1994, s. 112) menar att kvinnor lever närmare naturen än män, eftersom de ofta axlar en modersroll någon gång i livet. Kvinnorna svarar oftare för de reproduktiva arbetena inom samt utanför den närmaste familjekretsen. Vissa forskare menar att kvinnor har ett biosfäriskt synsätt, eftersom de är starkare förankrade i den naturliga världen och ser dess tillstånd och konsekvenserna av människornas aktivitet. Man menar att det leder till att de lägger större vikt på biosfäriska värderingar, att man bryr sig mera om biosfären (den levande naturliga världen), men denna teori är mångtydig (Stern, Dietz, & Kalof, 1993, s. 329–333).

Kvinnor är enligt bland annat Gilligans (1982) forskning om människans moralutveckling mera altruistiska än män. Kvinnor anses alltså ha alltså större hänsyn till andra levande organismer, vilket beror på en starkare socialisation att ta hänsyn till andras önskemål. Detta för naturligt med sig ett miljövänligt synsätt, eftersom man tar hänsyn till miljön och dess kvalitet. Flera undersökningar påvisar att kvinnor allt som oftast är mera tillmötesgående i fråga om miljöåtgärder och att deras åsikter är miljövänligare än männens (Stern m.fl., 1993, s. 329–333; Bennulf, 1994, s. 121–122). Schahn och Holzer (1990, s. 777–779) tror att kvinnor är mera oroliga för miljön än män, eftersom den största delen av de miljömässigt relevanta handlingarna i vardagslivet händer i hemmet (återvinning, att spara vatten och el och så vidare) och dessa uppgifter utträttas ännu främst av kvinnor. När man ideligen konfronteras med frågor om miljövänligt och sparsamt beteende kan det leda till miljövänliga åsikter och oro för miljön, vilket även Engel och Pötschke (1998, s. 328) noterar.

### **2.2.3 Utbildningsnivå**

Även utbildning är en viktig faktor som en vänlig inställning till miljön stöder sig på, vilket har bevisats i flera undersökningar. Med utbildning menas formell utbildning, alltså tid man har tillbringat i skol- eller universitetsmiljö för att avlägga grundutbildning eller högskoleexamen (van Liere & Dunlap, 1980, s. 189; Karol, 2018, s. 6–8, s. 11). Gröna partier och politiska rörelser har

traditionellt ofta haft starkare stöd hos högutbildade människor än hos resten av befolkningen. Det reflekteras bland annat vid valtillfällena där grafiken ofta visar att invånarna i städer med högskolor, främst universitet, röstar särskilt flitigt på gröna partier. Högre utbildningsnivå korrelerar också med starkare kännedom om miljörelaterade problem, som klimatförändringen. Ju flera år av utbildning som man har fått ta del av, desto mera brukar man veta om miljön och dess utmaningar (Powdthavee, 2020, s. 1–2). En hög kunskapsnivå om miljörelaterade problem har också bevisats ha en inverkan på villigheten att vidta åtgärder till miljöns fördel i Kanada (Bennett, 1997, s. 42). Denna kunskap om miljön och välvilliga inställning till miljön har däremot inte bevisats ha någon inverkan på mera högutbildade människors beteende i miljösammanhang – alltså beror individens miljövänliga verksamhet och beteende inte på utbildningsnivå (Powdthavee, 2020, s. 13).

Variabeln hög utbildning brukar korrelera med hög inkomst, alltså brukar högutbildade människor tjäna mera pengar än medelinkomsttagare i samhället. Denna ekonomiska fördel kan delvis förklara de högutbildades vilja att konsumera miljövänligt, eftersom de har råd att göra det, men som nämnts tidigare, är miljövänliga attityder och ekologiskt beteende inte alltid förenliga. Man kan även tänka sig att den välutbildade, så kallade nya medelklassen prioriterar miljöfrågor och samhällets bästa i större utsträckning än resten av befolkningen. Denna medelklass anses förfoga över det största stödet för de ”nya sociala rörelserna”, som även miljörelserna ingår i – alltså är det kanske rentav i denna befolkningskategori som det starkaste stödet för miljöfrågor ligger. Tesen om den nya medelklassen är dock relativt splittrad, eftersom befolkningsgruppen är ytterst heterogen – en av de ända determinanterna som dessa människor har gemensamt är en någorlunda hög utbildningsgrad (Bennulf, 1994, s. 114–115).

I vissa studier hör utbildningsnivå till kategorin social klass, som också som helhet har studerats som en möjlig faktor bakom miljöattityder. Social klass består av dimensionerna inkomst, utbildning och yrkesprestige, men forskningen erbjuder väldigt lite bevis på att social klass skulle ha en inverkan på miljöattityder. De bevis på samband mellan social klass och miljöattityder som har observerats kan tillskrivas utbildningsnivån (van Liere & Dunlap, 1980, s. 190). Social klass har tappat förklaringskraft till flera konflikter i samhället, eftersom gränserna mellan de olika klasserna har blivit mera diffusa under de senaste årtiondena (Dalton, 1987, s. 976). En utmaning som flera studier har gällande korrelationen mellan utbildningsnivå och miljöattityd är att bortse från andra faktorer som också inverkar på miljöattityden. Tidigare i kapitlet har redan inkomst nämnts som en möjlig samvarierande faktor, men också politisk orientering och socioekonomiska faktorer som social klass och familjebakgrund kan spela roll för utbildningsnivån och miljöattityden (Powdthavee, 2020, s. 2–3). Det finns också studier som har kommit fram till att utbildningsnivån inte har någon inverkan på



miljöattityden, bland annat Chankrajang och Muttaraks studie om utbildningens inverkan på miljövänligt beteenden i Thailand (2017, s. 440–443).

#### **2.2.4 Politisk orientering**

Politisk orientering anses vara en av de viktigaste faktorerna som inverkar på miljöattityder och det mäts ofta i enkäter med hjälp av identifiering av partipreferens eller självplacering på vänster-höger-skalan (Karol, 2018, s. 6–8). Det vanligaste och mest traditionella sättet att beskriva och operationalisera politisk orientering relaterar till partier och väljare, som identifierar sig längs med en vänster-höger-skala. Man använder ofta studier väljares subjektiva placering på vänster-höger-skalan för att räkna ut sannolika röstningsbeteenden vid val, vilket man gör genom att sammanföra och jämföra de ideologiska självplaceringarna med partiernas ideologiska ställningar. Vänster-höger-dimensionen används ofta för att kortfattat beskriva medborgares politiska ståndpunkter, partival och valresultat (Dalton & Berning, 2022, s. 17).

Inglehart (1990, s. 273–282) skriver att vänster-höger-dimensionen kan användas för att beskriva de två beståndsdelarna som till hög grad fasthåller och formar politisk orientering i västerländska samhällen; ärvd lojalitet till politiska partier och en dimension av polarisering av ståndpunkter som återspeglar nya, icke-ekonomiska ståndpunkter. Dalton och Berning (2022, s. 17) tolkar Ingleharts text på följande sätt:” [Inglehart] described the Left-Right dimension as a sort of super-issue that summarizes the ‘major conflicts that are present in the political system’.” De fortsätter med att konstatera att vänster-höger-skalan är väldigt användbar på grund av sin inkluderande karaktär och möjlighet att tillämpa på flera olika situationer, fastän olika individer och olika samhällen eller länder definierar fenomenet på olika sätt.

I Ingleharts (1990, s. 274) studie över partipreferens, sakfrågor och ideologi i sju europeiska länder (materialet samlades från Eurobarometern) kommer det fram respondenternas subjektiva placering på vänster-höger-skalan har konsekvent de högsta korrelationerna med olika sakfrågor både ur klassiska ekonomiska skiljelinjer och moderna, icke-ekonomiska ståndpunkter. Detta betyder att variabeln för vänster-höger-skiljelinjen sammanfattar respondenternas värderingar och ståndpunkter på viktiga aktuella frågor och partipreferens, sammankopplats med partiernas placering på vänster-höger-skalan. Den ideologiska självplaceringen på vänster-höger-placeringen var den starkaste determinanten bakom alla variabler, men den var mindre stark för miljöpartier, än för ideologiskt etablerade traditionella partier.

Vad gäller koefficienterna för olika politiska skiljelinjer var det i själva verket de klassiska socio-ekonomiska sakfrågornas koefficienter som var mindre än de moderna, kulturella sakfrågornas

koefficienter. Man kan konstatera utgående från studien att det som definierar vänster- respektive högervärderingar, inte längre fastställs utgående från socio-ekonomiska kampfrågor mellan de olika samhällsklasserna, utan kulturella sakfrågor för postmaterialister och liberaler gentemot traditionella sakfrågor för materialister och konservativa (Inglehart, 1990, s. 273–282). Även i betydligt senare forskning kommer det fram att vänster-höger skalan och ekonomiska faktorer spelar en stor roll för människors partipreferenser och värderingar, endast invandring uppkommer till lika starka resultat för den politiska viktighetens del (Dolezal & Hutter, 2012, s. 86–94)

Personer med liberala värderingar har bevisats mer sannolikt vara oroliga för miljön än vad personer med traditionella värderingar. I nordamerikansk kontext (i USA, där största delen av miljöattitydsforskningen äger rum) översätts dessa värderingar till det Demokratiska och det Republikanska partiet, alltså är demokrater mera oroliga för miljöns tillstånd och kvalitet än republikanerna. I USA förknippas också det Demokratiska partiet och dess väljare med värderingar som ligger längre vänsterut på vänster-höger-skalan än vad republikanerna gör – det Republikanska partiet och deras väljare anses ligga längre högerut på vänster-höger-skalan. Det har inte alltid varit specifikt demokraterna som har brytt sig eller oroat sig mera för miljön och dess tillstånd, nämligen när miljöfrågor blev politiserade på 1960-talet rådde det konsensus mellan människor med olika politiska åsikter, värderingar och partipreferenser om de nödvändiga miljöreformerna. Efter början av 1970-talet har inte lika bred enighet, speciellt mellan partierna, infunnits och man hittar skillnader hos politiska grupperingar i fråga om miljöattityder. Partimässigt går sambandet mellan politisk orientering och miljöattityder inte att skönjas i alla undersökningar, men att människor med liberala värderingar är mera oroliga för miljön än konservativa personer har fått starkt stöd i de flesta studier. För att mäta liberalism kontra traditionalism har man oftast använt sig av enkätrespondenters självplacering på ett liberal-konservativt kontinuum, medan man ibland har mätt ideologi med hjälp av attitydskalor. Oavsett metod är resultaten i allmänhet alltid samma (van Liere & Dunlap, 1980, s. 185–192).

Olika sätt att lösa miljöfrågor, både förslag och verkställande reformer, kräver ofta en del uppoffringar. Dessa lösningar motsätts i allmänhet av industri och handel, på grund av de kostnader som de orsakar samhället. Lösningarna innehåller ofta en utbredning av statens verksamhet och kontroll över privata delar av samhället och de kräver ibland drastiska och innovativa handlingar som står i kontrast med det mera typiska sättet att reformera lite åt gången och över längre tidsperioder. Traditionellt har republikanska politiker och deras anhängare alltid understött företag och affärlivet. De har även motsatt sig utökat statligt ingripande i samhället och har inte heller i maktpositioner använt sig av statlig verksamhet för att bekämpa sociala problem i samma utsträckning som

demokratiska politiker. Dessa samma skiljelinjer kan skönjas mellan både liberaler och konservativa samt mellan demokrater och republikaner (Dunlap, 1975, s. 432–433; Karol, 2018, s. 10–19). Att acceptera klimatförändringen som en allvarlig och verklig förändringsprocess och att förespråka handling mot detta globala problem utmanar värderingarna för människor vars politiska inriktning är högerut, som till exempel att försvara rättigheten till privat och fast egendom, att minska statlig inblandning i handeln och att försvara nationell suveränitet (McCright m.fl., 2016, s. 348–350). Även i Kanada har Scott Bennetts (1997, s. 41) forskning kommit fram till liknande resultat; han har funnit en positiv korrelation mellan tron på att myndigheter och andra statliga organ kan lösa komplexa problem och att myndigheter till större grad borde vidta åtgärder för miljöskydd och även i privatpersoners hantering av miljörelaterad verksamhet. Detta går att förknippa med den politiska vänsterns ambitioner för mera vidsträckt statsstyrning av samhället och resurserna, medan högern ofta tilldelar flera uppgifter till den privata sektorn och styrningen av finanser ska också vara så lite beroende av statliga aktörer som möjligt.

Det finns en kausalitet mellan partieliternas attityder och anhängarnas attityder och värderingar, men ibland är den här påverkan omvänd – ibland påverkar anhängarnas attityder elitens attityder. Förhållandet mellan väljares partipreferenser och politikerns ståndpunkter är således inte en rätlinjig fråga, fastän många antar att väljarnas attityder speglas hos politiker som anpassar sig för att behaga dem (Karol, 2018, s. 11–12). I andra fall försvarar forskare elitpolariseringsteorin, som bland annat får stöd i att klyftan mellan demokraterna och republikanerna gällande miljöattityder först urskildes hos partieliterna och först senare hos anhängarna. Man vet att anspelningar hos politiker kan få stark ställning i utformningen av politiska åsikter hos väljarna, i vissa fall till och med fastän politikern antyder information som går emot anhängarnas traditionella värderingar. Detta har i flera undersökningar bevisats stämma såväl för allmänna politiska frågor som för miljöfrågor (Birch, 2019, s. 3). När eliterna av olika partier är eniga om en fråga och sänder ut ett budskap till anhängarna blir de flesta av dessa partiets anhängare övertygade om detta budskap. Ifall eliterna motsätter sig varandras åsikter och de sänder ut olika information och budskap delas även anhängarnas åsikter enligt partipreferens (Sohlberg, 2016, s. 40).

David Karols (2018) forskning angående polarisering inom klimatfrågan i amerikansk politik har uppmärksammat att partitillhörighet får en allt starkare förklaringsgrad till politikerns miljöattityder med tiden, medan de tidigare viktiga regionala och religiösa skiljelinjerna samt de demografiska variablerna kön, utbildning och ålder tappar i förklaringskraft. För de flesta är också partidentifiering viktigare än andra determinanter i utformningen av deras miljöattityder. Allmänhetens miljöattityder har polariserats under de senaste åren enligt flera undersökningar (McCright m.fl., 2016, s. 348–351).

Enligt Karols (2018) undersökning finns det en klar trend över en växande klyfta mellan demokrater och republikaner inom miljöattityder. Klyftan växer ju mer hängiven anhängare av partierna man är. Dessa starkaste anhängare av partierna får mera synlighet inför partieliten och politikerna än mer moderata anhängare, vilket kan leda till att deras attityder speglas starkare i politiken.

### **2.2.5 Bostadsort**

Bostadsort, alltså den klassiska centrum kontra periferi-variabeln, har också traditionellt en betydelse för människors miljöåsikter. Med bostadsort menas storleken på bostadsort, de mindre kommunerna och landsbygden utgör periferin, medan större städer utgör centrum. I forskningsresultat är det ofta personer som bor i större städer som är mera oroliga för miljön än personer som bor på landsbygden eller i små städer (Bennulf, 1994, s. 113–115).

Det finns teorier bakom detta förhållande, bland annat blir storstadsbor mera utsatta för föroreningar och andra former av miljöförstöring än människor som bor på landsbygden. Utsatthet för dåliga miljöförhållanden kan tänkas vara en anledning som leder till större oro för miljön för storstadsbor. Landsbygdsbor är ofta beroende av naturen och flera i traditionella yrkesroller på landsbygden behöver man utnyttja naturresurser, som inom jord- och lantbruk, gruvarbete och så vidare. Man har en mera utilitaristisk och teknisk syn på naturen. Här ges en viss förklaringsgrad till de olika yrkesrollerna på landsbygden och i städerna också, men det går ändå att hävda att de flesta landsbygdsborna delar den gemensamma utilitaristiska landsbygdkulturen. Mindre kommuner behöver upprätthålla ekonomisk tillväxt, som till viss del står i motsättning till miljövänlighet. Man antar att små städer och landsbygdsorter värderar tillväxt över att värna om miljöns kvalitet och att detta är anledningen till det positiva sambandet mellan bostadsortens storlek samt oro för miljön (van Liere & Dunlap, 1980, s. 184–185).

### **2.2.6 Inkomstnivå**

Inkomstnivå är en klassisk socioekonomisk bakgrundsfaktor i många samhällsvetenskapliga undersökningar (Liu, Shryane & Elliot, 2022, s. 3). På individnivå har det inte utförts många studier gällande inkomstnivåns effekt på miljöattityder. Det som däremot har undersökts är inkomstnivåns inverkan på individuellt miljöavtryck, eller på direkta eller indirekta utsläpp av växthusgaser. Flera studier bevisar att höginkomsttagare har en oproportionerligt stor inverkan på växthusgasutsläpp och därmed även klimatförändringen (Nielsen, Nicholas, Creutzig, Dietz & Stern, 2021, s. 1011–1016). Höginkomsttagare investerar dock mera sannolikt än låginkomsttagare i hållbara och gröna lösningar för hushåll, till exempel uppvärmning och elproduktionsmetoder (Ameli & Brandt, 2015, s. 1–2).

På makronivå har OECD utfört undersökningar på människors klimatattityder landsvis, där länderna har delats in i grupper av länder med generellt hög inkomstnivå och länder med generellt måttlig inkomstnivå. I höginkomstländerna (alla europeiska länder i studien hör till denna grupp) är man mindre benägen att ändra på sina beteendemönster till mera klimatvänliga alternativ än i medelinkomstländer. I höginkomstländer är det också färre människor som är villiga att stödja klimatvänliga politiska riktlinjer till viss grad eller till hög grad än människor i medelinkomstländer. Här är det intressanta att man nog i höginkomstländer har bättre sakkunskap om klimatförändringen än i medelinkomstländer; och på individnivå har man bättre kunskap ju högre inkomst man har (Dechezleprêtre, Fabre, Kruse, Planterose, Sanchez Chico & Stantcheva, 2022, s. 18–21). I Scott Bennetts (1997, s. 51) studie om kanadensiska mönster och faktorer kring klimatattityder och beteende i miljöpolitik, kom man fram till att höginkomsttagare mindre sannolikt stöder myndighetsreglering av miljösektorn än låginkomsttagare.

Inkomstnivå som bakgrundsfaktor till människors klimatattityder kan länkas till teorin om social klass, som redan nämnts i underkapitlet om utbildningsnivå. I grunden är teorin för inkomstens inverkan på klimatattityder den samma som för postmaterialistiska värderingars inverkan på klimatattityder, det vill säga att människor som har sina grundbehov i livet uppfyllda behöver inte tänka på överlevnadsstrategier, utan kan koncentrera sig på mera immateriella saker. Här representerar höginkomsttagare de som i högre grad har sina grundbehov uppfyllda och har tid att tänka på ideell verksamhet, som miljöomsorg. Till teorin hör också att människor med lägre inkomst kan leva i sämre underhållna delar av urbana bosättningar och inte känna till att problem orsakas av miljöförorenande verksamhet eller att man kan åtgärda problemen, eftersom livet med föroreningarna är det de är vana vid. Höginkomsttagare däremot bor ofta på bättre upprätthållna områden och är därför också mera måna om att fortsättningsvis hålla miljön i områdena ren. Detta påstående har dock kritiserats och omkastats, eftersom det också är möjligt att låginkomsttagare specifikt för att de ofta bor och lever i sämre miljöförhållande vill ha en förändring och bryr sig mera om att förbättra sin levnadsmiljö. I studier har forskare också kommit fram till att det är medel- och överklassen som är överrepresenterad i olika politiska och sociala organisationer, vilket medför ett allmänt förhöjt intresse för olika politiska och sociala problem samt deras lösningar i dessa befolkningsgrupper (van Liere & Dunlap, 1980, s. 183–184).

Inkomstnivå har i tidigare forskning haft ett positivt samband med miljöattityder, vilket betyder att ju högre inkomst man har, i desto högre grad värnar man om miljön (van Liere & Dunlap, 1980, s. 190). Dessa resultat har främst dokumenterats i tidigare forskning, medan longitudinella studier har kommit fram till att sambandet på senare tider fluktuerar och har delvis bytt riktning, i och med att

trenden har gått mot flera resultat med negativt samband mellan inkomst- och miljöattitydsvariabler (Requena & Moreno, 2019, s. 39).

## 2.3 Hypoteser

Som redan nämnts i tidigare inledande kapitel, är syftet med avhandlingen att undersöka och förklara polarisering samt miljöattityder och sedan statistiskt analysera deras förhållande, ur ett longitudinellt perspektiv. Avhandlingens forskningsfrågor, som redan diskuterats i inledningskapitlet är följande:

1. Hur hög är graden av polarisering i miljöattityder mellan olika grupper i samhället i Europa?
2. Har graden av polarisering ökat de senaste 20 åren i Europa?

Hypoteser formas för båda forskningsfrågorna och kommer att tangera de studerade samhällsgrupperna. En hypotes är ett påstående och är ett förhållande som forskaren antar förekomma mellan två studerade variabler (David & Sutton, 2016, s. 187).

Den första forskningsfrågan undersöks genom att jämföra korrelationsnivåer mellan olika segment av samhällsgrupper beträffande miljöattityd. Det finns sex utvalda egenskaper, som dessa segment utgår ifrån och som den statistiska analysen implementeras på; dessa egenskaper är: ålder, kön, utbildningsnivå, politisk orientering, bostadsort och inkomst. Forskningsfrågan besvaras separat för varje egenskap och därmed finns det tolv hypoteser som anknyter till forskningsfrågorna (tabell 2.1).

**Tabell 2.1:** *Avhandlingens hypoteser*

<i>Ålder</i>	<b>H<sub>1a</sub></b>	Unga människor värnar i högre grad om miljön än äldre.
	<b>H<sub>1b</sub></b>	Skillnaden mellan de ungas och de äldres miljöattityder har ökat över tid.
<i>Kön</i>	<b>H<sub>2a</sub></b>	Kvinnor värnar i högre grad om miljön än män.
	<b>H<sub>2b</sub></b>	Skillnaden mellan kvinnors och mäns miljöattityder har ökat över tid.
<i>Utbildningsnivå</i>	<b>H<sub>3a</sub></b>	Högutbildade människor värnar i högre grad om miljön än lågutbildade.
	<b>H<sub>3b</sub></b>	Skillnaden mellan högutbildade och lågutbildade människors miljöattityder har ökat över tid.
<i>Politisk orientering</i>	<b>H<sub>4a</sub></b>	Vänsterinriktade människor värnar i högre grad om miljön än högerinriktade.
	<b>H<sub>4b</sub></b>	Skillnaden mellan vänsterinriktade och högerinriktade människors miljöattityder har ökat över tid.
<i>Bostadsort</i>	<b>H<sub>5a</sub></b>	Människor som bor i större bosättningsområden värnar i högre grad om miljön än människor som bor i mindre bosättningsområden.
	<b>H<sub>5b</sub></b>	Skillnader i miljöattityder mellan människor som bor i större bosättningsområden och människor som bor i mindre bosättningsområden har ökat över tid.
<i>Inkomstnivå</i>	<b>H<sub>6a</sub></b>	Låginkomsttagare värnar i högre grad om miljön än höginkomsttagare.
	<b>H<sub>6b</sub></b>	Skillnaden mellan låginkomsttagares och höginkomsttagares miljöattityder har inte ökat över tid.

Hypotesernas överensstämmande med resultaten delas upp i olika grader av överensstämmande eller stöd för hypotesen, eftersom hypoteserna utvärderas för flera länder istället för en enskild undersökningsenhet. Oftast kan en hypotes antingen finna stöd eller inte, men när utvärderingen av hypotesens grad av stöd delas upp på flera undersökningsenheter med potentiellt olika nivåer av stöd för hypotesen, behöver också stödgraden delas upp i flera kategorier än fullständigt falsifierad eller fullständigt verifierad. De olika graderna av överensstämmande är följande: inget stöd för hypotesen, svagt stöd för hypotesen, måttligt stöd för hypotesen och starkt stöd för hypotesen.

Inget stöd för hypotesen tolkas som en falsifierad hypotes och att resultatet för inga länder stämmer överens med hypotesen. Ett svagt stöd för hypotesen uppnås genom att resultatet för 1–3 länder överensstämmer med hypotesen, alltså är hypotesen delvis verifierad. Ett måttligt stöd för hypotesen tolkas som att resultatet för 4–6 länder stämmer överens med hypotesen: Igen är alltså hypotesen delvis verifierad, men till högre grad än för den svaga nivån. Starkt stöd för hypotesen anses uppnås ifall resultatet för 7–9 länder överensstämmer med hypotesen.

Graden av stöd räknas ut på basis av de nio undersökta ländernas korrelationskoefficienter. Stödet för hypoteserna  $H_{1a}$ ,  $H_{2a}$ ,  $H_{3a}$ ,  $H_{4a}$ ,  $H_{5a}$  och  $H_{6a}$  baserar sig på medeltalet av ländernas korrelationskoefficienter över hela mätperioden. Detta utvärderingssätt används eftersom polarisering mäts som ett tillstånd för dessa hypoteser, alltså undersöks det ifall det finns skiljaktigheter mellan samhällsgrupperna i fråga. Däremot bestäms stödet för hypoteserna  $H_{1b}$ ,  $H_{2b}$ ,  $H_{3b}$ ,  $H_{4b}$ ,  $H_{5b}$  och  $H_{6b}$  utgående från ländernas trendlinjer, eller närmare bestämt betakoefficienterna. För dessa hypoteser antas att polariseringen eller depolariseringen har skett som en process över tid.

## 3 Metod

### 3.1 Forskningsdesign och urval

Jag ämnar förklara vad politisk polarisering är och undersöka ifall det finns inom miljöattityderna hos olika samhällsgrupper i Europa och ifall dessa miljöattityder har blivit polariserade över tid. Studien genomförs på individnivå, där människors miljöattityder i olika europeiska länder jämförs med varandra. Här väljs fler fall framom färre på basis av att variationen mellan olika variabler sannolikt ökar och att man kan skilja åt olika fall tydligare (Bryman, 2018, s. 88). I praktiken betyder detta en *kvantitativ forskningsstrategi*, eftersom de används när man vill undersöka väldigt många undersökningsenheter eller -objekt, som till exempel att mäta opinionen för befolkningen i olika länder med hjälp av kvantitativa data. Studien strävar efter en helhetsförståelse över polarisering inom miljöattityder och utgår ifrån att resultatet går att generalisera (Larsen, 2009, s. 80).

Det finns flera olika sätt man kunde undersöka och svara på forskningsfrågorna och i denna avhandling kommer *upprepad tvärsnittsdesign* att användas som forskningsdesign, alltså finns det även en longitudinell komponent i helheten. Även surveydesign kan användas som benämning på forskningsdesignen i denna undersökning, eftersom de data som används är insamlade enkätsvar, det vill säga sekundärdata från källmaterialet, som består av enkätundersökningen European Social Survey. I denna form av tvärsnittsstudie som använder sig av ”trenddesign” har man olika urval och undersökningsenheter vid olika tidpunkter, alltså varje gång som data blir insamlat. Löfgren (2014, s. 89) skriver att totalundersökningar (undersökning av hela populationen) ofta är omöjliga att utföra i praktiken på grund av resursbrister, vilket givetvis också gäller då man ämnar undersöka opinion på landsnivå, som i denna studie.

När respondenter blir kontaktade för att delta i undersökningen utgår man från ett slumpmässigt urval som är representativt för populationen (i ESS fall är det fråga om representativet för ett land) under en viss tidsperiod. Olika respondenter får sedan svar på enkäten en (eller flera) tidpunkter för att samla in kvantifierbara data vad beträffar två eller (allt som oftast) fler variabler. Förhållandet mellan dessa variabler analyseras för att hitta olika sambands- eller korrelationsmönster. Dessa mönster kan endast påvisa relationen mellan olika variabler och man kan alltså inte dra kausala slutsatser utgående från dem (Bryman, 2018, s. 87–88). Inom samhällsvetenskaper är dock kausala relationer sällsynta och man kan inte utesluta att variablerna inte ändå skulle ha en orsak-verkan-baserad relation, den går bara inte att bevisa med hjälp av korrelationsanalys. Det är främst via experiment som man kan med säkerhet konstatera att man har mätt och identifierat en kausal effekt (de Vaus, 2001, s. 50–51). Kausalitetsriktning är inte heller en väldigt uttömmande förklaringsmodell, eftersom relationerna



mellan undersökta variabler i samhällsvetenskaplig forskning är så svåröverskådlig (Löfgren, 2014, s. 22–23).

Länder vars befolknings miljöattityder kommer att undersökas är: *Estland, Finland, Frankrike, Polen, Portugal, Spanien, Sverige, Tjeckien och Tyskland*. Dessa länder har valts ut på grundval av tillgänglighet av datamaterial på miljöattityderna i länderna, under den specifika tidsperioden som undersöks. I ESS-enkätorna har alla dessa länder svarat på nästan alla enkätomgångar, förutom Estland som inte deltog i den första omgången (år 2002) och Tjeckien som inte deltog i den tredje omgången (år 2006) (European Social Survey, u.å.-b). För den sista enkätomgången (år 2020) fattas svar på frågan över miljöattityder, som är basen för den beroende variabeln i korrelationsanalysen, för Polen, Spanien, Sverige och Tyskland. Av de undersökta länderna är samtliga EU-medlemmar, vilket är av betydelse gällande miljölagstiftning, -politik och -förvaltning i länderna. Största delen av undersökningar som kartlägger klimatåsikter och -attityder har koncentrerat sig på specifikt nord- och västeuropeiska länder samt Nordamerika, vilket också betyder att dessa regioner har de mest konsistenta data tillgängligt för undersökning (Dechezleprêtre m.fl., 2022, s. 9). Dessa specifika länder går också att gruppera för att undersöka om det finns skillnader mellan miljöattityderna i olika delar av Europa. Grupperna är Nordeuropa (Finland och Sverige), Sydeuropa (Portugal och Spanien), Västeuropa (Frankrike och Tyskland) och Östeuropa (Estland, Polen och Tjeckien).

Östeuropa har givits ett land mera än de andra regionala delarna av Europa, eftersom Estland är ett intressant fall att undersöka. För alla andra regioner har de största länderna med flest invånare och mest tillgängligt data fått blivit utvalda att representera sina respektive hörn av Europa. I Östeuropa är det Polen och Tjeckien, men Estland inkluderas som ett specialfall av eget intresse. Det finns belägg för att anta att Estland beter sig mera enligt nordeuropeiskt än östeuropeiskt mönster, på basis av Gregory Feldmans studie (2000, s. 420), där han hävdar att Estland som land är mera likt nordiska länder än postkommunistiska och östeuropeiska länder, åtminstone vad gäller ekonomi.

Miljöattityderna undersöks i tio omgångar som jämförs med varandra för att visa på variation över tid, mellan åren 2002 och 2020. Flera tidpunkter har valts för att skapa en övertäckande bild över miljöattitydernas utveckling och för att mäta ifall en eventuell polarisering inom miljöattityderna har ökat eller minskat över tid. Tidsmässigt lämpar sig användningen av ESS som datamaterial utmärkt, eftersom materialitet sträcker sig från början av 2000-talet, inom kort efter att miljöfrågor har blivit mera politiserade och lite före den allmänna miljöpolitiska debatten hårdnade på 2010-talet, i och med recessionen år 2008 (Verick, 2009). Avhandlingens analys börjar år 2002, eftersom miljöfrågor har blivit alltmer debatterade sedan 1990-talet (Birch, 2019, s. 697) och en växande klyfta mellan specifikt anhängare av det demokratiska partiet och det republikanska partiet i USA så småningom

började formars efter lanseringen av Kyotoprotokollet år 1997 (Dunlap & McCright, 2008). 2020 undersöks för att ge en uppdaterad uppfattning om miljöattityder i Europa i nuläget, enligt det senaste publicerade datamaterial som finns på ämnet.

Variablerna som undersöks i denna avhandling, med stöd i den tidigare beskrivna teoretiska ramen, är den beroende variabeln *miljöattityd*, som analyseras med hjälp av de oberoende *variablerna ålder, könstillhörighet, utbildningsnivå, politisk orientering, bostadsort och inkomstnivå*. Beroende variabeln är den av variablerna som anses påverkas av de oberoende variablerna. Relationen antas vara kausal till sin karaktär, där de oberoende variablerna utövar inflytande på den beroende variabeln, som påvisar effekten av kausaliteten (Bryman, 2018, s. 73). Variabler är olika egenskaper som undersökningsobjekten i studier innehar och som varierar mellan objekten. Till exempel när man undersöker människor, kännetecknas olika människor av olika egenskaper, som bakgrundsvariablerna kön och ålder samt av olika variabler som kan redogöra för varierande karaktärsdrag hos människor, som åsikter och värderingar (Larsen, 2009, s. 80). Variabler varierar, gentemot konstanter, som ganska självförklarande hålls konstanta, vilket betyder att egenskapen inte varierar när den tillämpas på olika fall (Bryman, 2018, s. 73).

### **3.2 Datainsamlingsmetod och källmaterial**

Forskningsstrategin är kvantitativ och består av analys av sekundärdata. Fördelen med ett kvantitativt metodupplägg är generaliserbarheten och prövbarheten (även kallad verifierbarheten). Kvantitativa undersökningar kan replikeras lätt, till exempel genom att använda samma frågor i en surveyundersökning, vilket är av betydelse för prövbarheten och reliabiliteten. Generaliserbarheten ökar av att undersökningen bygger på ett representativt urval och att flera respondenter inkluderas (Harboe & Nilsson, 2013).

Källmaterialet som används som data i avhandlingen är från *European Social Survey* (ESS), med alla tillgängliga omgångar (1–10) under åren 2002–2020. ESS är en europeisk, multinationell enkätundersökning som drivs på ett akademiskt sätt av ESS-ERIC (European Research Infrastructure Consortium), vilket är ett omfattande och tvärnationellt forskningskonsortium (European Social Survey, u.å.-a). Enkäterna finansieras främst av medlemsländerna, men också av konsortiets andra inkomstkällor. När enkäterna före 2013 finansierades varje runda för sig var det EU-kommissionen, Europeiska forskningsrådet och nationella forskningsråd som stod för kostnaderna (European Social Survey, u.å.-c). ESS-ERIC grundades år 2001 och har undersökt allmänna värderingar, attityder och

beteenden i Europa sedan år 2002 med två års mellanrum tills år 2020. Urvalet, eller stickprovet av populationen, är representativt för varje deltagande land (European Social Survey. (u.å.-a).

Antalet deltagande länder i ESS enkäter är stort, vilket betyder att det går att göra jämförelser mellan deltagare från olika länder, utgående från ett och samma material. Allt som allt har 40 europeiska länder (med bred definition) deltagit i enstaka enkäter ibland, men vissa länder har varit mycket mer aktiva än andra länder och svarat på många fler enkätomgångar (European Social Survey, u.å.-b). Alla deltagare i enkäterna har svarat på exakt samma frågor, på sina egna modersmål, eftersom man har varit väldigt noggrann med översättningarna till alla olika nationalspråk och omfattande översättningsprotokoll har tillämpats. Frågorna har ställts konsekvent och man har använt exakt samma formulering genom alla genomförda enkätomgångar. Urvalsramen består av alla personer som är över femton år gamla och bor i privata hushåll inom de undersökta länder – intervjuobjektens nationalitet, medborgarskap eller språk har inte inverkat på urvalet. Slumpmässiga urval används av ESS för att garantera att alla individer i urvalsramen har samma möjlighet att representeras i enkäterna. I olika länder används dock olika urvalsstrategier, bland annat klusterurval och stratifierade urval. Enkäterna har genomförts som personliga intervjuer som varade cirka en timme var (Matsuo, Billiet, Loosveldt & Malnar, 2010).

Surveydata som används i denna avhandling har viktade för att få data så representativt för de utvalda populationerna som möjligt. För att resultaten av den statistiska korrelationsanalysen ska bli jämförbara alla länder emellan, har en så kallad "post-stratification weight", alltså en *efterstratifieringsvikt*, använts. Det kan förekomma urvalsfel i enkätresultaten, som uppstår eftersom endast en bråkdel av populationen mäts, och bortfallsfel, som uppstår när personer med vissa egenskaper är mer benägna att vägra att delta i undersökningar. Dessa fel kan leda till partiskhet i undersökningens resultat. För att ta itu med dessa problem används efterstratifieringsvikter. Efterstratifieringsvikter använder hjälpinformation (information om populationen som inte används i urvalsprocessen) för att justera designvikterna och minska urvalsfelet och snedvridning orsakad av potentiella bortfall. I det här fallet är den extra information som används åldersgrupp, kön, utbildning och region. Efterstratifieringsvikterna erhålls genom att anpassa designvikterna på ett sådant sätt att de replikerar fördelningen av korsklassificeringen av åldersgrupp, kön och utbildning i befolkningen och marginalfördelningen för region i befolkningen. Populationsfördelningarna för justeringsvariablerna erhöles från European Union Labour Force Survey. Detta innebär att vikterna efter stratifiering beräknas för att säkerställa att urvalet av undersökningsrespondenter matchar populationen när det gäller fördelningen av dessa variabler. Detta kan bidra till att minska snedvridningar i undersökningens resultat (European Social Survey, u.å.-d).

ESS-enkäterna innehåller jämförbara frågor för de variabler som kommer att undersökas i denna studie och variablerna som används går att operationalisera väl utgående från enkäternas gemensamma frågebatteri.

### 3.3 Databearbetning och operationalisering av variabler

I avhandlingen undersöks sex faktorer som antas ha en effekt på miljöattityd. Dessa sex faktorer är de fem sociodemografiska variablerna bostadsort, inkomst, kön, utbildningsnivå och ålder samt variabeln politisk orientering, vilka därmed blir de oberoende variablerna. Den beroende variabeln kallas miljöattitydsvariabeln och består av en värderingsfråga ur källmaterialet ESS.

Den beroende variabeln, som benämns *miljöattityd*, kan undersökas och definieras på flera olika sätt. I grunden handlar det ändå om människors attityder, åsikter och tankar om miljön, som kan mätas antingen på makro- eller mikronivå. I denna studie undersöks dock alla variabler på individnivå, på grundval av jämförbarhet. I forskning operationaliseras miljöattityd ofta av till en definition av ett attitydobjekt som mäts av en variabel som mäter den subjektiva nivån på oro som respondenterna känner för miljön eller som en variabel där respondenterna får förhålla sig till påståenden om förhållandet mellan ekonomisk tillväxt och miljöskydd och vilkendera man skulle prioritera framom det andra, ifall man måste välja (Olofsson & Öhman, 2006, s. 773).

För att få en bredare definition av miljöattityd än genom att omskriva den som oro för miljön eller att väga miljöskydd gentemot ekonomiska omständigheter, kommer jag använda en definition som handlar om hur mycket människor bryr sig om naturen och miljön. Denna operationalisering har en självklar motpart i ESS enkäternas frågebatteri. En av de genomgående frågorna har uppmätt hur lik respondenten anser sig vara en människa som verkligen tycker att människor ska bry sig om naturen och att värna om miljön är viktigt för denna människa, med följande exakta fraser: ”Han/hon tycker verkligen att människor ska bry sig om naturen. Att värna om miljön är viktigt för honom/henne. (Hur lik dig är denna person?)”. Denna frågeställning blir en ordinalskalerad variabel, genom att dela upp svarsalternativen till dessa sex olika påståenden på en likertskala, från de som bryr sig väldigt mycket om miljön till de som inte alls bryr sig om miljön.

De som svarade ”Är väldigt mycket som jag” på enkätfrågan får värdet 1, de som svarade ”Är som jag” tilldelas värdet 2, de som svarade ”Är till viss del som jag” representeras av värdet 3, de som svarade ”Är lite grann som jag” tilldelas värdet 4, de som svarade ”Är inte som jag” får värdet 5 och de som svarade ”Är inte alls som jag” representeras avslutningsvis av värdet 6. I den statistiska analysen har dessa variabler blivit omsvängda, så att skalan går från de som inte alls bryr sig om

miljön till de som bryr sig väldigt mycket om miljön, på grundval av överskådligare och enklare jämförbar resultatanalys, där korrelationen mäts mellan två variabler med samma stil av frågeställning – alltså från mindre måttenheter till större. I den omvända ordningen får variablerna följande uttryck: ”Är inte alls som jag” får värdet 1, ”Är inte som jag” får värdet 2, ”Är lite grann som jag” får värdet 3, ”Är till viss del som jag” får värdet 4, ”Är som jag” får värdet 5 och slutligen ”Är som jag” får värdet 6.

Eftersom denna studie baserar sig på analyser av sekundärdata, spelar det tillgängliga frågebatteriet i källmaterialet roll för de operationella definitionerna av variablerna. Bakgrundsvariabeln *ålder* kan operationaliseras enligt antal levda år för en människa, vilket också är vad som har blivit mätt i alla enkätomgångar av ESS och variabeln som tillfaller benämningen ålder i denna studie. Frågan som operationaliseringen baseras på lyder följande: ”Och vilket år är du\han\hon född?”. Eftersom variabeln mäts enligt levda år för respondenten, är variabeln kontinuerlig, kvantifierbar och kvotskala kan tillämpas för den. Ålder har dessutom en absolut nollpunkt, men i denna undersökning är nollpunkten flyttad till 15 år, eftersom inte yngre personer än så har intervjuats i enkätundersökningen.

På nominalskalenivå finns den kategoriserande variabeln *kön*, som har flera varierande definitioner, beroende på vilken typ av forskning det är fråga om. I denna studie definieras kön enligt de två juridiska könen man och kvinna, som finns i alla undersökta länder, förutom Tyskland, där man efter 2018 även har kunnat välja ett tredje juridiskt kön enligt egen vilja (Institutet för hälsa och välfärd, 2022; Bundesministerium der Justiz, 2018). I denna studie kommer dock endast könen man och kvinna undersökas, eftersom det i Tysklands fall endast är en enkätomgång, den senaste som genomfördes år 2020, som omfattas av den nya lagen och det tillagda tredje juridiska könet. För studiens del operationaliseras könet alltså i två svarsmöjligheter och som också realiserar i enkätundersökningen, där variabeln kön kunde ge svaret ”man” och tilldelas värdet 1 och svaret ”kvinna” tilldelas värdet 2.

*Utbildningsnivå* går att mäta på flera olika sätt, bland annat genom högst avklarad examen eller genom att mäta antalet år man har lagt ner på sin utbildning. I denna studie operationaliseras utbildningsnivå enligt antalet fullständigt slutförda år av utbildning. Detta tillämpas också i enkätundersökningarna, där variabeln för utbildningsnivå mäts enligt kvotskala, utgående från antalet helt slutförda år av utbildning-variabeln är således kontinuerlig och kvantifierbar. Frågan och instruktionerna för utbildningsvariabeln har konsekvent för alla enkätomgångar varit: ”Hur många års utbildning har du fullföljt, oavsett om det är heltids- eller deltidstudier? Räkna om till

motsvarande heltidsstudier. Inkludera även grundskolan. Avrunda till närmaste helt år. Anges i heltid (helår) inklusive grundskola. Ignorera avbrutna perioder kortare än ett akademiskt år.”

*Politisk orientering* är en svår variabel att definiera operationellt, eftersom man kan ta väldigt många faktorer i beaktande vad gäller formandet av människors politiska orientering och värderingar. Det mest traditionella och använda sättet är att undersöka människors värderingar på en skala som sträcker sig från vänster till höger. En allt oftare tillämpad tolkning är att också inkludera variabler som mäter värderingar på en skala mellan konservativa och liberala och tillsammans med vänster-högerdimensionen skapar dessa ett politiskt fyrfält, där olika kombinationer av dessa värderingar kan finnas representerade. Eftersom konservativ-liberal skalan är ett nyare sätt att mäta politisk orientering på, finns den inte inkluderad i lika många etablerade enkäter, som vänster-höger-skalan. I detta fall, det vill säga ESS enkätundersökningar, finns endast vänster-höger-skalan klart och tydligt representerad i frågebatteriet. I denna studie är det alltså vänster-högerdimensionen bär den operationella definitionen av politisk orientering och mäts enligt ordinalskala. Variabeln mäts med hjälp av en likertskala och antar värden mellan 0 och 10, där 0 är mest vänsterinriktad och 10 är mest högerinriktad. I ESS har frågan ställts på följande sätt: ”I politiska sammanhang brukar man ibland tala om ”vänster” och ”höger”. Var skulle du placera dig själv på denna skala, där 0 betyder vänster och 10 betyder höger?”, de 10 olika numeriska svarsalternativen har sedan presenterats under frågan.

*Bostadsort* räknas också till bakgrundsvariablerna och kan definieras på olika sätt, till exempel genom att ange olika specifika, numeriska storlekar på bostadskommunen eller genom kategorisering av subjektiva uppfattningar på ortens storlek. I denna studie operationaliseras bostadsort som respondenternas uppfattning om hurdan deras ort är eller hur stor orten som de bor på är. I ESS förekommer data som stämmer överens med operationaliseringen av variabeln av följande fråga: ”Vilket svarsalternativ på detta kort beskriver bäst området där du bor?”. Svaret på frågan kan anta fem olika värden enligt den bedömda storleken på hemkommunen, vilket gör det till en kvotskalerad variabel som mäts med hjälp av likertskala. Alternativen rangordnas från minsta bostadsort till största. Svaret som får värdet 1 representeras av påståendet ”En gård eller ett hus på landet”, värdet 2 står för ”En by”, värdet 3 representerar av ”En liten eller mellanstor stad”, värdet 4 motsvaras av ”En förort eller utkanten av en storstad” och slutligen företräder värdet 5 svaret ”En storstad”.

Den sista undersökta variabeln är bakgrundsvariabeln *inkomst*. Inkomst kan mätas enligt olika inkomstgrupper eller rakt av en uppskattning på inkomsten. För den operationella definitionen kan man också använda sig av mera subjektiva mått, som hur bra man anser sig klara på de inkomster man har. I denna studie väljs den subjektiva dimensionen av inkomstvariabeln, så som och valdes för bostadsortsvariabeln. Inkomst mäts och operationaliseras enligt hur bra man upplever hushållets

nuvarande inkomst vara och hur bra man klarar sig på den. Frågan lyder: "Vilket av svarsalternativen på det här kortet beskriver bäst hur du uppfattar ditt hushålls nuvarande inkomst?" Det finns 4 svarsalternativ, där värdet 1 representeras av svaret "Klarar oss/mig bra på den nuvarande inkomsten", värdet 2 står för svaret "Klarar oss/mig på den nuvarande inkomsten", värdet 3 företräder svaret "Har svårt att klara oss/mig på den nuvarande inkomsten" och slutligen värdet 4 som representerar svaret "Har mycket svårt att klara oss/mig på den nuvarande inkomsten". Denna variabel är alltså ordinalskalerad, eftersom endast rangordningen mellan svarsalternativen mäts, inte avståndet mellan dem (Löfgren, 2014, s. 12–13).

I den statistiska analysen har jag valt att omorganisera och koda om svarsalternativen och deras respektive värden för inkomstvariabeln,  $i$  och med att miljöattitydsvariabeln vars förhållande till inkomstvariabeln undersöks i studien, är organiserad enligt mindre till större principen och jämförelsen i resultatdelen blir enklare att tyda. Med andra ord får svarsalternativet "Har mycket svårt att klara oss/mig på den nuvarande inkomsten" värdet 1, "Har svårt att klara oss/mig på den nuvarande inkomsten" värdet 2, "Klarar oss/mig på den nuvarande inkomsten" värdet 3 och avslutningsvis "Klarar oss/mig bra på den nuvarande inkomsten" värdet 4 i den statistiska analys som genomförs i denna studie.

### **3.4 Dataanalys och tolkning**

Man har använt sig av olika sätt att mäta polarisering i tidigare forskning, som enklaste metod har till exempel Demker och van der Meiden (2016) jämfört differensen av olika partiers anhängares procentuella andel som håller med vissa påståenden. Statsvetare som studerar masspolarisering förlitar sig vanligtvis på data från opinionsundersökningar och data från politiska val. Man letar efter trender i respondenternas åsikter om en given fråga och försöker relatera dessa trender oftast till respondenternas partiidentifikation men också andra potentiellt polariserande faktorer, som utbildningsnivå, ålder eller inkomstnivå. DiMaggio, Evans och Bryson (1996, s. 694) har använt sig av två metoder för att mäta polarisering i sin studie. Den första är dispersion (ungefär "spridning"), vilket betyder den allmänna opinionen om en viss fråga kan beskrivas som polariserad då åsikterna är vitt åtskilda och någorlunda balanserade kring vardera ända av spektret. Mätningen av opinions-spridningen kallas för varians (eng. variance) och polarisering innebär en ökad varians över tid. Variansen innebär den omfattning två slumpmässigt utvalda respondenter har olika åsikter. De använde sig också av bimodalitet (eng. bimodality), vilket definierar den allmänna opinionen som polariserad då människor med olika åsikter i en fråga bildar kluster på varsina håll och där det är få som har åsikter som ligger någonstans mellan klustren. Om varians är ett mått på spridning inom

dispersion, är "kurtosis" ett mått på spridning inom bimodalitet. Kurtosis är positivt då det finns konsensus i en fråga och negativt om spridningen är bredare än normalfördelning.

I denna avhandling har sambandsmättet (Löfgren, 2014 s. 18) Spearmans rangkorrelation ( $r_{rho}$ ) utvalts för dataanalysen. Valet av metod gjordes på basis av att analysen främst befattar sig med rangordnade variabler med få värden. Eftersom flera av variablerna i denna studie ligger på en ordinalskala kan inte vanlig regressionsanalys tillämpas som metod. Istället ska en icke-parametrisk metod användas (Lantz, 2014, s. 96, s. 142–145), som Altman och Bland (2009) skriver att rangkorrelation är ett utmärkt exempel på. Spearmans rangkorrelation används som statistisk analysmetod ifall de båda jämförda variablerna är ordinalskalerade. Metoden används för bivariat dataanalys där två variabler (en oberoende och en beroende) jämförs med varandra. Utgångspunkten för denna studie är den ordinalskalerade beroende variabeln som mäter miljöattityd. Data som används kan vara organiskt rangordnade eller också kan de värden som uppmätts vid mätningarna rangordnas. Formeln för rangkorrelationen är följande:

$$r_{rho} = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2 - 1)}$$

Här står  $d$  för differenserna (skillnaderna) mellan rangtalen och  $n$  står för antalet observationer (Löfgren, 2014 s. 31). I mätresultaten av Spearmans rangkorrelation kan värdena variera mellan  $-1$  och  $1$ . Resultatet  $1$  visar på perfekt positiv korrelation, alltså är det givet att värdet ökar för både den beroende och den oberoende variabeln samtidigt, med andra ord korrelerar variablerna perfekt med varandra. Då värdet stiger på oberoende variabeln, stiger också värdet på den beroende variabeln. Resultatet  $-1$  är ett perfekt negativt samband eller korrelation, där det motsatta gäller från den positiva korrelationen. Här korrelerar negativa värden för båda variablerna perfekt, alltså är det givet att när den oberoende variabeln minskar i värde, minskar följaktligen också den beroende variabeln i värde. Exakt mellan dessa två extremer på skalan, finns värdet  $0$ , som indikerar att de ifrågavarande variablerna inte korrelerar sinsemellan överhuvudtaget och att värdet på ingendera av variablerna beror av varandra. En positiv korrelation betyder att när en variabel växer i värde, växer även den andra, medan en negativ korrelation betyder att när en variabel växer blir den andra variabeln mindre (Pallant, 2005, s. 126, Löfgren, 2014 s. 27).

De olika mätvärdena kan också tolkas på olika sätt, beroende på hurdana variabler som mäts. Det finns skäl för att tillämpa en liberal tolkning av resultaten för samhällsvetenskaplig forskning, eftersom variationen i mätresultaten sällan är väldigt tydlig. Bland andra har både Cohen (1998, s. 115) samt Dancey och Reidy (2007, s. 175–176) valt att tolka korrelationsresultat enligt följande



mönster: om värdet för  $r$  är mellan 0,10 och 0,29 mellan  $-0,10$  och  $-0,29$  är sambandet svagt, alltså finns det ett litet samband. Om värdet för  $r$  är mellan 0,30 och 0,49 eller  $-0,30$  och  $-0,49$  är sambandet måttligt. Om värdet för  $r$  ligger mellan 0,50 och 1,0 eller  $-0,50$  och  $-1,0$  är sambandet starkt, alltså finns det ett betydande eller stort samband mellan variablerna.

I min studie har jag valt att använda denna liberala tolkning av resultaten av korrelationsanalysen, för att se större variation mellan resultaten för olika variabler. I resultatredovisningen kommer alla värden som är statistiskt signifikanta och större än 0,1 eller mindre än  $-0,1$  markeras, så att koefficienterna som uppvisar ett samband mellan variablerna uppmärksammas. Signifikansnivån används för att ange om ett mätvärde är signifikant eller inte och med vilken säkerhet man kan hävda det finns en sann korrelation. Nivån på signifikansen markeras med stjärnor, som baseras på mätvärdets probabilitetsmarkering (också kallat p-värde). En stjärna används då det observerade värdet är signifikant på 5 procents eller 0,05-nivån, då p-värdet är mindre än 0,05, men större än 0,01. Två stjärnor används då värdet är signifikant på 1 procents eller 0,01-nivån, vilket betyder att p-värdet är mindre än 0,01. I min studie kommer den högsta signifikansnivån betecknas av två stjärnor. När värdet inte är signifikant, visas följaktligen inte heller någon stjärna i koppling till värdet av korrelationskoefficienten i tabellen (Löfgren, 2014, s. 83).

Att använda korrelationer som i denna studie är inte det mest vanligt förekommande, men det är ändå ett bra mått på hur låga och höga värden på en variabel förklarar låga och höga värden på en annan variabel. Om det finns ett samband mellan variabler kan man dra slutsatsen att det finns polarisering (Pallant, 2005, s. 126). Logiken är den samma för andra typ av mått, exempelvis att de med låg ålder förväntas ha vissa miljöattityder och de med hög ålder förväntas ha andra miljöattityder (vilket är en form av polarisering).

Trenden för mätresultaten i alla undersökta länder kommer att kvantifieras och trendlinjer kommer att genereras. Trendlinjerna indikerar korrelationskoefficienternas utveckling och används för att analysera förhållandet mellan variabler över tid. Trendlinjer har använts av forskare förr, bland annat i Mogens Pedersen klassiska studie ”The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility (1997, s. 9–10). Linjerna baserar sig på en enkel linjär OLS regression med två variabler: tid/surveyrunda och de enskilda korrelationskoefficienterna. Regressionslinjens regressionskoefficient, eller betakoefficient (b-koefficient), anger hur mycket Spearmans korrelationskoefficient minskar eller ökar i medeltal för varje år (enkätomgång). Ju större b-koefficienten är än 0 för positiva koefficienter, desto mera lutar trendlinjen uppåt. Det samma gäller för negativa koefficienter – ju mindre b-koefficienten är, desto mera lutar linjen nedåt. Detta är också orsaken varför vissa forskare väljer att kalla b-koefficienten för riktningskoefficient (Lantz, 2014, s. 92–93).

Ju större värdet på (den positiva) b-koefficienten är, desto mera polariserat har förhållandet mellan variablerna blivit över tid och vice versa för negativa b-koefficienter (Löfgren, 2014, s. 33–35). Om b-koefficienten är större än 0,005 eller mindre än  $-0,005$  markeras värdet på grundval av att gränsvärdet anses vara substantiellt tillräckligt stort och att trendlinjen följaktligen visar en måttlig lutning. I praktiken betyder detta att en ändring på 0,005 per mättrunda kvantifierat innebär en förändring med 0,05 eller  $-0,05$  över 10 mättrundor. Tidsramen för denna förändring är 20 år, baserat på åren som enkätundersökningarna har utförts (vartannat år mellan 2002 och 2020).

I samband med trendlinjerna kommer också att visas hur nära de enskilda årens korrelationskoefficienter placerar sig kring trendlinjen. För att kvantifiera detta används  $R^2$  måttet. Ett högt  $R^2$ -värde anger att avvikelserna mellan de observerade datavärdena och trendlinjen är relativt liten. Det vill säga att datapunkterna ligger nära samlade kring trendlinjen (ett mått av flera på hur starkt ett samband är). Ett lågt  $R^2$ -värde innebär att avvikelserna mellan de observerade datavärdena och trendlinjen är relativt stora.  $R^2$ -mättet antar värden mellan 0 och 1 (Field, 2013, s. 300–303). I denna avhandling tolkas  $R^2$ -värdena enligt Wynne Chins tolkning i studien ”The partial least squares approach to structural equation modeling” (1998).  $R^2$ -värdet anses vara väldigt lågt om det är mindre än 0,19. Värdet är svagt om det är större än 0,19, men mindre än 0,33. Om värdet ligger mellan 0,33 och 0,67 är modellen måttlig. Slutligen om  $R^2$  är större än 0,67 är värdet starkt (Chin, 1998, s. 323). Här kan poängteras att även  $R^2$ -värden som har varit så låga som 0,10 har uppvisat bra förklaringsmodeller, men det är ovanligt (Falk & Miller, 1992, s. 12–13).

### 3.5 Validitet och reliabilitet

All samhällsvetenskaplig forskning bedöms i hög grad enligt tre grundläggande kriterier: reliabilitet, replikation och validitet. Begreppet reliabilitet handlar om tillförlitlighet och om resultaten från en studie kan bli desamma om studien utförs vid ett senare tillfälle på samma sätt. Särskilt i forskning som använder kvantitativa metoder fäster man vikt vid reliabiliteten, eftersom man vill veta om mätningssättet verkligen är pålitligt och ger trovärdiga och följdriktiga resultat, samt reflekterar det man har ämnat undersöka. Man vill veta om undersökningen kommer fram till specifika slutsatser av en slump eller som resultat av kortvariga eller enstaka premisser (Bryman, 2018, s. 71–72).

Reliabilitet demonstrerar att precision och noggrannhet har tillämpats under forskningsprocessen och att resultaten därmed är tillförlitliga och exakta. Detta går bland annat att testa genom replikation (se senare i kapitlet), det vill säga att flera forskare i senare skeden kan genomföra samma studie och komma fram till samma resultat, vilket betyder att reliabiliteten på den ursprungliga studien är väldigt

hög. Reliabilitet går att säkerställa enklare hos kvantitativ än kvalitativ forskning, eftersom ett datamaterial är statistiskt medan undersökningsobjekten för kvalitativa forskningsmetoder varierar mycket och kan påverkas av externa faktorer, till exempel är observationer subjektiva och intervjutillfällena kan påverkas av flera olika avvikelser (Larsen, 2009, s. 81). Genom att eftersträva hög reliabilitet ämnar man undvika systematiska mätfel, vilket är svårt att tillämpa på komplicerade undersökningsobjekt (som attityder) med icke-etablerade och varierande mätinstrument. I undersökningar med perfekt reliabilitet skriver Löfgren (2014, s. 59) att man utgår från att testvärdet är lika med det sanna värdet plus ett mätfel, där medelvärdet på mätfelen är 0, enligt följande mönster:

$$t = T + e$$

Här står  $t$  för testvärde (test score) och  $T$  för det sanna värdet (true score), medan  $e$  står för mätfel (error).

Reliabilitet förutsätter noggrannhet vid hantering av data och detta kan underlättas med hjälp av att flera personer får väga in, till och exempel vid kodningen av data. Detta påverkar också på validiteten (se senare i kapitlet), eftersom ju fler personer som inbegrips av forskningen, desto högre blir validiteten för den (Larsen, 2009, s. 81). Ett av de största hoten mot reliabiliteten av en kvantitativ forskningsupplägg är precisionen vid hantering av data, eftersom datamängderna ofta är så stora att små misstag lätt går obemärkta. Misstag i tillräckligt stor skala kan i värsta fall leda till att resultaten inte alls speglar det man har gett ut sig för att mäta och att slutsatserna därför blir felaktiga (Larsen, 2009, s. 26).

Replikation är ett självförklarande begrepp, eftersom det syftar på att forskning ska vara möjlig att upprepas (reproduceras) av andra vid ett annat tillfälle. Även om det är viktigt att forskning ska kunna reproduceras vid behov, uppstår behovet väldigt sällan inom samhällsvetenskaper, eftersom nytänkande och nya rön intresserar mera än upprepning av äldre studier. Studier kan endast vara replikerbara om författaren är transparent och noggrann med beskrivningen av tillvägagångssättet, speciellt av studiens metodik och resultat (Bryman, 2018, s. 72). Prövbarheten för kvantitativa studier är beroende av möjligheten för replikation, vilket lätt kan uppnås genom bland annat användningen av samma frågor i surveyundersökningar (Harboe & Nilsson, 2013).

Validitet anses ofta vara det viktigaste kriteriet för lyckad forskning. Begreppet handlar om att uppskatta om forskaren verkligen har undersökt det hen har gett ut sig för att undersöka och om slutsatserna är befogade. Larsen (2009, s. 80) beskriver god validitet som följande ”validitet betyder handlar om relevans och giltighet, alltså att samla in data som är relevanta för den frågeställningen man valt”. Validitet kan delas in i mindre helheter, de som ofta inkluderas i undersökningar är

begreppsvaliditet, intern validitet och extern validitet. Även ekologisk validitet och följdriktig validitet används, men inte till lika hög grad som de tidigare nämnda varianterna. *Begreppsvaliditet* (som också kallas för mättningsvaliditet) gäller främst för kvantitativa metoder och bedömer om måttet på begreppen som används i studien i själva verket beskriver det som begreppen enligt studien innebär. Detta kriterium har också samband med reliabilitet, eftersom om måttet på begreppet fluktuerar och är instabilt är reliabiliteten låg, vilket också påverkar på validiteten, då måttet inte heller kan anses inneha tillräckligt hög validitet för det specifika begreppet. *Intern validitet* handlar om säkerheten på orsaksförhållandet mellan variabler och ifall andra otestade variabler har en inverkan på förhållandet. Är kausalitetsförhållandet mellan variablerna, och slutsatserna som baseras på det, hållbart, det vill säga är det verkligen variabel  $x$  som inverkar på variabel  $y$  eller är det någon annan (icke-kontrollerad) faktor som orsakar variationen i  $y$ ? Intern validitet uppnås om man kan konstatera att den oberoende variabeln åtminstone delvis orsakar variation i den beroende variabeln. Med *extern validitet* riktar man sig in på studiens generaliserbarhet och strävar efter att studiens slutsatser går att tillämpa på undersökningsobjekt än de specifika objekten som man undersökte. Urval spelar en stor roll för giltigheten av detta kriterium och representativet i urvalet är av yttersta vikt. Undersökningskontexten ska (inom vissa ramar) gå att bortse från och resultatet ska gå att implementera i andra situationer. *Ekologisk validitet* handlar om tekniskt giltiga forskningsresultat, som möjligtvis inte är särskilt förankrade i verkligheten, alltså att resultaten inte går att tillämpa i vardagen på ett naturligt sätt eller att de inte förefaller i en icke-bearbetad miljö. Specifikt för enkätundersökningar är det intervjudelen som kan skapa en onaturlig miljö för respondenten, vilket leder till att den ekologiska validiteten blir lidande – fastän alla andra forskningskriterier skulle uppfyllas galant. Detta kan ske för opinionsundersökningar ifall de åsikter som förekommer i enkätresultaten inte kommer till uttryck i vardagen. I kriteriet för *följdriktig validitet* tar man i beaktande forskningsdesignens inverkan på tolkningen av forskningsresultaten och begränsningarna som det medför. I studier med tvärsnittsdesign är det väldigt ovanligt att kunna konstatera slutsatser gällande orsaksförhållandet mellan variablerna. Validiteten och följdriktighet uppnås inte om slutsatserna inte är berättigade utgående från forskningsdesignen och genomföringsmetoden (Bryman, 2018, s. 72–74). Kvalitativa forskningsmetoder har en fördel gentemot kvantitativa när det gäller validitet, eftersom de är mera flexibla och som forskare kan man ändra frågeställningar eller genomföringssätt smidigare under forskningsprocessen. Ifall man märker att resultaten inte stämmer överens med frågeställningen kan man justera tillvägagångssättet och därmed uppnå en högre validitet för studien (Larsen, 2009, s. 80–81).

Som nackdel för kvantitativa studier räknas bland annat det att man ofta utgår från datamaterial som är bestämt och samlat in på förhand, så informationen man kan erhålla om varje undersökningsobjekt är begränsat. Standardiserade formulär eller andra datainsamlingsmetoder ger nödvändigtvis inte forskaren tillräckligt med material för att dra de slutsatser man har tänkt sig utgående från forskningsfrågan. Det är möjligt att flera frågor borde ha ställts under den ursprungliga datainsamlingen för att validiteten på studien inte skulle lida. Det kan även förekomma problem med förberedningsnivån om någon relevant bit av data fattas på grund av missar i datainsamlingen, som man inte nödvändigtvis har kunnat påverka. Denna brist på tillgängligt datamaterial kan leda till att man drar slutsatser på basis av ett för tunt material, vilket givetvis också påverkar den följdriktiga validiteten. Brister av detta slag kan undvikas genom noggranna förberedelser, så att forskaren kan försäkra sig om att rätt material har samlats in, vilket man sedan kan basera sin frågeställning på (Larsen, 2009, s. 26).

En allmän utmaning för tvärsnittsstudier är att dra kausala slutsatser. Relationerna mellan de undersökta variablerna studeras endast i mätningstunden och blir således utan en hållbar analys av de tidsmässiga relationerna och orsaksriktningen förblir otydlig. Det longitudinella inslaget kunde göra det lättare att dra kausala slutsatser, men endast ifall man studerar samma urval av objekt varje mätninggång, vilket surveyundersökningar i allmänhet inte gör. På grund av denna brist på en indikator av orsaksriktning är den interna validiteten ofta låg i studier med tvärsnittsdesign. Den externa validiteten, å andra sidan, är hög om man har gjort ett slumpmässigt urval, vilket surveyundersökningar allt som oftast har gjort, även i denna studie (Bryman, 2018, s. 88–97).

För kvantitativa studier finns det också i allmänhet en större risk för bortfall, eftersom människor lättvindigare struntar i att fylla i enkäter och dylika undersökningar på distans från forskaren än vad de förmår sig strunta i mer personliga undersökningar, där man träffar forskaren för intervjuer gäller dock risken för att respondenten upplever intervju-effekten, vilket betyder att själva intervjuaren eller intervjusituationen eller metoden påverkar respondentens svar. Till exempel kan respondenter börja svara så som de tror sig att man "borde" svara på vissa frågor – vare sig det handlar om att imponera på intervjuaren eller samhället i allmänhet. Människor kan också bete sig annorlunda än i naturliga situationer om de vet om att de är observerade, därför kan svar på anonyma enkäter vara ärligare än vad respondenter vågar svara direkt till en intervjuare (Larsen, 2009, s. 25–28). Eftersom denna studie är baserad på sekundärdata av enkätintervjuer behöver dessa omständigheter också tas i beaktande för denna kvantitativa undersökning.

## 4 Resultat och slutsatser

### 4.1 Redovisning av resultat

I följande underkapitel 4.1.1–4.1.6 kommer resultaten av dataanalysen att presenteras och kapitlen är uppdelade mellan de sex oberoende variablerna. I analysen redogörs för variablernas förhållande till den beroende variabeln för miljöattityd i nio europeiska länder.

#### 4.1.1 Ålder

Tidigare undersökningar har kommit fram till att ålder är en av de största determinanterna bakom miljöattityder. I de flesta fall är det yngre människor som känner större oro för miljön eller är mera välvilligt inställda till miljön än äldre människor (Karol, 2018, s. 6–8). Speciellt om man ställer miljö och ekonomisk framgång mot varandra brukar äldre människor prioritera ekonomisk framgång över klimatåtgärder. På senare årtionden har trenden att yngre människor i högre grad värnar om miljön förstärkts, medan det under tidigare årtionden varit äldre människor som värnat till högre grad om miljön (van Liere & Dunlap, 1980, s. 182–183). Utgående från denna teoriram har följande hypoteser utformats för undersökningen av ålders inverkan på miljöattityder:  $H_{1a}$  ”Unga människor värnar i högre grad om miljön än äldre” och  $H_{1b}$  ”Skillnaden mellan de ungas och de äldres miljöattityder har ökat över tid”. Resultaten för rangkorrelationsanalysen mellan åldersvariabeln och miljöattitydsvariabeln redovisas i nedanstående tabell 4.1.

**Tabell 4.1: Polarisering enligt ålder**

	Land	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020	Medel	B	R <sup>2</sup>
Nordeuropa	Finland	0,21**	0,20**	0,22**	0,18**	0,17**	0,22**	0,23**	0,23**	0,11**	0,10**	0,19**	-0,008	0,26
	Sverige	0,18**	0,21**	0,22**	0,19**	0,26**	0,19**	0,16**	0,14**	0,08**		0,18**	-0,012	0,42
Sydeuropa	Portugal	0,01	-0,04	-0,05*	-0,12**	-0,07**	-0,14**	0,12**	0,12**	-0,04	-0,14**	-0,04**	0,001	0,00
	Spanien	-0,01	-0,01	0,00	-0,00	0,02	0,12**	0,04	0,05*	-0,01		0,03**	0,006	0,16
Västeuropa	Frankrike	0,14**	0,14**	0,22**	0,18**	0,20**	0,23**	0,22**	0,21**	0,08**	0,12**	0,17**	-0,003	0,03
	Tyskland	0,09**	0,15**	0,11**	0,19**	0,17**	0,21**	0,19**	0,24**	0,14**		0,17**	0,011	0,41
Östeuropa	Estland		0,19**	0,24**	0,22**	0,21**	0,23**	0,20**	0,17**	0,17**	0,12**	0,19**	0,006	0,43
	Polen	0,17**	0,19**	0,15**	0,16**	0,19**	0,18**	0,15**	0,15**	0,09**		0,16**	0,008	0,64
	Tjeckien	0,15**	0,11**		0,05*	0,05*	0,17**	0,11**	-0,03	0,04*	-0,02	0,06**	-0,001	0,01
	<b>Medel:</b>	<b>0,12</b>	<b>0,13</b>	<b>0,14</b>	<b>0,11</b>	<b>0,13</b>	<b>0,16</b>	<b>0,16</b>	<b>0,14</b>	<b>0,07</b>	<b>0,03</b>	<b>0,12</b>	<b>0,001</b>	<b>0,26</b>

För Europa i allmänhet ser vi att den första hypotesen för åldersvariabeln,  $H_{1a}$  inte får något stöd överhuvudtaget. Inte ett enda land uppvisar negativa korrelationskoefficienter i medeltal; däremot

uppvisar rent av sex av nio länder positiva koefficienter i medeltal. Detta betyder att  $H_{1a}$  är falsifierad och att *unga människor inte värnar till högre grad om naturen än äldre* – resultaten hävdar däremot det motsatta. Stödet för den andra hypotesen,  $H_{1b}$  bestäms utgående från betakoefficienterna för de undersökta länderna. Tre av nio länder uppvisar medeltal och b-koefficienter som båda är likriktat negativa eller positiva för respektive land. I detta fall är trenden för de tre länder (Tyskland, Estland och Polen) som uppfyller ovanstående krav uppåtgående, vilket återges av de positiva b-koefficienterna. Hypotes  $H_{1b}$  är alltså delvis verifierad och uppnår ett svagt stöd utgående från korrelationsanalysen. *Skillnaden mellan de ungas och äldres miljöattityder har delvis ökat över de senaste 20 åren.*

Av alla de sex undersökta oberoende variablerna är det åldersvariabeln som uppvisar det tydligaste mönstret och ger flest signifikanta resultat i studien, vilket inte är överraskande eftersom ålder ofta har en starkare korrelation med miljöattityder än andra oberoende variabler (van Liere & Dunlap, 1980, s. 182). Det som däremot är överraskande är koefficienternas mestadels positiva värden i korrelationsanalysen. Medelvärdena för alla länders koefficienter, förutom Portugals, är positiva uträknat över hela mätperioden. Det betyder att höga värden på åldersvariabeln (det vill säga högre ålder för respondenten) korrelerar med höga värden på variabeln som mäter hur mycket man bryr sig om miljön, vilket i sin tur betyder att ju äldre en människa är, desto mera sannolikt värnar hen om miljön.

Resultaten för korrelationsanalysen mellan ålder och miljöattityder är mestadels starkt statistiskt signifikanta, speciellt i Nord-, Väst- och Östeuropa (förutom Tjeckien), där alla uppmätta värden är signifikanta på minst 0,01-nivån. De sydeuropeiska länderna och Tjeckien uppvisar däremot varierande signifikansnivåer.

Den högsta korrelationskoefficienten för undersökningen av åldersvariabeln gentemot miljöattitydsvariabeln uppmäts i Sverige (0,26) år 2010. Detta är den högsta uppmätta koefficienten av alla undersökta variabler i hela studien. Under år 2010 har det alltså funnits en tydlig och märkbar polarisering mellan yngre och äldre människor i Sverige, gällande miljöattityder. Sannolikheten för svenskar att bry sig om miljön har alltså märkbart ökat med stigande ålder under detta år. Andra relativt höga koefficienter uppmättes år 2006 (0,22) och år 2004 (0,21). Den lägsta koefficienten för Sveriges del (0,08) uppmäts år 2018 och under den senaste enkätomgången år 2020 har Sverige inte deltagit i ESS-undersökningen. Detta reflekteras också i Sveriges trendlinje, som är en av de starkast nedåtlutande kurvorna i jämförelse med andra länder gällande ålderns inverkan på miljöattityd.

De näst högsta koefficienterna med värdet 0,24 uppmäts både i Tyskland år 2016 och Estland år 2006. Också här är koefficientens positiva värde anmärkningsvärt och polariseringen har varit märkbar mellan unga och äldre tyskar gällande miljöattityder. För Estlands del uppmäts flera höga koefficienter, bland annat 0,23 år 2012, 0,22 år 2008, 0,21 år 2010 och 0,20 år 2014, vilket betyder att miljöattityderna var märkbart polariserade mellan unga och äldre i Estland mellan 2008 och 2014. Den lägsta estniska koefficienten (0,12) uppmättes under den senaste ESS rundan år 2020. Här kan också påpekas att Estland inte deltog under den första enkätomgången år 2002. I Tyskland uppmäts den lägsta koefficienten i början av mätningarna år 2002, då den uppkom till värdet 0,09, som inte uppvisar samband mellan variablerna, men nog signifikans för att ett samband inte finns. Tyskland deltog inte heller i den senaste omgången av ESS.

Höga korrelationskoefficienter uppvisas också i Finland, med värdet 0,23 både år 2014 och 2016 och värdet 0,22 under både år 2006 och 2012. Finland och Estland är de enda länderna som konsekvent genom alla enkätomgångar som de deltagit i uppvisar mätresultat med svag korrelationsnivå på åldersvariabelns inverkan på miljöattitydsvariabeln, det vill säga alla värden är över 0,10. De lägsta koefficienterna uppmättes för Finlands del år 2020 och 2018, då koefficienterna uppvisade väldigt svaga samband med 0,10 och 0,11 som koefficientsvärden. Fastän Finland uppvisat några år med lägre koefficientvärden, är medeltalet över tid ändå den högsta av alla undersökta länder, med det signifikanta värdet 0,19 jämfört med medeltalet för alla länder som är 0,12. Också Frankrike uppvisade några år av relativt höga koefficienter; 0,23 år 2012, 0,22 år 2006 och 2014 och 0,21 år 2016. Den lägsta koefficienten för Frankrike är 0,08 liksom i Sverige och den uppmättes också under samma år (2018) som Sveriges lägsta koefficientvärde.

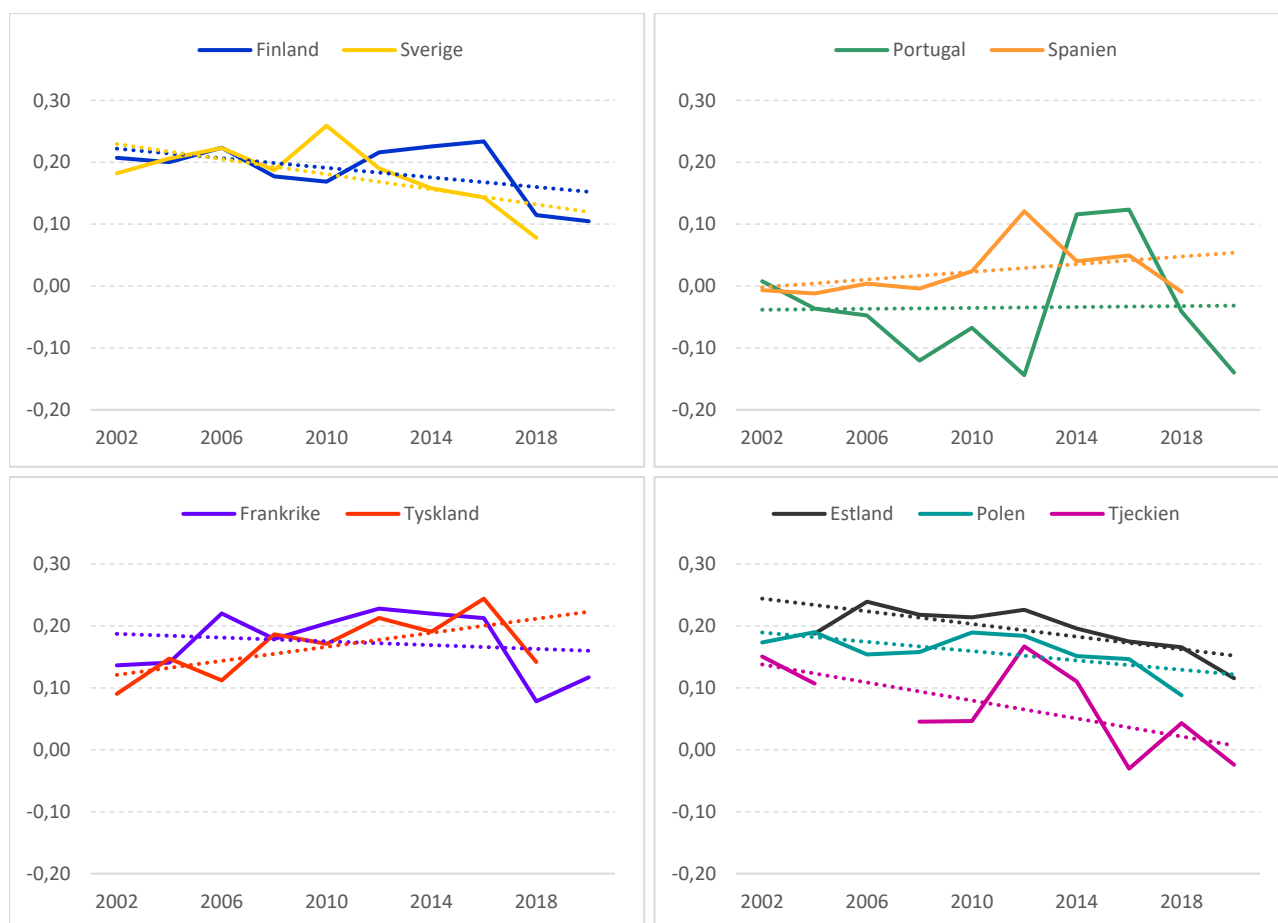
Också om man jämför medeltalen för korrelationskoefficienterna år för år, är det mest polariserat i Europa överlag under åren 2014 och 2016, då medeltalet uppnår 0,16. En tydlig kurva för ökande polarisering kan urskiljas mellan 2012 och 2016, då de tre högsta medeltalen uppmättes, varefter trenden för polarisering har sjunkit i Europa. Under dessa år kan man se en märkbar polarisering i Europa mellan yngre och äldre människor. När man kombinerar medeltalet för alla undersökta länders koefficienter varje år för sig med medeltalet för ländernas koefficienter över hela mätperioden, får man värdet 0,12, vilket tyder på ett svagt samband mellan ålders- och miljöattitydsvariabeln över tid – alltså kan man konstatera att det har funnits en märkbar polarisering mellan yngre och äldre människor i Europa mellan 2002 och 2020.

Ålder inverkar på miljöattityden starkast i Nord- och Västeuropa. Länderna i dessa regioner uppvisar de högsta korrelationskoefficienterna och också medelvärdena för deras koefficienter över hela mätperioden är de högsta medelvärdena i hela undersökningen. Finland och Estland, som de enda



länderna med konsekvent signifikanta mätresultat för åldersvariabeln, har båda det högsta medelvärdet i hela undersökningen, nämligen 0,19. Likaså har Sverige också ett väldigt högt medelvärde på sina koefficienter, med 0,18. Sedan följer de västeuropeiska länderna Frankrike och Tyskland med 0,17 som medelvärde för sina respektive koefficienter. I Östeuropa kan nämnas att Estland givetvis har ett högt medelvärde, men att också Polen uppvisar relativt högt och signifikant medelvärde på 0,16. Endast Tjeckiens medeltal 0,06 bidrar till att de östeuropeiska länderna inte kan räknas ha samma nivå av polarisering som de nord- och västeuropeiska länderna. Över mätperioden 2002–2020 har alltså ålder haft en märkbar inverkan på människors miljöattityder i Finland, Sverige, Frankrike, Tyskland, Estland och Polen.

Medelvärdena för nästan alla länders hopräknade korrelationskoefficienter är positiva, förutom i Portugal där medelvärdet är negativt. Detta betyder att ju äldre människor i de undersökta länderna har blivit, desto mera välvilligt inställda till miljön blev de. Endast i Portugal tyder det negativa medelvärdet på korrelationskoefficienterna på att det är yngre människor som är mera välvilligt inställda till miljön, men medelvärdet uppgår endast till  $-0,03$ , vilket inte uppvisar något samband mellan variablerna.



**Figur 4.1:** Polarisering enligt ålder

Trendlinjerna för länderna som åskådliggörs i figur 4.1 visar på en viss variation mellan länderna. Finland och Sverige har över tiden båda gått mot en depolariserad trend, de är länderna med de lägsta negativa b-koefficienterna ( $-0,008$  i Finland och ännu lägre  $-0,012$  i Sverige) för åldersvariabelns del. Den svenska trendlinjen uppvisar den starkaste lutningen i jämförelse med alla andra länder och den högsta negativa trenden. Finlands  $R^2$ -värde ( $0,26$ ) uppkommer till svag nivå och Sverige har  $R^2$ -värde på en måttlig nivå, med  $0,42$ . En väldigt svagt nedåtgående trend kan också märkas för Frankrikes ( $-0,003$ ) och Tjeckiens ( $-0,001$ ) del.  $R^2$ -värdena är väldigt låga för båda ländernas del och uppkommer inte till önskad förklaringsnivå för Frankrike ( $0,03$ ) och Tjeckien ( $0,01$ ). Portugal hålls på samma låga nivå av polarisering över hela mätperioden, med en b-koefficient på  $0,001$ , vilket är den lägsta uppmätta b-koefficient av alla undersökta länder. Också det svagaste  $R^2$ -värdet ( $0,00$ ) för åldersvariabelns del uppmättes i Portugal, vilket betyder att de portugisiska korrelationskoefficienterna har fluktuerat kraftigast på båda sidor om trendlinjen, vilket också är väldigt tydligt i ovanstående Figur 4.1. Däremot verkar trenden för polarisering vara uppåtgående i de östeuropeiska länderna (Estland och Polen) samt i Tyskland. Alla dessa tre länder har  $R^2$ -värden på måttlig nivå, det vill säga Tyskland har  $0,41$ , Estland har  $0,43$  och Polen har det starkaste  $R^2$ -värdet för hela åldersvariabelns del:  $0,64$ , vilket nästan uppnår en stark förklaringsnivå. I den regionala jämförelsen har de nordeuropeiska och de östeuropeiska länderna liknande trender, medan det i de västeuropeiska länderna går åt motsatt håll. Den största diskrepansen inom en europeisk region uppvisar de västeuropeiska länderna, där Frankrikes trendlinje går svagt nedåt, medan Tyskland med den högsta positiva b-koefficienten i jämförelsen ( $0,011$ ) har en måttligt uppåtsluttande trendlinje. Skillnaden mellan trendlinjerna är också förhållandevis stor mellan Portugal och Spanien i Sydeuropa, eftersom Portugals knappt stiger alls ( $0,001$ ) och Spaniens visar en måttlig lutning ( $0,006$ ). Spanien uppvisar också en väldigt lågt  $R^2$ -värde på  $0,16$ .

#### 4.1.2 Kön

Kvinnor antas oroa sig mera över miljön och naturens tillstånd än män, enligt tidigare forskning (Stern m.fl., 1993, s. 777; Bennulf, 1994, s. 112). Bland annat har kvinnor påvisats vara mera altruistiska än män, vilket också sträcker sig över miljöfrågor och medför oftare en starkare omsorg för miljön. Det antas alltså finnas en skillnad mellan män och kvinnor i denna studie gällande deras miljöattityder; mera specifikt, antas kvinnorna ha högre värden på miljöattitydvariabeln. Dessa teorier skapar utgångspunkten för hypoteserna som har formulerats för konstllhörighetens inverkan på miljöattityder:  $H_{2a}$  "Kvinnor värnar i högre grad om miljön än män" och  $H_{2b}$  "Skillnaden mellan kvinnors och mäns miljöattityder har ökat över tid". I nedanstående tabell 4.2 dokumenteras resultatet för rangkorrelationsanalysen mellan könsvariabeln och miljöattitydsvariabeln.

**Tabell 4.2: Polarisering enligt kön**

	Land	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020	Medel	B	R <sup>2</sup>
Nordeuropa	Finland	0,13**	0,11**	0,11**	0,11**	0,15**	0,12**	0,12**	0,13**	0,18**	0,15**	0,13**	0,005	0,47
	Sverige	0,08**	0,07**	0,09**	0,08**	0,09**	0,13**	0,07**	0,06*	0,19**		0,09**	0,006	0,19
Sydeuropa	Portugal	-0,00	-0,03	-0,02	0,00	-0,03	0,02	0,04	0,10**	0,03	0,03	0,01	0,009	0,50
	Spanien	-0,01	0,02	-0,03	0,09**	0,03	0,03	-0,03	0,03	0,08**		0,03**	0,006	0,13
Västeuropa	Frankrike	-0,00	0,06*	0,06*	-0,05*	-0,00	0,04	0,00	0,02	-0,01	0,07**	0,02*	0,001	0,01
	Tyskland	0,05**	0,05*	0,07**	0,11**	0,05**	0,02	0,03	0,03	0,06**		0,05**	-0,004	0,01
Östeuropa	Estland		0,07**	0,12**	0,10**	0,08**	0,13**	0,15**	0,11**	0,13**	0,14**	0,11**	0,006	0,43
	Polen	0,02	0,02	-0,01	0,02	0,01	0,04	0,04	0,07**	0,07**		0,03**	0,008	0,64
	Tjeckien	0,14**	0,07**		0,05*	0,10**	0,08**	0,09**	0,08**	0,09**	0,10**	0,09**	-0,001	0,01
	<b>Medel:</b>	0,05	0,05	0,05	0,06	0,05	0,07	0,06	0,07	0,09	0,10	0,06	0,004	0,27

Den första hypotesen för könsvariabelns del kräver positiva korrelationskoefficienter med uppmätt samband mellan de analyserade variablerna för att kunna verifieras. Av dessa hittas två bland medeltalen av de undersökta länderna, alltså uppnår hypotesen H<sub>2a</sub> ett svagt stöd. Hypotesen är delvis verifierad och *kvinnor värnar bevisligen i delvis högre grad om miljön än vad män gör*. Den andra hypotesen H<sub>2b</sub> utgår från en jämförelse av riktningen (positiv eller negativ) på b-koefficienterna och medeltalet av korrelationskoefficienterna. För könsvariabelns del uppnår två länder (Finland och Estland) signifikanta medeltal och likriktade trendlinjer, vilket ger ett svagt stöd även för den andra hypotesen. *Skillnaden mellan mäns och kvinnors miljöattityder har delvis ökat över tid*.

I de mer nordliga delarna av Europa har könstillhörighet under mätperioden 2002–2020 haft en måttlig inverkan på människors miljöattityder, speciellt i Finland. Generellt är de flesta av korrelationskoefficienterna positiva i alla mätningar och alla länders medelvärden över hela mätperioden samt alla statistisk signifikanta koefficienter är positiva (förutom Frankrike år 2008). Detta tyder på att i de fall där det finns signifikant polarisering mellan könen gällande miljöattityder är det kvinnor som bryr sig mera om naturen än män. Fastän varje enkätomgång uppvisar att de mest signifikanta och överlag högsta koefficienterna är uppmätta i Finland är det Sverige som har det högsta koefficientvärdet (0,19) år 2018, vilket också är den senaste enkätomgången som landet deltog i. Den linjära trenden för de uppmätta medelvärdena och därmed också polariseringen i Sverige har varit växande under hela mätperioden.

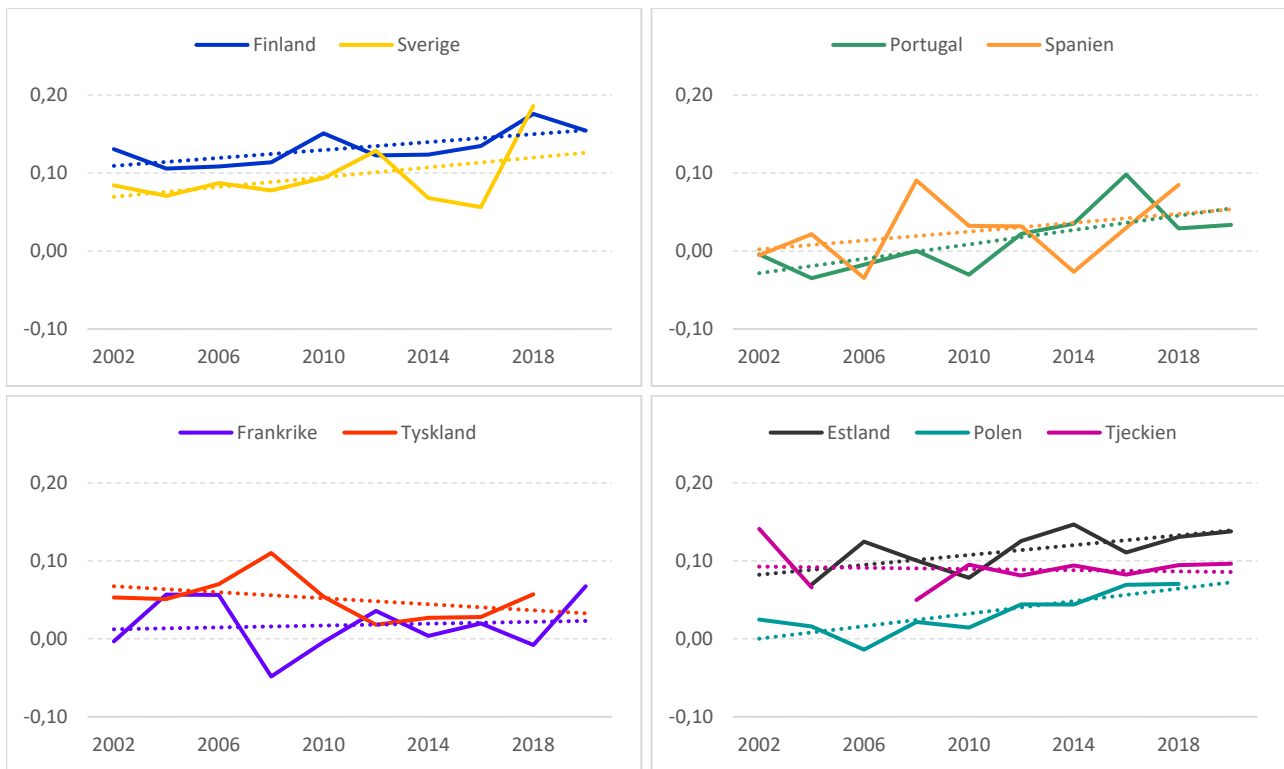
Det näst högsta koefficientvärdet (0,18) har Finland under samma år 2018 som Sveriges högsta koefficientvärde uppmättes. Finland har konsekvent från början av mätningarna år 2002 tills 2020

uppvisat en signifikant och märkbar polarisering mellan könen gällande miljöattityder. Den högsta polariseringen mättes år 2018 (0,18) och de näst högsta värdena har uppmätts år 2020 och år 2010, då koefficienterna var 0,15. Polariseringen har varit som lägst under åren 2004–2008, då alla enkätomgångarna uppmätte 0,11 i korrelationskoefficienterna. Medelvärdet för de finska koefficienterna över hela mätperioden är 0,13, som tyder på ett svagt samband mellan variablerna över tid – alltså kan man säga att könstillhörighet har spelat en roll för finländska miljöattityder och att kvinnor mera sannolikt har brytt sig mera om naturen än män. Trenden för polarisering i Finland är också svagt uppåtgående, som i Sverige.

Även Estland visar väldigt många signifikanta och höga koefficienter – över mätperioden 2004–2020 (alla nio enkätomgångar som landet har deltagit i) är det endast två omgångar när koefficienterna inte uppnådde tillräcklig nivå för att svaga samband hade kunnat fastställas, år 2004 och år 2010. Medelvärdet för de estniska koefficienterna är 0,11, vilket innebär ett svagt samband mellan variablerna över hela mätperioden, i medeltal. Den högst koefficienten för Estland är 0,15 år 2014 och den lägsta är 0,07 år 2004. Tjeckien uppvisar också några signifikanta koefficienter med svaga samband; 0,14, år 2002, 0,10 år 2010 och 0,10, år 2020. Medelvärdet för alla koefficienter under alla uppmätta omgångar i Tjeckien (alla omgångar förutom år 2006) uppvisar en nästan svag sambandsnivå och uppgår till 0,09. Även medelvärdet för koefficienterna av alla omgångar som Sverige har varit med i uppvisar nästan en svag sambandsnivå resultat med samma värde som medelvärdet för Tjeckien, det vill säga 0,09.

Endast i Finland och Estland uppvisar medeltalet på koefficienterna, räknat över hela mätperioden, svaga samband mellan köns och miljöattitydsvariablerna. De kombinerade medeltalet över alla länders koefficienter räknat över hela mätperioden uppnår 0,06, vilket tyder på att polarisering inte kan konstateras ha funnits över mätperioden i Europa i allmänhet. Endast medeltalet för alla länders koefficienter år 2020 (0,10) uppvisar ett väldigt svagt samband mellan variablerna, medan medeltalen för alla andra år förblir utan märkbart samband.

I Nord- och delvis Östeuropa inverkar könstillhörighet på människors miljöattityder i större utsträckning än i Syd- och Västeuropa. I de norra och östliga delarna av Europa är det endast Polen som inte uppvisar märkbara skillnader mellan köns miljöattityder, i alla andra länder uppvisar resultaten av medelvärdesjämförelsen väldigt nära eller svaga samband mellan variablerna. Fastän koefficienterna eller deras medelvärden i Syd- och Västeuropa inte uppvisar signifikanta samband, är det ändå anmärkningsvärt att medelvärdet för koefficienterna fortfarande är positivt, alltså tyder det på att kvinnor även i dessa regioner mera sannolikt bryr sig mera om naturen än män.



**Figur 4.2:** *Polarisering enligt kön*

Trendlinjerna för korrelationsanalysen mellan könsvariabeln och miljöattitydsvariabeln åskådliggörs i figur 4.2. Den högsta betakoefficienten (0,009) står Portugal för, med den starkaste trenden av polarisering. Även  $R^2$ -värdet är måttligt starkt (0,50) i Portugal, alltså är koefficienterna måttligt samlade kring regressionslinjen. Polariseringen verkar öka även i Polen (0,008), Estland (0,006) och Sverige (0,006) med svagt uppåtsluttande trendlinjer och de högsta b-koefficienterna efter Portugal. Vad gäller  $R^2$ -värdena är det Polen som har det högsta värdet (0,65), vilket också betyder att korrelationskoefficienterna i Polen ligger närmast regressionslinjen. Värdet uppnår nivån av en måttlig förklaringsmodell, och är väldigt nära nivån för en stark förklaringsmodell. Även Finland (0,47) och Estland uppnår måttligt starka  $R^2$ -värden. Trendlinjerna för Finland och Sverige är synkroniserade och går båda svagt uppåt mot en starkare polarisering över tid. Finlands betakoefficient (0,0051) är lägre än Sveriges, men Sveriges  $R^2$ -värde (0,19) är dock svagt. I Spanien är trendlinjen svagt uppåtsluttande (0,006) och  $R^2$ -värdet är väldigt svagt (0,12). I Tyskland är trendlinjen väldigt svagt nedåtsluttande (-0,004) och  $R^2$ -värdet 0,01 antyder starkt fluktuerande korrelationskoefficienter kring regressionslinjen. I Frankrike (0,001) och Tjeckien (-0,001) hålls linjerna väldigt stabilt förankrade kring ländernas medelvärdesnivåer och därmed är också dessa betakoefficienter de lägsta i jämförelsen med de andra länderna. Båda länder uppvisar också väldigt stor fluktuation mellan koefficientsvärdena, eftersom  $R^2$ -värdena för båda länderna ligger på en

väldigt svag nivå, med 0,01 för båda. Dessa R<sup>2</sup>-värden är de lägsta av de uppmätta värdena för könsvariabelns del, vilket också gäller för Tyskland.

När man jämför de olika delarna av Europa och deras trendlinjer, blir det tydligt att polariseringen mellan könen har i allmänhet svagt ökat över kontinenten. Sex av nio undersökta länder har relativt starkt stigande trendlinjer för polarisering mellan könen. Trenden är tydligast i Syd- och Nordeuropa, men också Östeuropa visar tecken på polarisering. Polariseringsmönstret är väldigt stabilt eller till och med nedåtgående i Västeuropa, som står ut i jämförelsen med väldigt låga b-koefficienter (0,001 i Frankrike och -0,004 i Tyskland).

### 4.1.3 Utbildningsnivå

Enligt tidigare forskning är utbildning en relevant social bakgrundsfaktor som inverkar på miljöattityder. Hög utbildningsgrad korrelerar ofta med en välvillig inställning till miljön. Det är dock omtvistat i vissa fall om det är utbildningsgraden eller den oftast medföljande högre inkomstgraden som korrelerar med utbildningsgrad som verkligen inverkar på attityderna (Bennulf 1994, s. 114–115, van Liere & Dunlap, 1980, s. 189). Hypoteserna som utformades för förhållandet mellan variablerna för utbildningsnivå och miljöattityder är följande: H<sub>3a</sub> ”Högutbildade människor värnar i högre grad om miljön än lågutbildade” och H<sub>3b</sub> ”Skillnaden mellan högutbildade och lågutbildade människors miljöattityder har ökat över tid”. Resultatet av rangkorrelationsanalysen mellan variablerna redogörs för i nedanstående tabell 4.3.

**Tabell 4.3:** Polarisering enligt utbildningsnivå

	Land	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020	Medel	B	R <sup>2</sup>
Nordeuropa	Finland	0,00	-0,06**	-0,06*	-0,01	0,03	-0,01	0,02	0,06*	0,04	0,08**	0,02*	0,013	0,68
	Sverige	-0,05*	-0,05*	0,01	0,03	0,07**	-0,01	0,03	0,03	0,05*		0,02**	0,011	0,49
Sydeuropa	Portugal	0,11**	0,14**	0,10**	0,16**	0,13**	0,22**	0,02	-0,03	0,06	0,20**	0,13**	-0,005	0,04
	Spanien	0,05*	0,09**	0,12**	0,15**	0,09**	-0,02	-0,00	0,07**	0,11**		0,08**	-0,004	0,04
Västeuropa	Frankrike	-0,02	-0,04	-0,06**	-0,03	-0,06**	-0,05*	-0,03	-0,03	0,06**	-0,00	-0,03**	0,006	0,31
	Tyskland	0,10**	0,09**	0,17**	0,05**	0,05**	0,01	0,05*	0,03	0,06**		0,08**	-0,011	0,41
Östeuropa	Estland		0,06**	0,05	0,04	-0,00	-0,00	0,07**	0,02	0,08**	0,04	0,04**	0,001	0,00
	Polen	0,09**	0,03	0,03	0,06*	0,06*	0,03	0,07**	0,07**	0,12**		0,06**	0,005	0,20
	Tjeckien	0,00	0,02		0,10**	0,05*	0,08**	0,08**	0,12**	0,10**	-0,00	0,06**	0,005	0,13
	<b>Medel:</b>	0,03	0,05	0,06	0,05	0,03	0,03	0,04	0,08	0,06	0,05	0,05	0,002	0,25

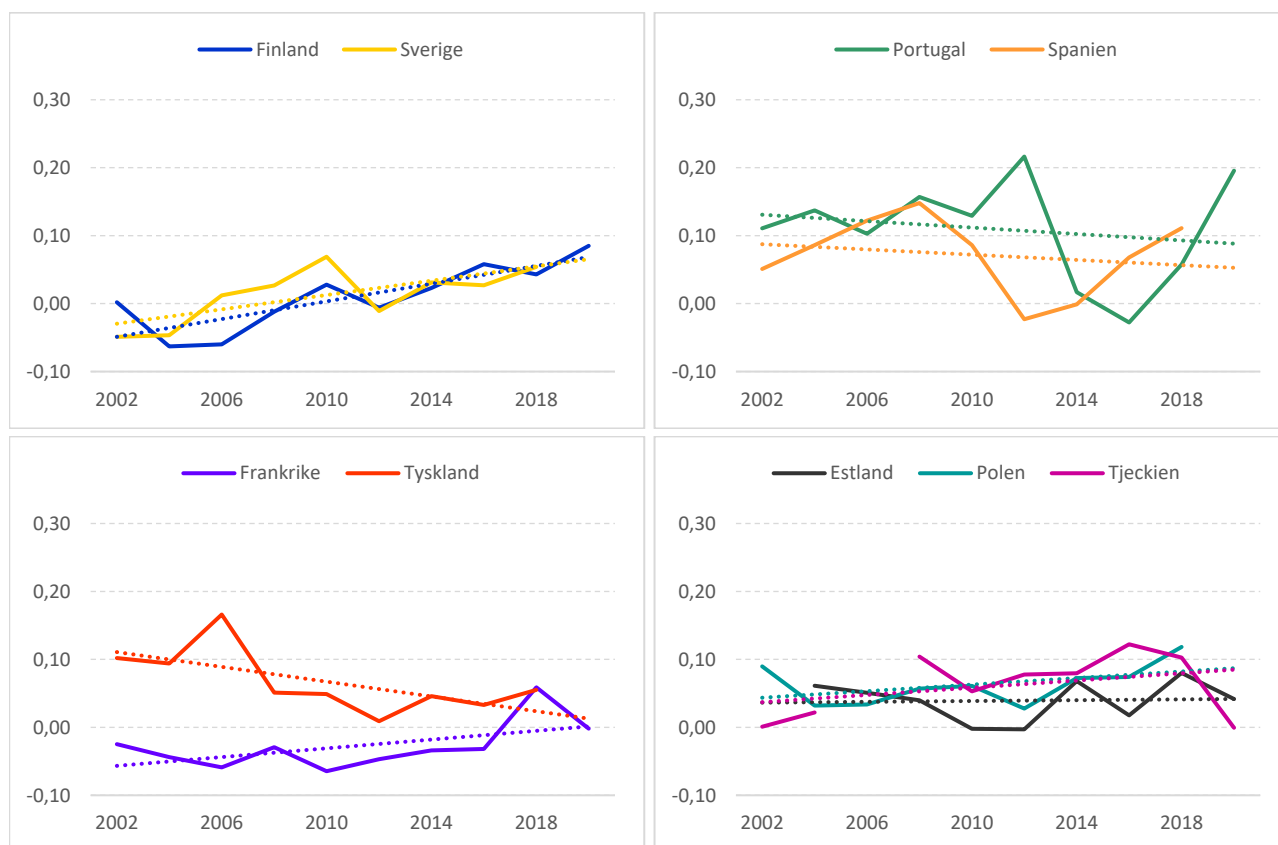
Den första hypotesen ( $H_{3a}$ ) för utbildningsvariabeln kräver signifikanta och positiva medeltal för att verifieras. Flera av medeltalen är signifikanta, men uppvisar inget samband mellan variablerna, förutom i Portugal. Hypotesen får alltså svagt stöd och kan anses vara delvis verifierad. *Högutbildade människor värnar i delvis högre grad om miljön än lågutbildade.* Den andra hypotesen  $H_{3b}$  kan däremot falsifieras, eftersom inget medeltal som uppvisar samband mellan variablerna också har en trendlinje med samma riktning som medeltalet på korrelationskoefficienterna. *Skillnader i miljöattityder mellan hög- och lågutbildade har inte ökat över tid.*

För utbildningens del är det sydeuropeiska länder som uppvisar de största koefficienterna för polarisering. Alla korrelationskoefficienterna som tyder på svagt samband mellan variablerna i undersökningen av utbildningsgradens inverkan på miljöattityder är positiva. Det är alltså mera sannolikt för högt utbildade människor att bry sig om naturen, som studiens teoriram också antyder. De högsta korrelationskoefficienterna för alla länder uppmättes i Portugal, 0,22 år 2012 och 0,20 år 2020. I dessa fall kan man redan påstå att polariseringen är märkbar och att utbildning har haft en signifikant inverkan på miljöattityder under dessa år i Portugal. Medelvärdet för de portugisiska koefficienterna under hela mätperioden är 0,13, vilket också tyder på ett svagt samband mellan variablerna. Detta är det enda medelvärdet av de undersökta länderna som visar på samband gällande polariserade miljöåsikter enligt utbildningsgrad. Fastän koefficienterna för Portugal är relativt höga under vissa år, fluktuerar åsikterna ganska mycket över hela mätperioden och R-värdet 0,04 är väldigt lågt. Polariseringen har varit genomgående signifikant mellan åren 2002 och 2012 och korrelationskoefficienterna var positiva under dessa enkätomgångar. Enkätomgångarna 7–9 uppvisar dock icke-signifikanta koefficienter och till och med en negativ koefficient ( $-0,03$ ) år 2016. År 2020 uppvisar däremot den redan omnämnda, näst högsta positiva koefficienten 0,20. Fastän den senaste omgångens koefficient uppvisar en märkbar polarisering, har de 3 föregående omgångarna påverkat trenden tillräckligt för att resultera i en svagt nedåtgående trend för polariseringen av miljöåsikter enligt utbildningsgrad i Portugal. Det finns en svag positiv korrelation mellan portugisernas miljöattityder och utbildningsgrad, vilket betyder att ju högre utbildad man är desto mera sannolikt bryr man sig mera om naturen.

Spanien uppvisar också tre signifikanta mätresultat för inverkan av utbildningsgrad på miljöattityder, 0,12 år 2006, 0,15 år 2008 och 0,11 år 2018. Medelvärdet av koefficienterna för hela mätperioden (0,08) visar dock inget samband och trenden för polarisering var nedåtgående, som i Portugal, trots att det senaste mätresultatet tyder på svag polarisering. Även Tyskland har samma medelvärde för koefficienterna över hela mätperioden, det vill säga 0,08. Den högsta koefficienten uppgår till 0,17 år 2006 och den andra signifikanta koefficienten är 0,10 år 2002. Resten av koefficienterna är

positiva, men icke-signifikanta och trenden för Tyskland är densamma som för Portugal och Spanien, alltså nedåtgående och depolariserande av miljöattityder på basis av utbildningsgrad. Andra signifikanta koefficientsvärden uppkommer främst i Tjeckien, 0,10 år 2008, 0,12 år 2016 och 0,10 år 2018, men också Polen har ett signifikant värde på 0,12 år 2018. Båda länderna har samma medelvärde för alla hopräknade koefficienter över hela mätperioden: 0,06. Detta illustreras bra av trendlinjen, som är uppåtgående för båda länderna, fastän koefficientsvärdena varierar relativt mycket under mätperioden.

Endast Frankrike har ett medelvärde för hela mätperiodens koefficienter som blir negativt (-0,03), vilket skulle betyda att en lägre utbildningsnivå tenderar att korrelera med höga värden på miljövariabeln, alltså att lägre utbildade människor mera sannolikt bryr sig mera om naturen. Inget sambandsmönster mellan variablerna kan dock uppmätas, fastän signifikansen är hög. Resten av de europeiska länderna har positiva koefficienter i medeltal, vilket tyder på att utbildningsgraden spelar liten roll och att högre utbildning oftast korrelerar med en välvillig inställning till miljön. Medeltalen för alla länders medeltal kombinerat med medeltalen för alla medeltal på årsbasis ger en koefficient på 0,05, vilket tyder på att inget samband kan uppmätas för variablerna i Europa i allmänhet. När man iakttar medeltalen för de olika åren, finns det inga årtal som skulle uppvisa ett allmänt europeiskt samband mellan variablerna, det högsta värdet 0,08 uppmättes 2016.



**Figur 4.3:** Polarisering enligt utbildning



För trendlinjernas del kan man se en stark sammankoppling mellan länderna inom samma region av Europa, förutom i Västeuropa, vilket åskådliggörs i ovanstående figur 4.3. För Finland och Sverige går trendlinjerna märkbart uppåt, alltså har polariseringen ökat över tid där. Här uppmäts också de högsta b-koefficienterna i undersökningen för utbildningens del, med det högsta värdet 0,013 i Finland och det näst högsta värdet 0,011 i Sverige. De nordeuropeiska länderna uppvisar också de högsta  $R^2$ -värdena i jämförelse med de andra undersökta länderna, vilket betyder att korrelationskoefficienterna placerar sig måttligt nära regressionslinjen och fluktuerar alltså inte mycket över tid. Värdet 0,68 för Finlands del betyder att man nästan uppkommer till en stark nivå, men hålls på måttlig nivå tillsammans med Sverige och 0,49 i  $R^2$ -värder där. I Sydeuropa är trendlinjerna för både Portugal och Spanien synkroniserade i och med att de båda lutar svagt nedåt, med b-koefficienterna  $-0,005$  och  $-0,004$ . Även  $R^2$ -värdena ligger väldigt nära varandra, men dock på väldigt svag nivå med 0,04 i båda länder. I Frankrike och Tyskland har polariseringstrenden gått åt motsatta riktningar, i och med en tydligt, och mest i jämförelsen, nedåtlutande trendlinje ( $-0,011$ ) i Tyskland och en svagt uppåtlutande linje ( $0,006$ ) i Frankrike. Båda länders  $R^2$ -värden är på måttlig nivå med 0,31 i Frankrike och 0,41 i Tyskland. I Östeuropa är trendlinjerna påfallande likadana mellan Polen och Tjeckien, eftersom de har närapå identiska trendlinjer som lutar svagt uppåt, båda med 0,005 som b-koefficientsvärde.  $R^2$ -värdet är lågt för Polen med 0,20 och väldigt lågt för Tjeckien med 0,13. Estlands trendlinje liknar till synes väldigt mycket de övriga östeuropeiska ländernas linjer, men lutningen är mindre och b-koefficienten betydligt lägre, med den lägsta uppmätta koefficienten i jämförelsen för utbildningsvariabeln: 0,001. Även  $R^2$ -värdet är föga förvånande väldigt lågt och uppmäter endast 0,00.

#### 4.1.4 Politisk orientering

Politisk orientering kan anses vara en viktig determinant för miljöattityder, till och med den viktigaste enligt vissa studier (Karol, 2018, s. 6–8). När man mäter orienteringen på vänster-höger-skala, har forskare kommit fram till att det ofta är vänsterinriktade människor som förevisar en mera välvillig inställning gentemot miljön än mera högerinriktade människor (Bennulf, 1994, s. 151–152), vilket också är antagandet för denna studie. Detta tangeras i hypoteserna som formulerades för den inverkan som politisk orientering antas ha på miljöattityder, utgående från den tidigare presenterade teoriramen. Hypoteserna är följande:  $H_{4a}$  "Vänsterinriktade människor värnar i högre grad om miljön än högerinriktade" och  $H_{4b}$  "Skillnaden mellan vänsterinriktade och högerinriktade människors miljöattityder har ökat över tid". I nedanstående tabell 4.4 redogörs för resultaten av rangkorrelationsanalysen mellan variabeln för politisk orientering och variabeln för miljöattityd.

**Tabell 4.4: Polarisering enligt politisk orientering**

	Land	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020	Medel	B	R <sup>2</sup>
Nordeuropa	Finland	-0,08**	-0,07**	-0,08**	-0,06**	-0,02	-0,07**	-0,05*	-0,03	-0,11**	-0,13**	-0,07**	-0,003	0,07
	Sverige	-0,04	-0,13**	-0,11**	-0,12**	-0,07**	-0,08**	-0,11**	-0,08**	-0,19**		-0,10**	-0,007	0,22
Sydeuropa	Portugal	0,06	0,02	-0,05	0,01	0,05*	0,00	-0,00	-0,07*	-0,08*	-0,01	-0,01	-0,009	0,37
	Spanien	-0,05	-0,07**	-0,06*	-0,02	-0,00	-0,04	-0,07**	-0,09**	-0,09**		-0,05**	-0,004	0,16
Västeuropa	Frankrike		0,03	-0,05*	0,00	-0,04	-0,01	-0,10**	-0,07**	-0,10**	-0,13**	-0,05**	-0,012	0,51
	Tyskland	-0,06**	-0,10**	-0,12**	-0,09**	-0,08**	-0,03	-0,09**	-0,08**	-0,14**		-0,09**	-0,003	0,05
Östeuropa	Estland		-0,01	-0,04	0,03	0,01	0,01	0,00	-0,04	-0,04	-0,03	-0,01	-0,003	0,13
	Polen	-0,01	0,04	-0,03	-0,00	-0,02	0,05	-0,02	-0,04	-0,06*		-0,01	-0,006	0,24
	Tjeckien	-0,05	-0,00		0,01	-0,01	-0,06*	-0,09**	0,07**	0,05*	-0,03	-0,01	0,004	0,07
	<b>Medel:</b>	-0,04	-0,03	-0,07	-0,03	-0,02	-0,03	-0,06	-0,05	-0,09	-0,07	-0,05	-0,005	0,20

För den första hypotesen kan konstateras att endast ett medeltal är signifikant och uppvisar samband mellan variabeln för politisk orientering och miljöattitydsvariabeln. Riktningen på detta medeltal är dock korrekt för att H<sub>4a</sub> kan anses vara delvis verifierad och uppnår ett svagt stöd. *Vänsterinriktade människor värnar i delvis högre grad om miljön än högerinriktade*. Hypotesen H<sub>4b</sub> kan också delvis verifieras utgående från jämförelsen av riktningarna mellan medeltalet på korrelationskoefficienterna och b-koefficienten för Sverige. Båda är negativa, vilket betyder att H<sub>4b</sub> får ett svagt stöd och man kan konstatera att *skillnaderna mellan vänsterinriktade och högerinriktade människor gällande miljöattityder har delvis ökat*.

För mätningen av politisk orientering kan man se att korrelationskoefficienterna för inverkan på miljöattityd är lägre än för till exempel åldersvariabeln. Alla länders medelvärden för koefficienterna över hela mätperioden är dock negativa, vilket betyder att låga värden på variabeln för politisk orientering i regel korrelerar med höga värden på variabeln för miljöattityd. Variabeln för politisk orientering är kodad så att människor som placerade sig längre vänsterut har låga värden, medan människor som placerade sig längre högerut har höga värden. Detta tyder på att människor i de undersökta europeiska länderna med vänsterinriktad politisk orientering tenderar bry sig mera om naturen än människor med högerinriktad politisk orientering.

Sverige är det mest polariserade landet i undersökningen vad gäller politisk orientering och miljöattityder. Den högsta koefficienten i undersökningen (-0,19) uppmättes i Sverige år 2018. Under denna enkätomgång kan polarisering av miljöattityder märkas bland svenskarna på basis av politisk

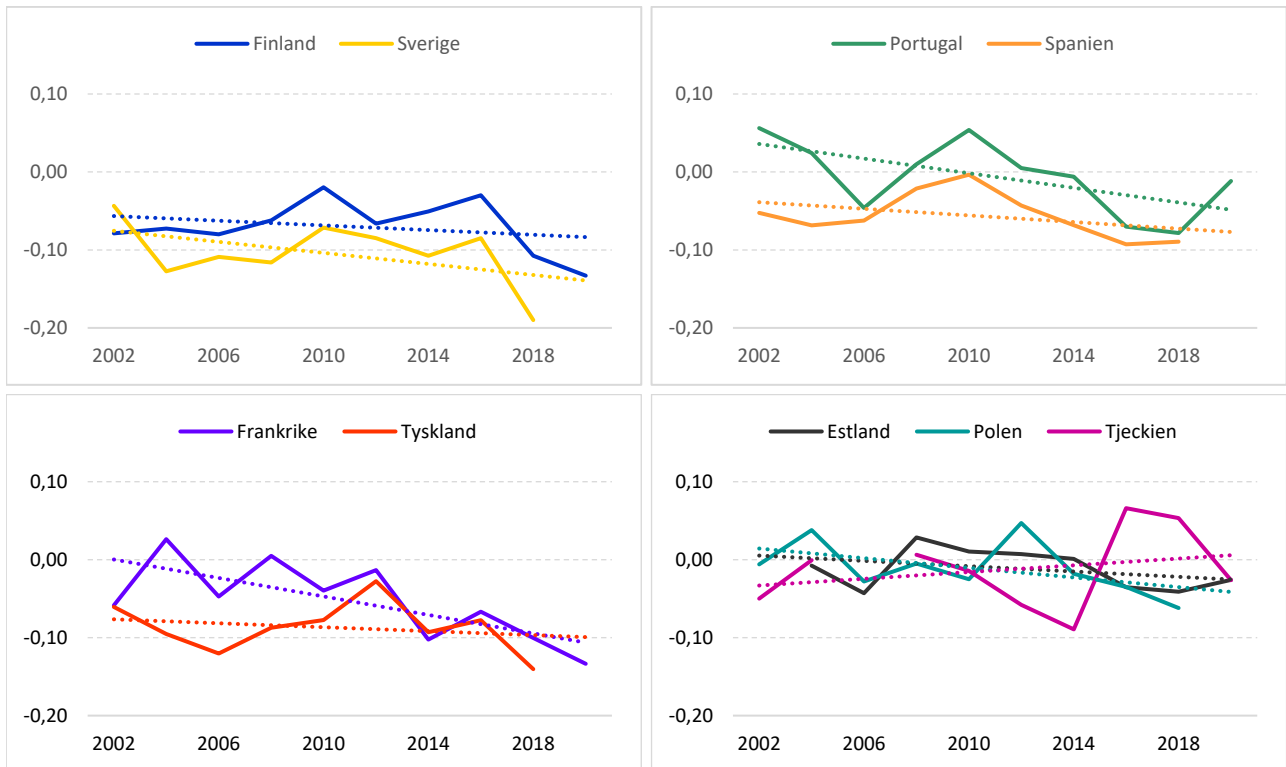
orientering. Den näst högsta koefficienten för Sverige (-0,13) uppmättes år 2004 och den lägsta koefficienten (-0,04) uppmättes år 2002. Över tid är också Sverige det enda landet som relativt konsekvent har signifikanta koefficienter, vilket också resulterar i ett svagt samband mellan variablerna för koefficienternas medelvärde (-0,10). I Sverige har alltså politisk orientering spelat en roll i forandet av människors miljöattityder över de senaste 20 åren. Eftersom koefficienterna konsekvent är negativa, betyder det också att specifikt vänsterorienterade svenskar i regel har brytt sig mera om naturen än högerorienterade svenskar. Fastän den högsta koefficienten och därmed också polariseringen uppmättes år 2018, visar ändå trendlinjen att polariseringsgraden har sjunkit svagt i Sverige över hela mätperioden.

De näst högsta koefficienterna i undersökningen uppmäts i Tyskland, nämligen -0,14 år 2018 (samma år som den högsta koefficienten i undersökningen i Sverige). Också år 2006 uppmättes den relativt höga koefficienten -0,12. Över tid är också de tyska koefficienterna konsekvent negativa och medelvärdet för alla koefficienter uppnår en nästan svagt signifikant nivå, med värdet -0,09. Detta tyder på att människors politiska orientering i Tyskland över den undersökta tidsperioden inte har inverkat på människors miljöattityder. Under vissa enkätomgångar år 2004, år 2006 och år 2018 har dock miljöattityder uppvisat en polariserad effekt, eftersom korrelationskoefficienterna visar på svag signifikans. Även här är det fråga om vänsterinriktade tyskar som i regel bryr sig mera om naturen än högerinriktade tyskar.

Också för Finlands och Frankrikes del finns några svagt signifikanta mätresultat. Båda länderna uppmäter sina högsta koefficienter under samma omgång år 2018, då båda hade -0,13 som koefficient. Finland uppvisar konsekvent negativa koefficienter och har medelvärdet -0,07 för dem alla. Frankrike å andra sidan har varierande koefficienter, med både positiva och negativa mätningar. Alla svagt signifikanta resultat år 2014, år 2018 och år 2020 är dock negativa. Över tid har inte politisk orientering inverkat på miljöattityderna i vare sig Finland eller Frankrike, men under vissa år har polariseringen av miljöattityder på basis av politisk orientering varit svagt märkbar i dessa länder.

När man jämför de olika ländernas koefficienters medeltal, är det endast Sverige som uppvisar ett svagt samband mellan variabeln för politisk orientering och miljöattitydsvariabeln räknat över hela mätperioden. Specifikt Tysklands (0,09), men också Finlands (0,07), koefficienters medelvärden kommer nära signifikanta nivåer, men inte tillräckligt för att ha påverkat miljöattityderna i dessa länder över de senaste 20 åren. Medeltalet för alla länders koefficienter mätta över hela mätperioden är negativt, men uppnår ingen sambandsnivå (-0,05), vilket betyder att den europeiska vänster- och högerinriktade människor överlag inte har haft signifikanta skillnader mellan sina miljöåsikter och har därmed inte heller varit polariserade. När man jämför medeltalen på årsbasis har det minst

polariserade året varit 2010, då koefficienternas medelvärde var  $-0,02$  och det mesta polariserade året var 2018, då koefficienternas medelvärde uppkom till  $-0,09$  – men ingendera av dessa år tyder på någon signifikant skillnad mellan de jämförda allmäneuropeiska samhällsgrupperna gällande deras miljöattityder under dessa år.



**Figur 4.4:** *Polarisering enligt politisk orientering*

Trendlinjerna för sambanden mellan variabeln för politisk orientering och variabeln för miljöattityd åskådliggörs i ovanstående figur 4.4. Trendlinjerna för politisk orientering visar att polariseringsnivån av miljöattityder i dessa europeiska länder har en svagt nedåtgående trend, endast i Tjeckien verkar trenden vara svagt uppåtgående, men landet uppvisar inga signifikanta mätresultat och trendlinjen är inte heller tillräckligt stark för att ha inverkat på miljöattityderna i landet. Den starkast lutande trendlinjen har Frankrike, med en b-koefficient som uppmäter  $-0,012$ . Även  $R^2$ -värdet är på måttlig nivå i och med värdet 0,51, vilket också är det högsta  $R^2$ -värdet i jämförelsen mellan länderna gällande polarisering enligt politisk orientering. Den näst mest lutande trendlinjen hittas i Portugal ( $-0,009$ ), den tredje mest i Sverige ( $-0,007$ ) och den fjärde mest i Polen ( $-0,006$ ), vilket betyder att det inte finns någon större skillnad mellan de olika regionerna i Europa beträffande polariseringstrenden. Dessa tre länder uppmäter också alla måttliga  $R^2$ -värden, med 0,37 i Portugal, 0,23 i Sverige och 0,24 i Polen. De minst lutande trendlinjerna hittas i Tyskland, Finland och Estland, som alla har en b-koefficient på  $-0,003$ . Länderna uppvisar även väldigt svaga  $R^2$ -värden (0,05, 0,07

och 0,13). De övriga länderna med svag lutning på trendlinjerna (-0,004 i Spanien och 0,004 i Tjeckien uppvisar också väldigt svaga  $R^2$ -värden, med 0,16 i Spanien och 0,07 i Tjeckien.

Här är trenden den samma för alla länder (förutom Tjeckien), vilket också betyder att den regionala jämförelsen blir likadan för alla delar av Europa, förutom Östeuropa. Fyra av nio undersökta länder har märkbart sjunkande trendlinjer, vilket tyder på en allmän polarisering mellan vänsterinriktade och högerinriktade människor i Europa över mätperioden. De få uppmätta skillnaderna som har dokumenterats har ökat i betydelse med tiden. De nedåtlutande trendlinjerna tyder på att politisk orientering inverkar mera på européers miljöattityder nu än vad de har gjort under de tidigare åren och de negativa koefficienterna tyder på att det konsekvent har varit vänsterinriktade människor som har brytt sig mera om naturen.

#### **4.1.5 Bostadsort**

Båda van Liere & Dunlap (1980, s. 184–185) och Bennulf (1994, s. 113–115) har kommit fram till att storleken på bostadsorten inverkar på miljöattityder hos människor. För centrum kontra periferi-skiljelinjen är det antaget att ju närmare centrum av en stad man lever, desto mera oroar man sig för miljön och ju längre ut på landsbygden man bor, desto mindre oroar man sig för miljön. På basis av dessa teorier utformades följande hypoteser för förhållandet mellan bostadsortsvariabeln och miljöattitydsvariabeln:  $H_{5a}$  ”Människor som bor i större bosättningsområden värnar i högre grad om miljön än människor som bor i mindre bosättningsområden” och  $H_{5b}$  ”Skillnader i miljöattityder mellan människor som bor i större bosättningsområden och människor som bor i mindre bosättningsområden har ökat över tid”. Rangkorrelationsanalys mellan variablerna har utförts och resultaten redovisas för i nedanstående tabell 4.5.

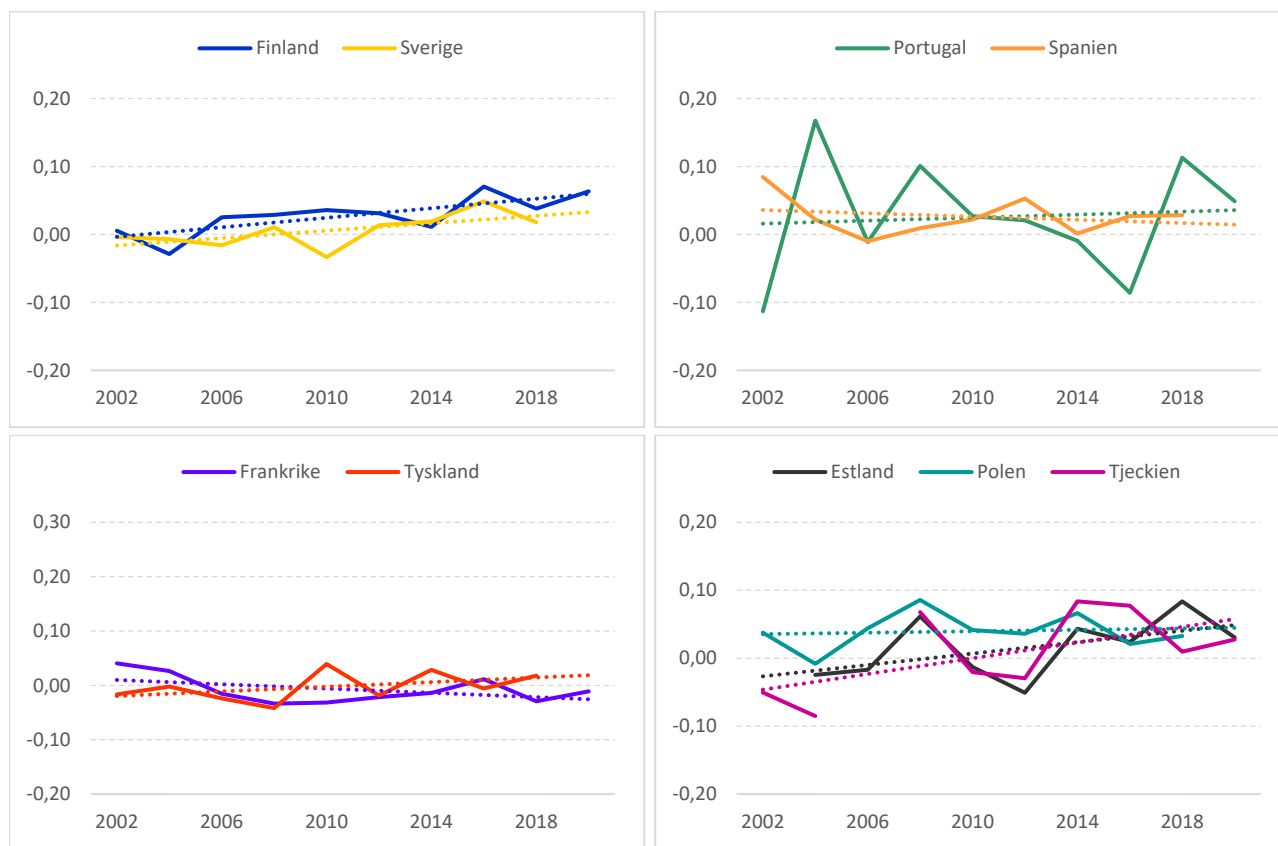
**Tabell 4.5: Polarisering enligt bostadsort**

	Land	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020	Medel	B	R <sup>2</sup>
Nordeuropa	Finland	0,01	-0,03	0,03	0,03	0,04	0,03	0,01	0,07**	0,04	0,06**	0,03**	0,007	0,56
	Sverige	-0,00	-0,01	-0,02	0,01	-0,03	0,01	0,02	0,05	0,02		0,01	0,006	0,40
Sydeuropa	Portugal	-0,11**	0,17**	-0,01	0,10**	0,03	0,02	-0,01	-0,09**	0,11**	0,05*	0,03**	0,002	0,01
	Spanien	0,08**	0,02	-0,01	0,01	0,02	0,05*	0,00	0,03	0,03		0,02**	-0,002	0,05
Västeuropa	Frankrike	0,04	0,03	-0,02	-0,03	-0,03	-0,02	-0,01	0,01	-0,03	-0,01	-0,01	-0,004	0,22
	Tyskland	-0,02	-0,00	-0,02	-0,04*	0,04*	-0,02	0,03	-0,01	0,02		-0,01	0,004	0,19
Östeuropa	Estland		-0,02	-0,02	0,06*	-0,01	-0,05*	0,04	0,02	0,08**	0,03	0,01	0,008	0,27
	Polen	0,04	-0,01	0,04	0,09**	0,04	0,04	0,07**	0,02	0,03		0,04**	0,001	0,01
	Tjeckien	-0,05	-0,09**		0,07**	-0,02	-0,03	0,08**	0,08**	0,01	0,03	0,01	0,012	0,35
	<b>Medel:</b>	-0,00	0,01	-0,00	0,03	0,01	0,00	0,03	0,02	0,04	0,03	0,02	0,004	0,23

Den första hypotesen (H<sub>5a</sub>) för bostadsortsvariabeln kräver signifikanta och positiva medeltal för att verifieras. Flera av medeltalen är signifikanta, men uppvisar inget samband mellan variablerna. Hypotesen får alltså inget stöd och kan konstateras vara falsifierad. *Människor som bor i större bosättningsområden värnar bevisligen inte i högre grad om miljön än människor som bor i mindre bosättningsområden.* Den andra hypotesen H<sub>5b</sub> kan också falsifieras, eftersom inget medeltal som uppvisar samband mellan variablerna också har en trendlinje med samma riktning som medeltalet på korrelationskoefficienterna. *Skillnader i miljöattityder mellan människor som bor i större och mindre bosättningsområden har inte ökat över tid.*

Enligt resultaten av denna studie har den upplevda storleken på hemkommunen haft en väldigt liten eller obefintlig statistiskt signifikant betydelse för miljöattityder hos européer över de 20 senaste åren. Endast Portugal uppvisar signifikanta koefficienter under 4 omgångar, med det högsta koefficientvärdet 0,17 år 2004. Den högsta negativa koefficienten är svagt signifikant -0,11 och uppmättes år 2002, också i Portugal. På grund av fluktuationen mellan svagt signifikanta negativa och positiva koefficienter, blir dock medelvärdet för de portugisiska koefficienterna över hela mätperioden (2002–2020) och alla 10 enkätomgångar endast 0,03, vilket inte visar på ett samband mellan variablerna. Medelvärdet för de andra ländernas koefficienter i undersökningen är som högst 0,04 (Polen) och som lägst 0,01 eller -0,01 i fem länder (Sverige, Frankrike, Tyskland, Estland och Polen). Det förekom också flera mätresultat (16 av 86 mätresultat totalt) som uppmätte 0,01 eller -0,01, vilket också reflekteras i de låga medelvärdena. De olika medelvärdena för alla länder över hela mätperioden, förutom Frankrike och Tyskland (-0,01), har positiva koefficienter, vilket skulle antyda

att människor som bor i större städer generellt sett tenderar att bry sig mera om naturen än människor som bor på mindre orter i Europa.



**Figur 4.5:** *Polarisering enligt bostadsort*

Även trendlinjerna i figur 4.5 visar på väldigt liten variation mellan ländernas koefficienter. I Östeuropa stiger Estlands och Tjeckiens trendlinjer svagt och har starkare lutning än de andra ländernas linjer, med b-koefficienter på 0,008 och 0,012, vilket också antyder en ökande polarisering.  $R^2$ -värdet för Estland är på svag nivå med 0,27 och värdet ligger på måttlig nivå i Tjeckien med 0,35. Trendlinjen i Polen centrerar sig kring det hopräknade medeltalet 0,04 och stiger endast väldigt svagt med 0,001 per enhet, vilket också är den svagaste lutningen av alla länder i undersökningen. Också  $R^2$ -mättet är väldigt lågt, med 0,01 som värde. I Syd- och Västeuropa uppvisar länderna i respektive regioner olikheter med varandra, men till viss mån likheter med länder i den andra regionen. Portugals och Tysklands trendlinjer pekar svagt uppåt, med b-koefficienterna 0,002 och 0,004, medan Spaniens och Frankrikes trendlinjer pekar väldigt svagt nedåt (b-koefficienterna är  $-0,002$  och  $-0,004$ ). Likheter hittas däremot i regionala  $R^2$ -värden, eftersom både Portugal och Spanien uppvisar väldigt svaga värden med 0,01 och 0,05, medan Frankrike och Tyskland uppmäter svaga värden med 0,22 och 0,19. I Finland och Sverige uppmäts b-koefficienterna 0,007 och 0,006, vilket syns som en moderat lutning uppåt för ländernas trendlinjer. Båda ländernas uppvisar också måttliga  $R^2$ -värden

med 0,56 för Finland och 0,40 för Sverige, vilket även är jämförelsens högsta R<sup>2</sup>-värden och kan observeras som måttlig variation mellan koefficientvärdena i Figur 4.5.

Likheter hittas mellan Finlands och Sveriges trendlinjer, som båda pekar svagt uppåt; likaså gör trendlinjerna i Estland och Tjeckien. Om man jämför mellan de olika delarna av Europa, är det endast i Nord- och delvis Östeuropa som polariseringen verkar gå åt samma håll för båda länderna, i de andra delarna av Europa är det mera splittring bland trenderna länderna emellan.

#### 4.1.6 Inkomstnivå

Inkomstnivå som determinant bakom miljöattityder har genererat varierande resultat över åren. Tidigare var det höginkomsttagare som i regel brydde sig mera om miljön, men på senare tider har flera studier funnit ett negativt samband mellan inkomstnivå och miljöattityder – vilket tyder på att låginkomsttagare i allt högre grad bryr sig mera om miljön jämfört med höginkomsttagare (Requena & Moreno, 2019, s. 39, van Liere & Dunlap, 1980, s. 190). Denna utveckling över tid är dock svag, så förväntningen är att hitta negativa samband. Detta antagande tangeras också i hypoteserna som utformades för inkomstnivåns inverkan på miljöattityder: H<sub>6a</sub> ”Låginkomsttagare värnar i högre grad om miljön än höginkomsttagare” och H<sub>6b</sub> ”Skillnaden mellan låginkomsttagares och höginkomsttagares miljöattityder har inte ökat över tid”. Resultaten av rangkorrelationsanalysen mellan variabeln för inkomstnivå och variabeln för miljöattityd redovisas i nedanstående tabell 4.6.

**Tabell 4.6:** *Polarisering enligt inkomstnivå*

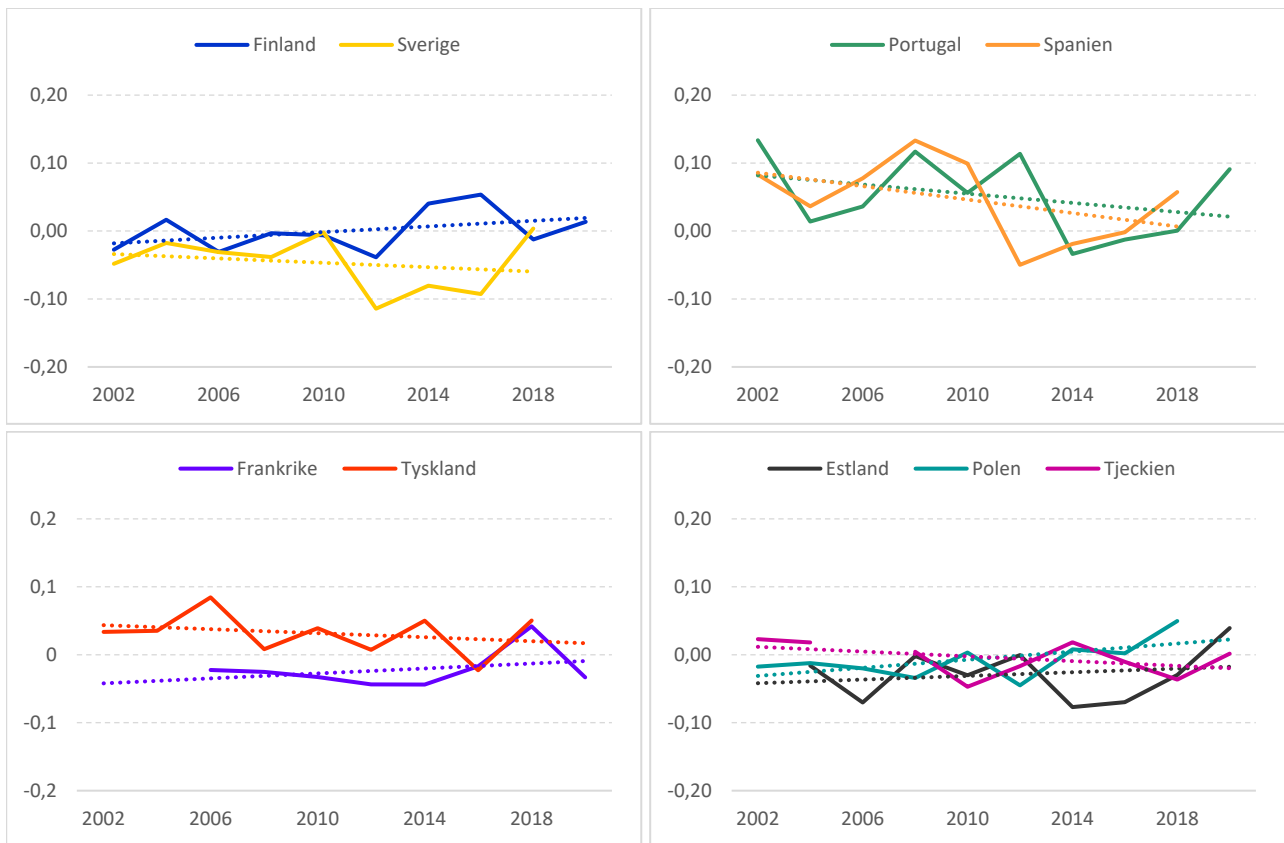
	Land	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020	Medel	B	R <sup>2</sup>
Nordeuropa	Finland	-0,03	0,02	-0,03	-0,00	-0,01	-0,04	0,04	0,05*	-0,01	0,01	0,00	0,004	0,17
	Sverige	-0,05*	-0,02	-0,03	-0,04	-0,00	<b>-0,11**</b>	-0,08**	-0,09**	0,00		-0,05**	-0,003	0,05
Sydeuropa	Portugal	<b>0,13**</b>	0,01	0,04	<b>0,12**</b>	0,06*	<b>0,11**</b>	-0,03	-0,01	0,00	0,09**	0,06**	<b>-0,007</b>	0,12
	Spanien	0,08**	0,04	0,08**	<b>0,13**</b>	<b>0,10**</b>	-0,05*	-0,02	-0,00	0,06*		0,04**	<b>-0,010</b>	0,20
Västeuropa	Frankrike			-0,02	-0,03	-0,03	-0,04*	-0,04	-0,02	0,04	-0,03	-0,02**	0,004	0,11
	Tyskland	0,03	0,04	0,08**	0,01	0,04*	0,01	0,05**	-0,02	0,05*		0,04**	-0,003	0,07
Östeuropa	Estland		-0,02	-0,07**	-0,00	-0,03	-0,00	-0,08**	-0,07**	-0,03	0,04	-0,03**	0,003	0,04
	Polen	-0,02	-0,01	-0,02	-0,03	0,00	-0,04	0,01	0,00	0,05		-0,01	<b>0,006</b>	0,35
	Tjeckien	0,02	0,02		0,00	-0,05*	-0,02	0,02	-0,01	-0,04	0,00	-0,01	-0,004	0,19
	<b>Medel:</b>	0,03	0,01	0,00	0,02	0,01	-0,02	-0,02	-0,02	0,01	0,02	0,00	-0,001	0,14



För Europa i allmänhet ser vi att den första hypotesen för inkomstvariabeln,  $H_{6a}$  inte får något stöd överhuvudtaget. Inte ett enda land uppvisar positiva korrelationskoefficienter i medeltal som uppvisar signifikanta samband mellan variablerna. Detta betyder att  $H_{6a}$  är falsifierad och att *låginkomsttagare inte värnar till högre grad om naturen än höginkomsttagare*. Stödet för den andra hypotesen,  $H_{6b}$  bestäms utgående ifrån betakoefficienterna för de undersökta länderna. Inga länder uppvisar relevanta medeltal och b-koefficienter som båda är negativa eller positiva för respektive land med. Hypotes  $H_{6b}$  är däremot fullständigt verifierad och uppnår starkt stöd utgående från korrelationsanalysen. *Skillnaden mellan de låg- och höginkomsttagares miljöattityder har inte ökat över de senaste 20 åren.*

Hur bra man anser att det egna hushållet klarar sig med nuvarande inkomster har över de 20 senaste åren spelat en väldigt liten eller ingen roll i förändringen av människors miljöattityder i de undersökta europeiska länderna. De högsta koefficienterna finns bland Portugals koefficienter, med 0,13 under första enkätomgången, år 2002, 0,12 år 2008 och 0,11 år 2012. Också Spanien visade signifikanta koefficientsvärden under två omgångar, 0,13 år 2008 och 0,10 år 2010. Även Sverige hade år 2012 ett negativt, men svagt signifikant koefficientsvärde på  $-0,11$ . De lägsta koefficienterna 0,00, 0,01 och  $-0,01$  förekommer 21 gånger över de 86 observationerna, vilket demonstrerar korrelationen mellan inkomst och miljöattityd i denna studie väldigt bra.

Ländernas medelvärden över alla enkätomgångar varierar mellan positiva och negativa koefficienter, men det lägsta koefficientvärdet är 0,00 (i Finland) och de högsta är 0,06 (i Portugal) och på den negativa sidan  $-0,05$  (i Sverige). Medelvärdena på koefficienterna är också oftare negativa än positiva (5 av 9 länder), men när man kombinerar dem alla blir medeltalet noll (0,00) och inget allmänt mönster mellan hög- och låginkomsttagare kan skönjas. De sammanräknade koefficienterna på årsbasis ger inte heller några signifikanta utfall, med 0,00 som lägst år 2006 och 0,03 som högst år 2002.



**Figur 4.6:** *Polarisering enligt inkomst*

Trendlinjerna i ovanstående figur 4.6 visar också att variationen mellan koefficienterna har varit väldigt låg. De starkast lutande linjerna uppvisas i Sydeuropa, där båda ländernas linjer har en svag, men märkbar lutning nedåt (b-koefficienten är  $-0,007$  i Portugal och  $-0,010$  i Spanien). Det är också den enda delen av Europa där båda länderna har samma lutning. För Portugals del är  $R^2$ -värdet väldigt svagt med  $0,12$  och för Spaniens del är värdet svagt med  $0,20$ . För resten av länderna är linjerna väldigt svagt lutande antingen uppåt eller nedåt och för Estlands, Tysklands och Sveriges del, som har den minsta lutningen, är linjen nästan helt platt ( $0,003$  för Estland och  $-0,003$  för Tyskland respektive Sverige) och polariseringsnivån hålls därmed på en obefintligt låg nivå. Koefficientsvärdena varierar ändå ganska mycket i Estland, eftersom  $R^2$ -värdet är väldigt lågt:  $0,04$ . Endast i Polen kan en liten polariseringstrend märkas, men förhållandet mellan variablerna är så svagt att det inte har inverkat på sambandet över mätperioden. B-koefficienten  $0,006$  ger den tredje starkaste lutningen efter de sydeuropeiska länderna och spridningen kring regressionslinjen är måttlig, med  $0,35$  som  $R^2$ -värde (det högsta i jämförelsen), vilket tyder på att Polen kommer att bli polariserat mellan olika inkomstgrupper ifall trenden håller i sig. Med tanke på att enbart sydeuropeiska länder uppvisat tecken på signifikant polarisering under några år (förutom Sverige år 2012) tyder de sjunkande trendlinjerna för Sydeuropas del på att de närmar sig resten av Europa gällande förhållandet mellan inkomst- och miljöattitjidsvariablerna.

## 4.2 Slutsatser

Miljöfrågor har blivit alltmer uppmärksammade på senaste årtionden, eftersom klimatförändringen och dess konsekvenser har börjat uppmärksammas i allt högre grad (Birch, 2019, s. 697). Allmänhetens samstämmighet kring hantering av miljöproblem har under senare år ersatts av alltmer polariserade åsikter gällande miljöfrågor, men också andra kulturella problem på ett mera allmänt plan (Hamilton, 2011, s. 231). Denna utveckling har dokumenterats särskilt i USA, vilket föranleder att polariseringen av miljöåsikter undersöks även i liknande västerländska förhållanden i Europa (McCright m.fl., 2016, s. 339). I det europeiska sammanhanget delades också världsdelen upp i fyra delar; Nordeuropa som representeras av Finland och Sverige, Sydeuropa som representeras av Portugal och Spanien, Västeuropa som representeras av Frankrike och Tyskland samt Östeuropa som representeras av Estland, Polen och Tjeckien. Faktorer som antas ha en inverkan på miljöattityder är ålder, kön, utbildningsnivå, politisk orientering, bostadsort och inkomst och inom dessa samhällsgrupper antas finnas skillnader gällande miljöattityder. Statistisk analys med Spearmans korrelationsanalys har fastställt ifall dessa eventuella skillnader kan anses vara tillräckligt stora för att antyda polarisering inom samhällsgrupperna och resultaten jämförs också över en period på 20 år.

**Tabell 4.7:** Stöd för hypoteser

	Ålder		Kön		Utbildningsnivå		Politisk orientering		Bostadsort		Inkomstnivå	
	H1a	H1b	H2a	H2b	H3a	H3b	H4a	H4b	H5a	H5b	H6a	H6b
Inget stöd	•					•			•	•	•	
Svagt stöd		•	•	•	•		•	•				
Måttligt stöd												
Starkt stöd												•

I ovanstående tabell 4.7 presenteras stödet för avhandlingens tolv angivna hypoteser. Från tabellen kan utläsas att det mestadels inte förekommer något stöd alls eller endast ett svagt stöd för hypoteserna utgående från resultaten. Endast hypotesen om att polariseringen mellan låg- och höginkomsttagare inte har ökat över de senaste 20 åren var totalt korrekt och verifierad. Således är hypoteserna H1a, H3b, H5a, H5b och H6a falsifierade. Resultaten uppvisar svaga sambandsmönster, vilket betyder att de förklaringsmodellerna och förväntningarna som formulerades utgående från dem har uppvisat relevans och kan delvis bekräftas. De svaga sambanden beror också på att samhällsvetenskaplig forskning sällan uppnår starka korrelationer. Hypoteserna baserades på avhandlingens forskningsfrågor och slutsatserna från hypoteserna som svarar på den första forskningsfrågan är följande: unga människor värnar inte till högre grad om naturen än äldre, kvinnor värnar i delvis högre grad om miljön än män, högutbildade människor värnar i delvis högre grad om miljön än

lågutbildade, vänsterinriktade människor värnar i delvis högre grad om miljön än högerinriktade, människor som bor i större bosättningsområden värnar inte i högre grad om miljön än människor som bor i mindre bosättningsområden och låginkomsttagare värnar inte till högre grad om naturen än höginkomsttagare. Hypoteserna som svarar på den andra forskningsfrågan fick följande utvärdering: Skillnaden mellan de ungas och äldres miljöattityder har delvis ökat över de senaste 20 åren, skillnaden mellan mäns och kvinnors miljöattityder har delvis ökat över tid, skillnader i miljöattityder mellan hög- och lågutbildade har inte ökat över tid, skillnaderna mellan vänsterinriktade och högerinriktade människor gällande miljöattityder har delvis ökat, Skillnader i miljöattityder mellan människor som bor i större och mindre bosättningsområden har inte ökat över tid och skillnaden mellan de låg- och höginkomsttagares miljöattityder har inte ökat över de senaste 20 åren.

Den faktor som starkast brukar inverka på miljöattityder i undersökningar är *ålder*. I tidigare forskning kring miljöattityder har ålder haft en positiv korrelation med miljöattityder, vilket betyder att äldre människor har varit mera värnat i högre grad om miljön än yngre. De senaste årtiondenas forskning har däremot bevisat att ålder konsekvent korrelerar negativt med miljöattityder, alltså att yngre människor bryr sig mera om miljön än äldre (van Liere & Dunlap, 1980, s. 182–183; Karol, 2018, s. 6–8).

Resultatet från korrelationsanalysen i denna studie motsätter sig å ena sidan teorin på grund av koefficienternas mestadels positiva utfall, men överensstämmer å andra sidan med teorin på grund av de högst uppmätta korrelationskoefficienterna och de högsta signifikansnivåerna i hela studien. Eftersom medeltalen av koefficienterna för alla de undersökta länder förutom Portugal är positiva, betyder det att ju äldre man varit i Europa under de senaste årtiondena, desto mera har man brytt sig om miljön. Hela studiens högsta koefficient blev också uppmätt i Sverige år 2010, i korrelationsanalysen mellan ålder och miljöattityd. De, för denna studie, starkaste sambanden mellan variablerna uppvisar en tydlig polarisering mellan yngre och äldre människor, främst i Nord- och Västeuropa (också Östeuropa, med undantag för Tjeckien).

I Nordeuropa är dock trenden för polarisering märkbart nedåtgående över tid. Annars fluktuerar trendlinjerna, men i Spanien, Tyskland, Estland och Polen är trenden för polarisering uppåtgående mellan yngre och äldre. Resultatet för åldersvariabeln speglar endast en tydlig skillnad mellan nord- och sydeuropeiska länder, medan öst- och västeuropeiska länder har mera förenliga resultat. Här kan konstateras att en märkbar och signifikant polarisering mellan olika åldersgrupper går att observera, men korrelationskoefficienterna antyder ändå endast ett svagt samband mellan variablerna, vilket är vanligt för samhällsvetenskaper. I länderna med de högsta korrelationskoefficienterna i medeltal (Finland och Sverige) har en depolarisering skett över tid – alltså uppvisar korrelationskoefficienterna

en sjuknade trend. I länder med lägre korrelationskoefficienter i medeltal håller dock den polariserande trenden på att öka.

Eftersom två länder av nio uppvisar depolariserande trend och fyra länder av nio uppvisar polariserande trend, verkar polariseringen mellan unga och äldre människor i Europa ha ökat något gällande miljöattityder under de senaste 20 åren. De mest polariserade åren överlag har inträffat mellan 2002 och 2016, då en märkbar polarisering mellan yngre och äldre uppmättes i alla undersökta länders korrelationskoefficienters medeltal på årsbasis. Eftersom kombinationen av varje lands medeltal och ländernas medeltal år för år resulterar i en sammansatt korrelationskoefficient på 0,12 kan man säga att Europa i medeltal har varit polariserat mellan yngre och äldre människor under mätperioden 2002–2020.

Har en otydlig frågeställning inverkat på resultatet? Kanske miljöattitydsvariabeln, vars frågeställning i enkäten handlade om att bry sig om miljön inte i själva verket mäter hurdan attityd man har gentemot miljön, utan respondenterna har möjligtvis tolkat frågan annorlunda. Detta fungerar dock inte som den enda förklaring bakom de oförväntade resultaten för åldersvariabeln, eftersom de andra variablerna har teorienliga resultat, utgående från samma beroende variabel. Det är väldigt osannolikt att den oberoende variabeln ålder har blivit tolkad på många sätt och kodningen i databearbetningen har bevarats som uppåtgående. Här kan konstateras att fastän tydliga mönster kan skönjas, är korrelationskoefficienterna ändå relativt låga och sambandet mellan variablerna är svagt, även när man använder en liberal tolkning av korrelationsanalysen (Dancey & Reidy, 2007, s. 175–176). Man kan också nämna att andra studier också har kommit fram till att ålder och miljöattityder har en positiv korrelation, emotsatt den förmodade negativa korrelationen, bland annat Wiernik, Ones och Dilcherts metaanalys över ålder och ekologisk hållbarhet (2013, s. 841–847).

Enligt tidigare forskning finns det belegg att anta att kvinnor bryr sig mera om miljön än män (Stern m.fl., 1993, s. 777). I korrelationsanalysen mellan *kön* och miljöattityder kan man genast notera klart lägre korrelationskoefficienter och färre signifikanta mätvärden jämfört med analysen av åldersvariabeln. Anmärkningsvärt är att alla signifikanta mätresultat (förutom ett) uppvisar positiva korrelationskoefficienter, vilket betyder att hypotesen om att kvinnor bryr sig mera om miljön än män kan verifieras. Den starkaste polariseringen mellan könen förekommer i nordliga Europa, i och med att de tre länderna med de högsta och mest frekvent förekommande signifikanta korrelationskoefficienter är Finland, Estland. I medeltal uppvisar dessa två länder svaga samband mellan variablerna genom hela mätperioden, vilket tyder på att polariseringen över tid gäller i dessa länder. I de övriga länderna är medeltalen på koefficienterna lägre och visar inget samband över tid, inte heller medeltalet av alla de undersökta länder uppnår en tillräckligt hög sambandsnivå för att den

kunde tolkas som märkbar. Ingen allmän polarisering mellan könen har alltså kunnat påvisas över de senaste 20 åren i Europa. Endast år 2020 var polariseringen svagt märkbar i medeltalet över de undersökta ländernas koefficienter, men det året deltog inte Sverige, Spanien, Tyskland eller Polen i ESS, vilket påverkar resultatet som därmed inte kan anses vara representativt för Europa för det specifika året.

Gällande trendlinjerna är trenden för polarisering mellan könen i Europa i allmänhet uppåtgående. I sex av nio undersökta länder lutar trendlinjen mot märkbart större polarisering, medan linjerna i de tre resterande länderna inte märkbart lutar åt något håll. Medeltalet uppvisar ingen märkbar förhöjning av polariseringstrenden, men de positiva koefficienterna antyder ändå en svagt ökande polarisering mellan män och kvinnor över tid.

*Utbildningsnivå* är en ansenlig determinant för miljöåsikter och högutbildade har ofta bevisats ha en mera välvillig inställning till miljön än vad lågutbildade har, vilket också är antagandet i denna studie (van Liere & Dunlap, 1980, s. 189). Utbildningsvariabeln har ganska svaga samband med miljöattitydsvariabeln överlag, endast Portugal uppnår ett svagt samband för medeltalet för alla sina korrelationskoefficienter. I allmänhet kan man alltså inte säga att det har funnits någon märkbar polarisering mellan hög- och lågutbildade i Europa mellan 2002 och 2020. Den polarisering som har uppmätts är dock teorienlig, i och med att alla mätvärden som uppnått nivån av svagt samband är positiva, alltså är alla relevanta korrelationskoefficienter positiva. Detta betyder att de år som polarisering har uppmätts, är det högutbildade som i högre grad har värnat om miljön än vad lågutbildade har gjort, vilket verifierar hypotesen. Trendmässigt finns det heller ingen allmän riktning för polariseringen i Europa, men i Nordeuropa samt Frankrike, Polen och Tjeckien kan en märkbar polariseringstrend uppmätas över tid mellan människor av olika utbildningsgrad. I Tyskland och Portugal är trenden tydligt nedåtgående, alltså har miljöfrågor depolariserats för utbildningsvariabeln över tid. Eftersom liknande, men mindre riktgivande resultat har uppmätts för inkomstvariabeln (se senare i kapitlet), är det svårt att utesluta att det egentligen är inkomstnivåns effekt på miljöattityder som har uppmätts och att det inte istället är sambandet mellan hög inkomstnivå som konsekvens av hög utbildningsnivå som har blivit dokumenterat.

*Politisk orientering* har mätts med hjälp av vänster-höger-skalan i denna studie och på basen av tidigare forskning är antagandet att människor som placerar sig själva längre vänsterut på skalan bryr sig mera om miljön än de som placerar sig själva längre högerut (Bennulf, 1994, s. 151–152). I resultatet för korrelationsanalysen mellan politisk orientering och miljöattityder är alla koefficienter som uppnår nivån av svagt samband mellan variablerna negativa, med andra ord kan antagandet om riktningen på den mera miljövänligt inställda politiska orienteringen verifieras till en viss del.

Polariseringen mellan dessa samhällsgrupper har inte varit märkbar över hela mätperioden i Europa, men i Sverige har man uppnått det svagaste möjliga, men ändå relevanta sambandet mellan variablerna över tid. Medeltalet för alla de undersökta länderna över tid är negativt, men påvisar inget samband mellan variablerna och därmed kan inte allmän polarisering anses ha förekommit mellan vänster- och högerinriktade människor i Europa mellan 2002 och 2020. Trendlinjerna för polarisering mellan dessa samhällsgrupper är i fyra fall av nio undersökta länder sjuknande, vilket betyder att de små skillnader som har uppmätts på landsbasis har ökat över tid och möjligtvis ökar även framåt i tiden.

Enligt tidigare forskning är det mera sannolikt att människor som bor i större bosättningsområden än människor som bor i mindre bosättningsområden bryr sig mera om miljön (van Liere & Dunlap, 1980, s. 184–185). I denna studie kan inte denna teori verifieras, eftersom korrelationskoefficienterna är så låga för mätningarna mellan *bostadsortsvariabeln* och *miljöattitydsvariabeln*. Endast i Portugal uppmättes en märkbar polarisering under några år, men inte ens där tyder medeltalet för koefficienterna över hela mätperioden på något samband mellan variablerna. Nästan alla (förutom en) av koefficienterna med svagt samband uppvisar dock positiva värden, vilket ändå tyder på att där polarisering finns, är det främst människor i större städer som i högre grad värnar om miljön än de som bor i mindre bosättningsområden. För trendlinjernas skull kan sägas att polariseringen är ökande i fyra av de nio undersökta länderna. Detta resultat räcker inte för att höja medeltalet av ländernas trendlinjer tillräckligt för att kunna konstatera att den allmänna trenden i Europa går mot ökande polarisering, men anmärkningsvärt är det att länderna befinner sig i Nord- och Östeuropa. Det är fråga om en väldigt moderat ökning, eftersom länderna i fråga inte uppvisar några mätresultat med ens svaga samband mellan variablerna över hela mätperioden.

Förväntningarna på den statistiska analysen av förhållandet mellan *inkomstnivå* och *miljöattityder* är relativt diffusa, på grund av varierande tidigare forskningsresultat. Trenden på senare tider har vänt från att höginkomsttagare bryr sig mera om miljön än låginkomsttagare åt det motsatta hållet (van Liere & Dunlap, 1980, s. 190), vilket också var förväntningen i denna studie. Det är ändå inte någon stor överraskning att resultaten visar att höginkomsttagare delvis har haft mera miljövänliga åsikter än låginkomsttagare över de senaste 20 åren. De relevanta koefficienterna är mestadels positiva, förutom en negativ koefficient i Sverige. Detta betyder att mestadels höginkomsttagare har brytt sig mera om miljön under år då skillnader mellan samhällsgrupperna kunde fastställas. Polarisering mellan dessa samhällsgrupper har förekommit under enstaka år i, främst Sydeuropa, men sambandet mellan variablerna har ändå hållits på en svag nivå och medeltalen för koefficienterna över tid antyder inget samband eller mönster över mätperioden. Trendlinjerna antyder en depolarisering i Sydeuropa,

alltså har det enda området i Europa som har uppvisat måttlig polarisering blivit mindre polariserat över tid. Däremot kan en liten polariseringstrend upptäckas i Polen, men sambandet är så svagt mellan variablerna att en så måttlig polariseringstrend inte har någon signifikant inverkan på förhållandet mellan variablerna. Överlag kan konstateras att ingen allmän polarisering har funnits mellan hög- och låginkomsttagare i Europa mellan 2002 och 2020.

I tidigare forskning har man kommit fram till att det finns skillnader i inställningen till miljöfrågor mellan östeuropeiska och västeuropeiska länder. En möjlig förklaring är att politisk mobilisering inte brukar ske för ämnen som inte är framträdande i samhällsdebatten, vilket miljöfrågor inte är i östeuropeiska länder (McCright m.fl., 2016, s. 340–351). Man kan alltså anta att det finns skillnader mellan östeuropeiska länder och resten av de europeiska regionerna och också utgå ifrån att miljöattityderna är mindre polariserade i Östeuropa.

Gällande jämförelsen mellan de olika regionerna i Europa har nedanstående tabell 4.8 sammanställts utgående från det mest relevanta innehållet i tabellerna 4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 4.5 och 4.6.

**Tabell 4.8:** *Ländernas medeltal per variabel*

	<i>Nordeuropa</i>		<i>Sydeuropa</i>		<i>Västeuropa</i>		<i>Östeuropa</i>		
	<b>Finland</b>	<b>Sverige</b>	<b>Portugal</b>	<b>Spanien</b>	<b>Frankrike</b>	<b>Tyskland</b>	<b>Estland</b>	<b>Polen</b>	<b>Tjeckien</b>
<b>Ålder</b>	<b>0,19**</b> (-0,008)	<b>0,18**</b> (-0,012)	-0,04** (0,001)	0,03** (0,006)	<b>0,17**</b> (-0,003)	<b>0,17**</b> (0,011)	<b>0,19**</b> (0,006)	<b>0,16**</b> (0,008)	0,06** (-0,001)
<b>Kön</b>	<b>0,13**</b> (0,005)	0,09** (0,006)	0,01 (0,009)	0,03** (0,006)	0,02* (0,001)	0,02* (0,001)	<b>0,11**</b> (0,006)	0,03** (0,008)	0,09** (-0,001)
<b>Utbildningsnivå</b>	0,02* (0,013)	0,02** (0,011)	<b>0,13**</b> (-0,005)	0,08** (-0,004)	-0,03** (0,006)	-0,03** (0,006)	0,04** (0,001)	0,06** (0,005)	0,06** (0,005)
<b>Politisk orientering</b>	-0,07** (-0,003)	<b>-0,10**</b> (-0,007)	-0,01 (-0,009)	-0,05** (-0,004)	-0,05** (-0,012)	-0,05** (-0,012)	-0,01 (-0,003)	-0,01 (-0,006)	-0,01 (0,004)
<b>Bostadsort</b>	0,03** (0,007)	0,01 (0,006)	0,03** (0,002)	0,02** (-0,002)	-0,01 (-0,004)	-0,01 (-0,004)	0,01 (0,008)	0,04** (0,001)	0,01 (0,012)
<b>Inkomstnivå</b>	0 (0,004)	-0,05** (-0,003)	0,06** (-0,007)	0,04** (-0,010)	-0,02** (0,004)	-0,02** (0,004)	-0,03** (0,003)	-0,01 (0,006)	-0,01 (-0,004)

Redan med snabb en överblick kan man konstatera att inga tydliga eller konsekventa mönster förekommer inom eller mellan de olika regionerna i Europa. Främst beror detta på de svaga korrelationskoefficienterna och de väldigt varierande resultaten i studien överlag, vilket inte endast speglas i den regionala jämförelsen utan också märks i variabelanalysen. När resultaten med statistisk signifikans och relevans för studien jämförs med varandra, kan en viss samstämmighet mellan länderna inom samma regioner av Europa märkas. Flest relevanta koefficienter som har samma riktning (alltså att båda koefficienterna är positiva eller negativa) har de nordiska länderna i



jämförelsen. Finland och Sverige uppvisar samma mönster för fem av tolv mätningar av olika variabler. I Västeuropa uppvisas samma mönster i tre mätningar, I Sydeuropa uppvisas samma mönster i en mätning och Östeuropa har olika mönster för alla mätningar. Intressant nog uppvisar Estland ett mönster som går att likställa mera överskådligt med resultatet för de nordeuropeiska länderna än med resultatet för de östeuropeiska länderna. Fyra av mätningarna visar samma mönster som i Nordeuropa, medan inga mätningar visar mönster med både Polen och Tjeckien samtidigt. Detta är också orsaken bakom Estlands inkludering i studien, eftersom landet möjligtvis antogs ha ett mera nordiskt än östeuropeiskt mönster, med stöd av Gregory Feldmans studie om estnisk identitet (2000). Förutom den estniska befolkningens konvergens med miljöattityder enligt nordeuropeiskt mönster, kan också nämnas att de västeuropeiska länderna uppvisar liknande resultat som de nordeuropeiska länder under två mätningar. Resultaten stämmer överens med teorin om att miljöattityderna är mindre polariserade i Östeuropa än i resten av Europa, eftersom de östeuropeiska länderna uppvisar det svagaste mönstret över polarisering. Här ska dock påpekas att de andra regionerna också uppvisar väldigt svaga mönster, vilket föranleder att inga definitiva slutsatser kan dras utgående från denna jämförelse. Sammanfattningsvis inverkar de undersökta bakgrundsfaktorerna på den europeiska befolkningens miljöattityder i större grad än vilken region av Europa som man bor i.

## 5 Diskussion och avslutning

För att återgå till avhandlingens forskningsfrågor: ”Hur hög är graden av polarisering i miljöattityder mellan olika grupper i samhället i Europa?” och ”Har graden av polarisering ökat de senaste 20 åren i Europa?” kan man konstatera att båda frågorna har fått uttömmande svar i resultatkapitlet. Graden av polarisering av miljöattityder i Europa är måttlig, låg eller obefintlig, beroende på vilka faktorer man riktar uppmärksamheten mot. Mellan unga och äldre förekommer det måttlig polarisering, medan det mellan män och kvinnor förekommer låg polarisering – likaså mellan låg- och högutbildade samt vänster- och högerinriktade människor. Storleken på bostättningsområde eller inkomstnivån har ingen effekt på masspolariseringen av miljöattityder i Europa. Även svaret på om graden av polarisering har ökat i Europa är beroende av jämförelse mellan de olika faktorernas inverkan på miljöattityder. Generellt kan man konstatera att polariseringen har ökat svagt mellan tre olika samhällsgrupper i Europa över de senaste 20 åren. En svag polarisering går att observera mellan unga och äldre, män och kvinnor samt vänster- och högerinriktade människor. Ingen allmän trend av polarisering har förekommit mellan låg- och högutbildade, människor som bor i mindre och större bostättningsområden eller låg- och höginkomsttagare. Ingen av faktorerna uppvisar grunder för allmän depolarisering, vilket betyder att slutsatsen kan konstateras vara att graden av polarisering har ökat svagt i Europa under de senaste 20 åren.

På det stora hela kan man framhålla att i denna studie har teorienliga resultat delvis förekommit, men även väldigt överraskande resultat har dokumenterats, dock sådana som är svårare att förklara utgående från avhandlingens teoriram. Den största överraskningen utan tvekan är givetvis ålder-variabelns mestadels positiva korrelationskoefficientvärden, vilket går emot den senaste tidens forskningsresultat inom miljöattityder och ålderns inverkan på dem (Kafková, 2019, s. 203). Däremot var det ingen överraskning att åldersvariabeln uppvisade de högsta värdena för korrelationskoefficienterna av alla jämförda variabler, eftersom ålder anses vara en av de viktigaste determinanterna bakom miljöattityder (Karol, 2018, s. 8), vilket igen har bekräftats av de starkaste sambanden mellan miljöattityder och ålder av alla undersökta oberoende variabler. Ålder är fortsättningsvis den bakgrundsvariabeln som inverkar mest på miljöattityderna, men i denna studie är resultatet motsatt det antagna förhållandet mellan ålder och miljöattityder. Studien bevisar att äldre människor värnar i högre grad om miljön än yngre, vilket är inkonsekvent med teoriramen och därmed också ett motsatt resultat för hypotesen som förmodade att yngre bryr sig mera om miljön (vilken baserades på teoriramen). Det finns dock studier som har fått liknande resultat som denna, med avseende på positiv korrelation mellan ålder och miljöattityder. Bland annat i Wierniks, Ones och Dilcherts metaanalys (2013, s. 841–847) kom de fram till att oro för miljön korrelerade negativt

med ålder, medan miljöattityder korrelerade positivt med ålder. Slutsatsen var att människor av olika åldrar inte har väldigt stora skillnader i sina miljöattityder. I min studie har inte specifikt oro för miljön undersökts, utan hur mycket människor anser att de bryr sig om miljön, vilket kan vara en orsak bakom det oförväntade resultatet. Ifall miljöattitydsvariabeln hade mätt oro för miljön kanske sambandet hade varit negativt, men det är svårt att se att resultaten skulle se totalt annorlunda ut genom att ändra lite på frågeställningen. Här bör också påpekas att de andra faktorerna till hög grad uppvisar teorienliga resultat, alltså har inte frågeställningen nämnvärt ändrat på resultaten i analyserna för de andra faktorerna. Generationsteorin (Bennulf, 1994, s. 115) kan också spela in, eftersom de generationer som har undersökts nu är yngre än de generationer som har undersökts när teorin har utformats och förhållandet mellan ålder och miljöattityder först har undersökts och fastslagits. Detta gäller dock bara som en möjlig förklaring bakom det relativt starka sambandet mellan äldre människor och miljöattityder, inte bakom det väldigt svaga sambandet mellan unga och miljöattityder, eftersom unga, speciellt under 2010-talet har vuxit upp i en tid av stark medial fokus på miljöfrågor. Resultaten av denna studie verkar passa bra in i slutsatsen för Wierniks, Ones och Dilcherts metaanalys (2013): det finns inte en stor skillnad mellan miljöattityderna för människor av olika åldrar och studier kommer fram till varierande resultat. Hypotesen för ökande polarisering mellan åldersgrupper över tid fick svagt stöd och kunde därmed delvis verifieras. Detta är teorienligt, eftersom till exempel McCright, Dunlap och Marquart-Pyatt (2016, s. 348–351) har kommit fram till att polarisering kring miljöfrågor har ökat i samhället. Trenden för polarisering är som sagt svag, men märkbar och intressant nog är det Nordeuropa som står ut med den starkaste trenden för depolarisering, jämfört med de andra regionerna av Europa där polariseringen antingen ökar eller har stagnerat.

Gällande de andra undersökta oberoende variablerna finns det väldigt mycket färre uppseende- väckande resultat. Hypotesen om att kvinnor värnar i högre grad om miljön än män fick ett svagt stöd av korrelationsanalysen och hypotesen kunde delvis verifieras. Specifikt i Finland och Estland skapades tydliga mönster för polarisering mellan könen gällande miljöattityderna. Korrelationskoefficienterna är mycket lägre än för polariseringen mellan åldersgrupper, alltså är sambandet svagare, men ändå märkbart. Detta resultat är förenligt med teoriramen, eftersom inga signifikanta koefficienter visade på en polarisering åt andra hållet, alltså är det kvinnor som i alla fall har bevisats värna i högre grad om miljön än män. Detta beror enligt de flesta forskningar på de olika sätten att socialisera könen, där kvinnor blir uppväxta till att bry sig mera om andra än män och också ta hänsyn till omgivningen. Kvinnor har också bevisats vara mera altruistiska än män, vilket troligen också sträcker sig till miljösammanhang (Gilligan, 1982; Stern m.fl., 1993, s. 329–333). Detta resultat kan

också påverkas av andra faktorer, vilket denna studie inte kan utesluta – till exempel kan det vara möjligt att kvinnor också påverkas av en högre utbildningsgrad, som också antas ha en inverkan på miljöattityder. Kvinnor har bevisligen högre utbildningsnivå i dagens läge (European Institute for Gender Equality, Barbieri, Caisl, Karu, Lanfredi, Mollard, Peciukonis m.fl., 2020, s. 39–40), vilket (bland andra faktorer) kan tänkas ha en inverkan även på miljöattityderna. Hypotesen för ökande polarisering mellan könen över tid kunde också delvis verifieras, med svagt stöd av korrelationsanalysen. Detta stämmer överens med teoriramen, eftersom tidigare forskning (McCright m.fl., 2016, s. 348–351) har kommit fram till att polarisering kring miljöfrågor i allmänhet har ökat i samhället. Här igen är det i Finland och Estland som trenden för polarisering är starkast, men i denna jämförelse står de västeuropeiska länderna ut med att vara den enda regionen där inte polarisering ökar för någondera av länderna.

För utbildningsgradens del får den första hypotesen om att högutbildade antas värna i högre grad om miljön än lågutbildade ett svagt stöd från korrelationsanalysen och är delvis verifierad. Särskilt i Portugal är miljöattityderna svagt polariserade mellan hög- och lågutbildade, men även andra länder uppvisar signifikanta år av polarisering mellan dessa samhällsgrupper. Hypotesen är teorienlig och därmed är också resultaten förväntade. Teoriramen utgår från att människor som vet mera om miljöproblem och hanteringen av dem också värnar i högre grad om miljön än de som inte känner till miljöproblemen (Karol, s. 6–8, s. 11). Människor med högre utbildning har också bevisats veta mera om miljöproblem än människor med lägre utbildning (Powdthavee, 2020, s. 1–2). Detta kan ses som en veritabel förklaring bakom resultaten för utbildningsvariabelns del, men även här kan andra variabler spela en roll, som att kvinnor oftare har högre utbildningsgrad och också bevisligen bryr sig mera om miljön. Tanken om att utbildningsgraden korrelerar med inkomstnivån och därför kunde visa en polarisering samt att tillhörighet till en viss social klass skulle inverka på miljöattityder (Bennulf, 1994, s. 114–115, van Liere & Dunlap, 1980, s. 190) kan avfärdas i denna studie, eftersom variablerna för utbildningsnivå och inkomstnivå uppvisar väldigt olika mönster och torde inte påverka varandra i större mån. Hypotesen om ökande polarisering mellan låg- och högutbildade över tid falsifierades och visar alltså att skillnaderna mellan dessa samhällsgrupper inte har ökat.

Skillnaderna i miljöattityder mellan vänster- och högerinriktade människor får svagt stöd från analysen och hypotesen har därmed delvis verifierats. Här är antagandet om att det är vänsterinriktade människor som bryr sig mera om miljön än högerinriktade människor korrekt, speciellt i Sverige (men sambandet är också på svag nivå där). Enligt teoriramen handlar vänsterinriktade människors välvilliga inställning till miljön om hanteringsätten av miljörelaterade frågor. Miljörelaterade frågor är för det mesta gränsöverskridande och behöver ofta avhandlas på ett offentligt plan av myndigheter

och andra statsaktörer, vilket betyder en extensiv offentlig sektor som vänsterinriktade människor understöder. Högerinriktade människor vill hellre se mera privatisering och brukar oftast föredra alternativ som främjar ekonomin på kort sikt jämfört med alternativ som främjar miljön på längre sikt (McCright m.fl., 2016, s. 348–350; Bennett, 1997, s. 41). Detta kan anses vara en bevislig förklaring till polariseringstillståndet mellan dessa samhällsgrupper. Man kan också tänka sig att människors partiidentifiering styr deras miljöattityder, enligt teorin om partipolitisk sortering (Norris & Inglehart, 2019, s. 15–22). Teorin går inte att vare sig rata eller utesluta som en möjlig förklaring utgående från denna studie. I Sverige har partipolitisk sortering ökat som förklaring bakom partianhängares åsikter (Oscarsson m.fl., 2021, s. 14). Därför är det inte heller väldigt överraskande att just Sverige står ut som landet med starkast polarisering mellan vänster- och högerinriktade människor och dessutom är trenden för polarisering uppåtgående där, vilket verkar tangera Oscarssons, Bergmans, Bergströms och Hellströms rapport om polarisering i Sverige (2021). Man hittar också svagt stöd för att trenden för polarisering mellan vänster- och högerinriktade människor i Europa delvis har ökat över mätperioden, vilket delvis verifierar hypotesen om ökningen av polarisering mellan dessa samhällsgrupper.

Storleken på bostadsorten inverkar bevisligen inte på människors miljöattityder, vilket falsifierar både hypotesen för att de människor som bor på större orter i högre grad värnar om miljön än människor som bor på mindre orter och att dessa antagna skillnader i miljöattityder växer över tid. Resultaten visar på några signifikanta år då polarisering har förekommit i olika länder, men inget som gäller för Europa i allmänhet. Det förekommer också stigande trendlinjer, men utgångspunkten är så icke-signifikant att polarisering inte kan anses öka på ett allmänt plan. Enligt olika teorier kan man argumentera för att både storstads- och landsbygdsbor skulle bry sig mera om naturen än den andra gruppen, men på grund av olika anledningar. I staden ser folk mera föroreningar som de kopplar ihop med miljövård, medan man på landsbygden lever närmare naturen och har därmed respekt för den. På landsbygden antas man föredra ekonomiska aspekter framom miljöskydd, på grund av lägre inkomstnivåer både för individer och kommuner på landsbygden (van Liere & Dunlap, 1980, s. 184–185) – denna teori anknyter också till inkomstvariabeln. Det är möjligt att teorierna bakom antaganden för människor som bor på olika stora bosättningsområden är för allmänna och går att tillämpa på för många olika människor för att skapa tillräckligt stora grupper som kunde medföra polarisering mellan grupperna.

Inkomstnivån har inte heller någon inverkan på miljöattityder i Europa enligt denna studie, alltså har hypotesen för att låginkomsttagare värnar i högre grad om miljön än höginkomsttagare falsifierats. Resultatet är inte alls oförväntat på grund av de varierande slutsatserna av tidigare forskningsresultat,

vilket också tyder på att denna faktor inte spelar en roll för miljöattityder, åtminstone inte längre. Argumenten för inkomstens inverkan på miljöattityder fluktuerar mycket och kan i vissa fall tillämpas på båda samhällsgrupper. Detta tyder på ett ganska svagt stöd utgående från teorin (Requena & Moreno, 2019, s. 39), vilket också realiserades i studiens resultat. Ingen polariseringstrend kunde uppfattas över tid, alltså får hypotesen för att polariseringen mellan låg- och höginkomsttagare inte ökar ett starkt stöd från analysen. Denna hypotes är fullständigt verifierad och är alltså den starkaste hypotesen i hela studien. Detta berättar om de allmänt låga korrelationskoefficienterna, eftersom andra hypoteser endast har blivit delvis verifierade, medan den enda hypotesen som antar att värdena är låga också visade sig vara korrekt.

Resultaten i denna avhandling stämmer överens med teorierna som har presenterats i kapitel 2 på många sätt, men det förekommer även resultat som inte bygger på teoriramen. Mestadels har det teoretiska stödet ändå varit måttligt, i och med flera resultat som delvis stämmer överens med förväntningarna. Den största överraskningen är givetvis de positiva korrelationskoefficienterna för åldersvariabeln, som går emot de allra flesta teorier (Karol, 2018, s. 6–8; van Liere & Dunlap, 1980, s. 182–183; Bennulf, 1994, s. 119). På det hela taget finns det flera argument för varför det borde finnas skillnader mellan olika samhällsgrupper beträffande miljön, men utgående från dessa resultat verkar argumenten vara ganska svaga eller ohållbara. Ålder uppfattas ofta som den starkaste determinanten bakom miljöattityder (van Liere & Dunlap, 1980, s. 182) vilket även besannades i denna studie, men annars borde man undersöka varför åldersvariabelns resultat inte stämmer överens med den etablerade teoriramen. Teorierna som rör miljöattityder gällande kön, utbildningsnivå och politisk orientering får stöd i denna studie, vilket inte är väldigt förvånande, eftersom de ofta upplevs vara några av de viktigaste faktorerna bakom miljöattityder (Karol, 2018, s. 8). Teorierna beträffande bostadsort och inkomstnivå har från början varit mera varierande och flera argument har gått att använda för att bevisa olika resultat, vilket också fortsätter vara giltigt eftersom dessa resultat inte dokumenterar några relevanta skillnader åt någondera hållet gällande samhällsgruppernas miljöattityder. Detta stämmer överens med de tidigare dokumenterade resultaten för särskilt inkomstvariabeln, där studier tidigare har hittat positiva samband, men på senare tider har sambanden varit negativa, eller som i denna studie obefintliga (van Liere & Dunlap, 1980, s. 182; Requena & Moreno, 2019, s. 39). Resultaten för jämförelsen mellan de olika regionerna av Europa stämmer också överens med teoriramen, eftersom det antogs finnas skillnader gällande miljöattityder mellan befolkningen i de östeuropeiska länderna och resten av Europa. Detta påstående fick svagt stöd i denna studie, med förbehåll för att resultaten för alla regioner av Europa uppvisade svaga mönster. Nordeuropa

uppvisade de mest signifikanta resultaten av regionerna och det intressanta är Estlands större samstämmighet med de nordeuropeiska resultaten än med de östeuropeiska (vilket är regionen som landet kategoriserades i) i denna studie.

Ämnesområdena för politisk polarisering och miljöattityder är relevanta att forska i på europeiskt plan, eftersom den största delen av tidigare forskning om båda ämnesområdena har utförts i USA. Avhandlingen behandlar två väldigt aktuella ämnen, som sällan blir kombinerade med varandra i forskning. De studier som har utförts har främst koncentrerat sig på landsnivån och inte diskuterat individnivån i någon större utsträckning, exempelvis Tjernströms & Tietenbergs studie från 2008.

Alla studier har begränsningar och brister som kan hjälpa forskare i senare skeden att planera bättre studier för att nå mera sanningsenliga resultat. Med tanke på betoningen i teoriramen för att kulturella och sociala frågor har ökat i betydelse (Karol, 2018, s. 1–4), borde man ha inkluderat även sådana frågor i de oberoende variablerna. Dessa nya sociala frågor är knepigare att operationalisera och undersöka utgående från äldre datamaterial än de mera etablerade oberoende variablerna, eftersom de etablerade variablerna har blivit inkluderade i enkäter under en väldigt lång tid och finns för det mesta representerade i alla frågebatterier. För nyare frågor kanske inte datamaterialet hade sträckt sig så långt bak i tiden som denna studie med startpunkt år 2002. Detta är givetvis en dimension som borde tas i beaktande i framtida forskning inom ämnesområdet och kanske en samlingsvariabel kunde byggas med datamaterial som sträcker sig tillräckligt långt bakåt i tiden. Det finns också möjligheten att kartlägga ifall den ökande populismen under 2010-talet har påverkat miljöattityder hos olika samhällsgrupper, men då behövs mätare på populism, som oftast inriktar sig på nya sociala och kulturella problem (Norris & Inglehart, 2019, s. 3–6). Det skulle också vara intressant att hitta ännu utförligare datamaterial och testa variablerna som undersöktes i denna studie under en längre tidsperiod än den nu studerade – till exempel kunde studien ha startpunkt på 1960-talet innan miljöfrågor som ämne politiserades (Dunlap & McCright, 2008). För mera utförliga och heltäckande resultat kunde man också ha inkluderat flera länder i denna studie. Att mäta miljöattityder för hela Europa baserat på nio länder är ganska ambitiöst. Med grundval av tillgängligt datamaterial och tydliga begränsningar mellan de olika regionerna av Europa, är dessa länder ändå representativa för sina respektive delar av Europa. Ifall flera länder skulle inkluderas borde också resultaten kvantifieras och sammanställas på ett annorlunda sätt, för att ge en mera allmän överblick och inte fragmenterade delresultat. Också skillnaderna mellan olika regioner av Europa är väldigt intressant och värt att forska i mera. I denna studie framkommer inga tydliga mönster gällande de olika delarna, förutom en viss samstämmighet i Nordeuropa, men med flera länder kunde mera heltäckande mönster möjligtvis upptäckas. Med flera länder kunde också effekterna av olika bortfall minimeras. I denna studie är till

resultaten för Estland och Tjeckien mindre representativa över tid, eftersom länder inte har deltagit i alla enkätomgångar. Samma gäller för bortfallet av data på miljöattitydsvariabeln för Polens, Spaniens, Sveriges och Tysklands del. Detta kan påverka resultaten och generaliserbarheten samt graden av representativitet av data för dessa populationer, vilket inverkar på studiens validitet, specifikt begreppsvaliditet, som är ett mått på hur bra studien mäter det den avser mäta (Löfgren, 2014, s. 42). Om de bortfallna data är väsentligt eller systematiskt olika jämfört med de dokumenterade data kan de också påverka studiens reliabilitet. Också den interna och följdriktiga validiteten är svår att uppnå med en studie som tillämpar tvärsnittsdesign, även om den longitudinella effekten av upprepning korregerar bristerna i viss utsträckning (Bryman, 2018, s. 72–74). Gällande metodval kunde man ha fortsatt analysen och lagt till en metod för att kontrollera resultaten gentemot andra variabler. Med Spearmans rangkorrelation kan man inte utesluta att det egentligen är andra faktorer som påverkar sambandet mellan olika variabler. När man använder sig av metoden kan man inte heller uttala sig om kausala samband mellan variablerna, men stark kausalitet är ett sällsynt fenomen inom samhällsvetenskaper överlag. Det viktigaste som borde undersökas vidare av resultaten i denna avhandling är åldersvariabelns positiva korrelationskoefficienter, men även olika nya oberoende variabler, och färre avgränsningar får gärna tas i beaktande för vidare forskning. Även fenomenet för partipolitisk sortering är väldigt intressant och förtjänar en grundlig redovisning av spridningen i Europa. I USA och Sverige visar fenomenet redan tecken på en ökande trend (Castanho Silva, 2018, s. 222; Oscarsson m.fl., 2021, s. 14), men förekommer det också i resten av Europa och i så fall till vilken grad i olika länder eller delar av Europa? Och inverkar fenomenet också på människors miljöattityder?

Avslutningsvis kan jag konstatera att det känns betryggande att polariseringen uppvisar en svag nivå gällande miljöattityder i Europa och att trendlinjerna för polarisering inte heller antyder en betydligt starkare polarisering över tid. I USA är polariseringstrenden mera tydlig, vilket till exempel kan bero på starkare partipolitisk sortering. En starkare polarisering av samhället, som också sträcker sig över miljöfrågor och de flesta andra ämnesområden är farligt, eftersom det kan leda till att människor inte talar med andra människor som är av annan åsikt än dem själv, vilket har en stagnerande effekt på upprätthållande av samhället och samhällsdebatten. Splittring och ökande populism kan till och med leda till mera autoritära regimer (Norris & Inglehart, 2019, s. 3–22). För att förstå mekanismer bakom dessa utvecklingar, behöver de studeras noggrant. Miljöattityder är viktiga att forska i, eftersom de har bevisats förutsäga hurdant beteende människor uppvisar i miljörelaterade situationer, vilket i sin tur behöver studeras för att kunna planera miljövänlig verksamhet på individnivå (Wang, Hao & Liu,



2021, s. 4). Trenden för polarisering är dock svagt ökande inom miljöfrågor i Europa, vilket borde tas i beaktande och undersökas mera, samt motverkas ifall det finns demokratiskt stöd för det.

## Källförteckning

- Altman, D. G., & Bland, J. M. (2009). Parametric v non-parametric methods for data analysis. *BMJ*, 338. <https://doi.org/10.1136/bmj.a3167>
- Ameli, N., & Brandt, N. (2015). Determinants of households' investment in energy efficiency and renewables: Evidence from the OECD survey on household environmental behaviour and attitudes. *Environmental Research Letters*, 10(4), 044015. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/10/4/044015>
- Bennett, S. (1997). Canadian Opinions on Environmental Policy: Patterns and Determinants. I A. Frizzell (Red.), *Shades of Green: Environmental Attitudes in Canada and Around the World* (s. 19–54). McGill-Queen's University Press.
- Bennulf, M. (1994). *Miljöopinionen i Sverige*. Dialogos.
- Birch, S. (2019). Political polarization and environmental attitudes: A cross-national analysis. *Environmental politics*, 29(4), 697–718. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1673997>
- Bryman, A. f. & Nilsson, B. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder* (Upplaga 3.). Liber.
- Bundesministerium der Justiz. (2018). Gesetz zur Änderung der in das Geburtenregister einzutragenden Angaben. *Bundesgesetzblatt Teil I*, 48, 2635.
- Castanho Silva, B. (2018). Populist radical right parties and mass polarization in the Netherlands. *European Political Science Review*, 10(2), 219–244. <https://doi.org/10.1017/S1755773917000066>.
- Chankrajang, T & Muttarak, R. (2017). Green Returns to Education: Does Schooling Contribute to Pro-Environmental Behaviours? Evidence from Thailand. *Ecological Economics*. 131(1). 434–448. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2016.09.015>
- Chin, W. W. (1998). The partial least squares approach to structural equation modeling. *Modern methods for business research*, 295(2), 295-336. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed). L. Erlbaum Associates.
- Dalton, R. J. (1987). Generational change in elite political beliefs: The growth of ideological polarization. *The Journal of Politics*, 49(4), 976–997.
- Dalton, R. J. (2014). *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies* (6. uppl.). SAGE Publications, Inc.

- Dalton, R. J., & Berning, C. C. (2022). Ideological Polarization and Far-Right Parties in Europe. I H. U. Brinkmann & K.-H. Reuband (Red.), *Rechtspopulismus in Deutschland: Wahlverhalten in Zeiten politischer Polarisierung* (s. 13–35). Springer Fachmedien Wiesbaden.  
[https://doi.org/10.1007/978-3-658-33787-2\\_2](https://doi.org/10.1007/978-3-658-33787-2_2)
- Dancey, C. P., & Reidy, J. (2007). *Statistics Without Maths for Psychology*. Pearson Education.
- David, M., & Sutton, C. D. (2016). *Samhällsvetenskaplig metod* (Torhell, övers.). Studentlitteratur.
- Dechezleprêtre, A., Fabre, A., Kruse, T., Planterose, B., Sanchez Chico, A., & Stantcheva, S. (2022). Fighting climate change: International attitudes toward climate policies (OECD Economics Department Working Papers Nr 1714; OECD Economics Department Working Papers, Vol. 1714).  
<https://doi.org/10.1787/3406f29a-en>
- de Groot, J. I. M., & Steg, L. (2007). Value Orientations and Environmental Beliefs in Five Countries: Validity of an Instrument to Measure Egoistic, Altruistic and Biospheric Value Orientations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(3), 318–332.  
<https://doi.org/10.1177/0022022107300278>
- Demker, M. & van der Meiden, S. (2016) Allt starkare polarisering och allt lägre flyktingmotstånd, i Ohlsson, J., Oscarsson, H & Solevid, M. (Red.) *Ekvilibrium: SOM-undersökningen 2015* (s. 197–214). SOM-institutet.
- de Vaus, D. A. (2001). Research Design in Social Research. I *International Journal of Nursing Studies—INT J NURS STUD* (Vol. 39). SAGE. [https://doi.org/10.1016/S0020-7489\(01\)00040-2](https://doi.org/10.1016/S0020-7489(01)00040-2)
- Desportes Bowman, C. (2010). The Myth of a Non-Polarized America. *The Hedgehog Review*, 12(3). 65–77.
- DiMaggio, P., Evans, J., & Bryson, B. (1996). Have American's Social Attitudes Become More Polarized? *American Journal of Sociology*, 102(3), 690–755. <http://www.jstor.org/stable/2782461>
- Dolezal, M. & Hutter, S. (2012). Participation and party choice: comparing the demand side of the new cleavage across arenas. I Kriesi, H., Grande, E., Dolezal, M., Helbling, M., Höglinger, D., Hutter, S., & Wüest, B (Red.). *Political Conflict in Western Europe* (s. 67-95). Cambridge University Press.
- Dunlap, R. E. (1975) The impact of political orientation on environmental attitudes and actions. *Environment and Behavior*, 7(4), 428–454. <https://doi.org/10.1177/001391657500700402>

- Dunlap, R. E., & McCright, A. M. (2008). A widening gap: Republican and democratic views on climate change. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 50(5), 26–35. <https://doi.org/10.3200/ENVT.50.5.26-35>
- Engel, U., & Pötschke, M. (1998). Willingness to pay for the environment: Social structure, value orientations and environmental behaviour in a multilevel perspective. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 11(3), 315–332. <https://doi.org/10.1080/13511610.1998.9968571>
- Esteban, J.-M., & Ray, D. (1994). On the Measurement of Polarization. *Econometrica*, 62(4), 819–851. <https://doi.org/10.2307/2951734>
- European Institute for Gender Equality, Barbieri, D., Caisl, J., Karu, M., Lanfredi, G., Mollard, B., Peciukonis, V., Pilares La Hoz, M. B., Reingardè, J. & Salanauskaitė, L. (2020). *Gender equality index 2020: digitalisation and the future of work*, Publications Office. <https://doi.org/10.2839/79077>.
- European Social Survey. (u.å.-a). *About the European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC)*. Hämtad 2023-02-28, från <https://www.europeansocialsurvey.org/about/>.
- European Social Survey. (u.å.-b). *Countries by Round (year)*. Hämtad 2023-02-28, från [https://www.europeansocialsurvey.org/about/participating\\_countries.html](https://www.europeansocialsurvey.org/about/participating_countries.html)
- European Social Survey. (u.å.-c). *Funding*. Hämtad 2023-02-28, från <https://www.europeansocialsurvey.org/about/funding.html>
- European Social Survey. (u.å.-d). *Weighting*. Hämtad 2023-02-28 från [https://www.europeansocialsurvey.org/methodology/ess\\_methodology/data\\_processing\\_archiving/weighting.html](https://www.europeansocialsurvey.org/methodology/ess_methodology/data_processing_archiving/weighting.html).
- Europeiska kommissionen. (u.å.). 2050 long-term strategy. Hämtad 2023-03-14, från: [https://climate.ec.europa.eu/eu-action/climate-strategies-targets/2050-long-term-strategy\\_en](https://climate.ec.europa.eu/eu-action/climate-strategies-targets/2050-long-term-strategy_en)
- Europeiska kommissionen. (2007). *Eurobarometer 66. Public opinion in the European Union*.
- Falk, R., & Miller, N. (1992). *A Primer for Soft Modeling*. The University of Akron Press.
- Feldman, G. (2000). Shifting the perspective on identity discourse in Estonia. *Journal of Baltic studies*, 31(4), 406-428. <https://doi.org/10.1080/01629770000000171>
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. SAGE Publications Ltd.

- Frizzell, A. (1997). Environmental Attitudes Around the World. I A. Frizzell (Red.), *Shades of Green: Environmental Attitudes in Canada and Around the World* (s. 1–18). McGill-Queen's University Press.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory on women's development*. Harvard University Press.
- Grande, E. (2008). Globalizing West European politics: the change of cleavage structures, parties and party systems in comparative perspective. I H. Kriesi, E. Grande, R. Lachat, M. Dolezal, S. Bornschier & T. Frey (Red.), *West European Politics in the Age of Globalization* (s. 320-343). Cambridge University Press.
- Hamilton, L. (2011). Education, politics and opinions about climate change evidence for interaction effects. *Climatic Change*, 104(2), 231–242. <https://doi.org/10.1007/s10584-010-9957-8>
- Harboe, T. & Larson, P. (2013). *Grundläggande metod. Den samhällsvetenskapliga uppsatsen*. Gleerups.
- Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Post-modernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press.
- Institutet för hälsa och välfärd. (4 juli 2022). *Kön*. Hämtad 2023-04-14 från <https://thl.fi/sv/web/jamstallidhet/kon>
- Iyengar, S., Sood, G. & Lelkes, Y. (2012). Affect, Not Ideology: A Social Identity Perspective on Polarization. *Public Opinion Quarterly*. 76. 405–431. <https://doi.org/10.1093/poq/nfs038>
- Kafková, M. P. (2019). Environmental Attitudes in An Intergenerational Perspective. *Slovenský Národopis / Slovak Ethnology*, 67(2), 201–215. <https://doi.org/10.2478/se-2019-0011>
- Karol, D. (2018). *Party polarization on environmental issues: Toward Prospects for Change*. (forskningsuppsats) Niskanen Center, Washington D.C.
- Lampert, M. (2019). *Global Rise in Environmental Concern*. Glocalities. Hämtad 2020-01-05 från <https://glocalities.com/latest/reports/environmental-concern>.
- Lantz, B. (2014). *Den statistiska undersökningen: Grundläggande metodik och typiska problem* (2., [utök.] uppl.). Studentlitteratur AB.
- Larsen, A. K. (2009). *Metod helt enkelt: En introduktion till samhällsvetenskaplig metod* (1. uppl.). (Kärnekull, B. & Kärnekull, E., övers.). Gleerup.

- Lindell, M., & Strandberg, K. (2020). Personlighetsdrag och åsikter om svenska språkets status och framtid i Finland. In S. Himmelroos, & K. Strandberg (Eds.), *Ur majoritetens perspektiv: Opinionsen om det svenska i Finland* (pp. 119–140). (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland; No. 842). Svenska litteratursällskapet i Finland. Hämtad från <https://www.sls.fi/sites/default/files/publications/pdf/2668.pdf>
- Liu, T., Shryane, N., & Elliot, M. (2022). Attitudes to climate change risk: Classification of and transitions in the UK population between 2012 and 2020. *Humanities and Social Sciences Communications*, 9(1), 279. <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01287-1>
- Luke, A. (1992). Spain, too poor to be green? *New Scientist*, 135(1831), 12-13.
- Lynas, M., Houlton, B. Z., & Perry, S. (2021). Greater than 99% consensus on human caused climate change in the peer-reviewed scientific literature. *Environmental Research Letters*, 16(11), 114005. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ac2966>
- Löfgren, H. (2014). Grundläggande statistiska metoder för analys av kvantitativa data: Med övningar för programpaketet SPSS. PPr - Läromedel för högskolan.
- Martínez-Alier, J. (1995). The environment as a luxury good or “too poor to be green”? *Ecological Economics*, 13, 1–10. [https://doi.org/10.1016/0921-8009\(94\)00062-Z](https://doi.org/10.1016/0921-8009(94)00062-Z)
- Matsuo, H., Billiet, J., Loosveldt, G., & Malnar, B. (2010). Response-based Quality Assessment of ESS Round 4: Results for 30 Countries Based on Contact Files.
- McCright, A. M., Dunlap, R. E., & Marquart-Pyatt, S. T. (2016). Political ideology and views about climate change in the European Union. *Environmental Politics*, 25(2), 338–358. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1090371>
- Nielsen, K. S., Nicholas, K. A., Creutzig, F., Dietz, T., & Stern, P. C. (2021). The role of high-socioeconomic-status people in locking in or rapidly reducing energy-driven greenhouse gas emissions. *Nature Energy*, 6(11), 1011–1016. <https://doi.org/10.1038/s41560-021-00900-y>
- Norris, P. & Inglehart, R. (2019). *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108595841>
- Northcott, M. S. Environmentalism. (2013). In R. Wuthnow (Red.) *Encyclopedia of politics and religion* (s. 335-337). London: Routledge. <https://doi.org/10.4135/9781608712427.s107>

- Olofsson, A. & Öhman, S. (2006). General Beliefs and Environmental Concern: Transatlantic Comparisons. *Environment and Behavior*, 38(6), 768–790.  
<https://doi.org/10.1177/0013916506287388>
- Oscarsson, H., Bergman, T., Bergström, A., & Hellström, J. (2021). *Demokratirådets rapport 2021: Polarisering i Sverige*. SNS Förlag.
- Pallant, J. (2005). *SPSS SURVIVAL MANUAL A step by step guide to data analysis using SPSS for Windows (Version 12) (2:a uppl.)*. Allen & Unwin.
- Pedersen, M. N. (1979). The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility. *European journal of political research*, 7(1), 1-26. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1979.tb01267.x>
- Planelles, M. (2019, 16 mars). El grito de los jóvenes contra el cambio climático se convierte en global. *El País*. Hämtad 2020-01-08 från [https://elpais.com/sociedad/2019/03/15/actualidad/1552653279\\_352247.html](https://elpais.com/sociedad/2019/03/15/actualidad/1552653279_352247.html)
- Powdthavee, N. (2020). The Causal Effect of Education on Climate Literacy and Pro-Environmental Behaviours: Evidence from a Nationwide Natural Experiment. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3596676>
- Requena, M. i M., & Moreno, G. R. (2019). Another Turn of the Screw on the Environmental Opinions: Utilising Surveys and Social Discourses to Investigate the Social Perception of Environmental Issues. *Conservation & Society*, 17(1), 38–50.  
<https://www.jstor.org/stable/26554469>
- Samdahl, D. M., & Robertson, R. (1989). Social Determinants of Environmental Concern: Specification and Test of the Model. *Environment and Behavior*, 21(1), 57–81.  
<https://doi.org/10.1177/0013916589211004>
- Schahn, J., & Holzer, E. (1990). Studies of Individual Environmental Concern: The Role of Knowledge, Gender, and Background Variables. *Environment and Behavior*, 22(6), 767–786. <https://doi.org/10.1177/0013916590226003>
- Sohlberg, J. (2016). The effect of elite polarization: A comparative perspective on how party elites influence attitudes and behavior on climate change in the European Union. *Sustainability*, 9(1), 39-52. <https://doi.org/10.3390/su9010039>
- Stern, P. C., Dietz, T., & Kalof, L. (1993). Value Orientations, Gender, and Environmental Concern. *Environment and Behavior*, 25(5), 322–348. <https://doi.org/10.1177/0013916593255002>

Tjernström, E., & Tietenberg, T. (2008). Do differences in attitudes explain differences in national climate change policies? *Ecological Economics*, 65(2), 315–324.

<https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2007.06.019>

van Deth, J. W. & Scarbrough, E. (1998). *The Impact of Values*. New York, US: Oxford University Press Inc.

van Liere, K. D., & Dunlap, R. E. (1980). The social bases of environmental concern. *The public opinion quarterly*, 44(2), 181–197. Hämtad från <http://www.econis.eu/PPNSET?PPN=470381817>

Verick, S. (2009). Who is hit hardest during a financial crisis? The vulnerability of young men and women to unemployment in an economic downturn. *IZA Discussion Papers*, 4359 Hämtad från <https://www.econstor.eu/handle/10419/35874>

Wang, Y., Hao, F., & Liu, Y. (2021). Pro-Environmental Behavior in an Aging World: Evidence from 31 Countries. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(4). <https://doi.org/10.3390/ijerph18041748>

Wiernik, B. M., Ones, D. S., & Dilchert, S. (2013). Age and environmental sustainability: A meta-analysis. *Journal of Managerial Psychology*, 28(7/8), 826–856. <https://doi.org/10.1108/JMP-07-2013-0221>